

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΣΔΟ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΘΕΜΑ : Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα από το 1821
μέχρι το 1920

Υπεύθυνος Καθηγητής : Θάνος Παπαδημητρίου

Πτυχιακή εργασία : Μπέκου Ασημίνας
Στεργάκη Ελένης

ΠΑΤΡΑ 1990

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

640

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδα

Πρόλογος 1

Πρώτο μέρος 1821-1870

Κεφάλαιο 1ο

Οθωμανική Αυτοκρατορία και ασιατικός τρόπος παραγωγής	6
Φορολογία	7
Βακούφικα - Κλέφτες - Αρματωλοί	7
Φαναριώτες	10
Η Ελληνική εθνική συνείδηση και κοινωνικός σχηματισμός	11

Κεφάλαιο 2ο

Επανάσταση 1821 - Ιστορική ανασκόπηση	15
Η αφετηρία του ελληνικού καπιταλισμού	17
Εμπορικό εφοπλιστικό κεφάλαιο	19
Κριμαϊκός πόλεμος	20
Αγροτική οικονομία	20
Καπιταλιστική ανάπτυξη	22
Εκκίνημα Εμπορικού Εφοπλιστικού κεφαλαίου - πρώτες απεργίες	27

Δεύτερο μέρος 1870-1909

Κεφάλαιο 1ο

Η στροφή στο βιομηχανικό καπιταλισμό	29
Η πολιτική και οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα το 1870 και μετά	29

Κεφάλαιο 2ο

Σχηματισμός και ιδεολογία των πρώτων εργατικών στρωμάτων	38
Η στάση της κυβέρνησης μπρος στις επιρροές του εξωτερικού	39
Απεργία ναυπηγών - Το πρώτο εργατικό σωματείο	40
Απεργιακές κοινητοποιήσεις	41

Κεφάλαιο 3ο

Οι πρώτες σοσιαλιστικές εφημερίδες	47
--	----

Κεφάλαιο 4ο

Σοσιαλιστική προπαγάνδα	50
-------------------------------	----

Κεφάλαιο 5ο

Οι αναρχικοί	53
--------------------	----

Κεφάλαιο 6ο

Σοσιαλιστικοί αντιπρόσωποι Αντύπας, Χοιδάς, Σκληρός, Χαντζόπουλος	56
--	----

Κεφάλαιο 7ο

Το εργατικό κέντρο του Βόλου	60
Σύνδεσμοι εργατικών τάξεων	62

Τρίτο μέρος 1909 - 1920

Κεφάλαιο 1ο

Η Επανάσταση του 1909 - Κοινωνική Μεταρρύθμιση	63
--	----

Κεφάλαιο 2ο

Α' παγκόσμιος πόλεμος - Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα Εθνικός διχασμός	73
--	----

Κεφάλαιο 3ο

Οι μεγάλες απεργίες 1908-1918	80
-------------------------------------	----

Κεφάλαιο 4ο

Το εργατικό κέντρο της Αθήνας	86
-------------------------------------	----

Κεφάλαιο 5ο

Το σοσιαλιστικό κέντρο της Αθήνας	88
---	----

Κεφάλαιο 6ο

Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης	92
Σχέσεις Φεντερασιόν και Σοσιαλιστικού κέντρου της παλιάς Ελλάδος	94
Προσπάθειες για τη συγκρότηση ενός κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου	99

Κεφάλαιο 7ο

Οι έλληνες σοσιαλιστές στον Α παγκόσμιο πόλεμο	102
Το εργατικό κέντρο της Θεσσαλονίκης	105

Κεφάλαιο 8ο

Το πρώτο Α' Πανελλαδικό εργατικό συνέδριο και η ίδρυση της γενικής συνομοσπονδίας	108
Το πρώτο Α' Πανελλαδικό σοσιαλιστικό συνέδριο	110
Δύο ιστορικές συνδιασκέψεις	114

Κεφάλαιο 9ο

Η σοσιαλιστική συνδιάσκεψη του Λονδίνου	118
Η επίδραση της Ρωσικής επανάστασης και του Διεθνούς Σοσιαλισμού	119
Επίλογος	122

Πρόλογος

Η παρακάτω εργασία πραγματεύεται το ελληνικό εργατικό κίνημα από το 1821 έως το 1920.

Ο Ελληνικός Λαός υποδουλωμένος στην Οθωμανική αυτοκρατορία υπόκεινται σε συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας και εκμετάλλευσης. Ο σουλτάνος, ανώτατος άρχων, οι τιμαριώτες και λίγο αργότερα η ορθόδοξη εκκλησία είναι οι μεγάλες δυνάμεις της χώρας που ρυθμίζουν και καθορίζουν την ζωή του Έλληνα αλλά και του οθωμανού. Τόσο ο Έλληνας όσο και ο οθωμανός προσπαθώντας να ξεφύγουν από την οθωμανική καταπίεση δημιουργούν αναταραχές χωρίς όμως σημαντικά αποτελέσματα.

Μετά την υποδούλωση ο ελλαδικός χώρος θα βγει μέσα από την επανάσταση του 1821 ιδρύοντας ελληνικό κράτος με την συνθήκη Καλέντερ - Κιόσκ, το 1852 με λίγους κατοίκους οικοδομημένους σε ένα καινούργιο κοινωνικό σύστημα, λιγότερο υποτελές από το παλιό χωρίς όμως καινοφανείς αντιθέσεις. Η πραγματική απελευθέρωση θα επέλθει μετά από σκληρούς αγώνες.

Η Ελλάδα μεγαλώνει αυξάνει τον πληθυσμό της ο οποίος παρουσιάζει σημαντική ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό της εποχής, είναι η τελική επικράτηση του βιομηχανικού καπιταλισμού και η εμφάνιση μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το πρόβλημα των τσιφλικιών.

Ο σοσιαλισμός αργεί να κατακτήσει ιδεολογικά τους Έλληνες εργάτες. Η εργατική τάξη γεννιέται με την ίδρυση των βιομηχανιών που αποτελείται σε μεγάλο ποσοστό και από πρώην βιοτέχνες. Η πρώτη γενική απεργία των ναυπηγίων και βυρσοδεψίων είχε σαν αποτέλεσμα την ίδρυση πρώτου εργατικού

σωματίου στην Σύρα το 1879.

Ο συνδιασμός όμως των παράλογων αναγκών των βιομηχάνων και της νομισματικής κρίσης του 1879, θα έχει σαν αποτέλεσμα μεγάλες απεργιακές κοινήτοποιήσεις με σημαντικότερη αυτή του Λαυρίου.

Στη συνέχεια έχουμε την εμφάνιση της σοσιαλιστικής προπαγάνδας από αξιόλογες μορφές όπως ο Καλέργης, Δρακούλης και Χοιδάς, εκδίδοντας συγχρόνως σοσιαλιστικές εφημερίδες. Οι διαφωνίες μεταξύ τους οδηγούν στην κρίση των διανοουμένων σοσιαλιστών με αποτέλεσμα την δημιουργία Αναρχικών οργανώσεων με τους περισσότερους οπαδούς της εποχής. Αξιόλογη σοσιαλιστική μορφή της εποχής ο Μαρίνος Αντύπας.

Από το 1881 αρχίζει η οικονομική ανάπτυξη στο Βόλο. Παρατηρείται συσώρευση εργατών και κατά συνέπεια σχηματισμός εργατικών οργανώσεων με τελική μορφή το εργατικό κέντρο του Βόλου.

Το 1908 μετά από περιοδία του ο Πλάτων Δρακούλης δημιουργεί τον Σύνδεσμο των εργατικών τάξεων ή Σ.Τ.Ε.Τ. και αργότερα το Ελληνικό σοσιαλιστικό κόμμα ή Ε.Σ.Κ. Τα προγράμματα αυτά όμως δεν είχαν εφαρμογή για το λόγο ότι η εργατική τάξη δεν ήταν ακόμη ώριμη για μια τέτοια συνδικαλιστική ενότητα. Στο πολιτικό προσκήνιο της Ελλάδος εμφανίζεται ο στρατιωτικός σύνδεσμος που μετά από μια συγκέντρωση στο Γουδί απαιτεί αναδιοργάνωση του στρατού και μια συνεπέστερη Εθνική πολιτική. Η συγκέντρωση θα εξελιχθεί σε επανάσταση με την συμμετοχή του Λαού που προβάλλει τα δικά του αιτήματα. Το γεγονός αυτό αλλάζει την πολιτική και οικονομική πορεία της Ελλάδος με αναδιοργάνωση των κρατικών και κοινωνικών σχηματισμών.

Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος διχάζει την Ελλάδα σε δύο μέρη, το ένα εντάσσεται υπέρ του πολέμου ενώ το δεύτερο κατά.

Η δεκαετία 1908 - 1918 αναταράσσεται από μεγάλες απεργιακές κοινήτοποιήσεις πιο οργανωμένες και επιτυχημένες. Η αρχή γίνεται στο Βόλο το 1909 από καπνεργάτες και συνεχίζεται σε όλη την τότε Επικράτεια.

Μέχρι το 1910 τα εργατικά σωματεία ήταν συντεχνιακά, συμμετείχαν εργάτες και εργοδότες. Μετά το αποτυχημένο του 1900 συνέδριο γεωργίας, εμπορίου και βιομηχανίας ιδρύεται το 1910 στην Αθήνα εργατικό κέντρο, σταθμός στο εργατικό κίνημα. Διαχωρίζεται η θέση εργατών σε σχέση με τους εργοδότες. Η δημιουργία ενός συνδικάτου με την ονομασία ΑΜΥΝΑ που είχε σαν αρχή την πάλη των τάξεων, αναγνωρίζει την 1η Μαΐου ως διεθνή εργατική εορτή.

Την εποχή αυτή παρουσιάζεται ο Ν. Γιαννιός, σοσιαλιστική μορφή, που μετά από σχετική διαφωνία με τον Δρακούλη σχηματίζει το σοσιαλιστικό κέντρο στην Αθήνα το 1911. Οι έλληνες υπόδουλοι της τότε Θεσσαλονίκης μετά από την δημιουργία αντιπολίτευσης στους οθωμανικούς κόλπους σχηματίζουν διάφορες πολιτικές οργανώσεις. Η ένωση αυτών σε κοινό μέτωπο ονομάστηκε Ψεντερασιόν που αργότερα έρχεται σε επαφή με τα σοσιαλιστικά κέντρα της Ελεύθερης Ελλάδας.

Από το 1911 με πρωτοβουλία του εργατικού κέντρου της Αθήνας αρχίζουν οι προσπάθειες για την συγκρότηση ενός κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου. Δεύτερη προσπάθεια γίνεται το 1914 από οργανωμένους καπνεργάτες και τρίτη το 1916 από το εργατικό κέντρο του Πειραιά, χωρίς καμιά να έχει αξιόλογο αποτέλεσμα. Παράλληλα γίνονται προσπάθειες για την ενοποίηση

των σοσιαλιστικών ομάδων. Το 1917 γίνεται η σοσιαλιστική συνδιάσκεψη και αποφασίζεται η ίδρυση του πολιτικού οργάνου του Ελληνικού προλεταριάτου.

Στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο η στάση των σοσιαλιστών είναι παθητική, αργότερα γίνονται ενεργητικοί υποστηρίζοντας την ουδετερότητα εξυπηρετώντας έτσι χωρίς να το ξέρουν ξένα συμφέροντα. Πήραν μέρος στην σοσιαλιστική συνδιάσκεψη του Βουκουρεστίου χωρίς ιδιαίτερη αντιπολεμική δράση.

Η προσωρινή κυβέρνηση του Βενιζέλου στην Θεσσαλονίκη ενώνει τα εκεί εργατικά σωματεία και ιδρύει εργατικό κέντρο. Η κυβερνητική αυτή επέμβαση όμως δεν γίνεται αποδεκτή και το εργατικό κέντρο Θεσσαλονίκης στρέφεται προς τ'αριστερά.

Το 1918 γίνεται το Α' πανελλαδικό εργατικό συνέδριο με 44 εργατικά σωματεία, όπου ακούγονται διάφορες απόψεις και καταλήγουν στο ότι η εργατική τάξη θα μπορέσει να επιβληθεί με τα όπλα της απεργίας και της συμμετοχής στο κοινοβούλιο. Το συνέδριο αυτό ονομάστηκε γενική συνομοσπονδία εργατών Ελλάδος, ως ανώτατο ηγετικό όργανο εργατών. Την ίδια χρονιά γίνεται και το λεγόμενο πανελλαδικό σοσιαλιστικό συνέδριο, από 30 σοσιαλιστικούς αντιπροσώπους στον Πειραιά. Επέσης αυτή την χρονιά έγινε στο Λονδίνο με πρωτοβουλία συμμάχων συνδιάσκεψη με συμμετοχή σοσιαλιστών μόνο από συμμαχικές χώρες, δεν είχε δηλαδή διεθνικό χαρακτήρα.

Ο Λαός της Ελλάδας δεν είχε αποκτήσει ταξική συνείδηση παρασυρόταν από τα διάφορα αστικά κόμματα. Η συνείδηση έρχεται με τον Α' παγκόσμιο πόλεμο, την Φεβρουαρινή και την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Μετά την πρώτη σοσιαλιστική συνδιάσκεψη που δεν είχε

καμιά εφαρμογή, γίνεται η δεύτερη μυστικά στην Θεσσαλονίκη. Και συζητείται η ίδρυση κόμματος του προλεταριάτου.

Επειτα γίνεται η τρίτη συνδιάσκεψη στην Αθήνα και αποφασίζεται η οργάνωση πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης. Η τότε κυβέρνηση επεμβαίνει προσπαθώντας να επηρεάσει την πορεία του εργατικού κινήματος και κατ'επέκταση του εργατικού κόμματος.

Τα γεγονότα αυτά συμβαίνουν μέχρι το 1920 και δίνουν κίνητρα στο εργατικό κόμμα για την παραπέρα εξέλιξή του.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ 1821 - 1870

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Οθωμανική Αυτοκρατορία και ασιατικός τρόπος παραγωγής

Η τουρκική - οθωμανική κατάκτηση εδαφών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στα οποία κατοικούσαν ελληνόφωνοι πληθυσμοί αρχίζει το 1301. Βεβαίως η συμβολική ημερομηνία της Οθωμανικής κατάκτησης του Βυζαντίου είναι το 1453 παρ'ότι τον 13ο αιώνα δεν υφίστατο πλέον μια ενιαία Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι τούρκοι ολοκλήρωσαν την κατάκτηση των ελληνόφωνων ευρωπαϊκών περιοχών το 1715.

Στον ασιατικό όπως και σε όλους του προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής οι εργαζόμενοι δεν έχουν αποχωριστεί τα μέσα παραγωγής. Η ιδιοκτησία πάνω στη γη ασκείται από την άρχουσα τάξη, η κατοχή της γης παραμένει στα χέρια των εργαζομένων οι οποίοι υπόκεινται στις συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας και εκμετάλλευσης. Το αποφασιστικό στοιχείο όμως του ασιατικού τρόπου παραγωγής που αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά του από όλους τους άλλους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής είναι ότι τόσο οι σχέσεις ιδιοκτησίας όσο και οι σχέσεις κατοχής οργανώνονται κοινωνικά όχι σε ατομική αλλά σε συλλογική βάση. Απουσιάζουν δηλαδή όλες οι μορφές τόσο της ατομικής ιδιοκτησίας όσο και της ατομικής κατοχής. Κάθε ξεχωριστό άτομο λοιπόν λειτουργεί μόνο σαν στοιχείο, σαν μέλος αυτής της κοινότητας. Η ιδιοκτησία της γης ανήκει στο κράτος δηλαδή στην οργανωμένη στο κράτος άρχουσα τάξη η οποία προσωποποιείται στο

Σουλτάνο. Η επικράτεια του Σουλτάνου χωρίζεται σε ευρείες διοικητικές περιοχές, τις επαρχίες. Κάθε επαρχία διαιρείται σε τιμάρια. Το τιμάριο αποτελεί μια οικονομική και ταυτόχρονα μια πολιτική και στρατιωτική ενότητα στα πλαίσια του δεσποτικού κράτους. Οι οικονομικές - πολιτικές - διοικητικές και στρατιωτικές μονάδες του ασιατικού καθεστώτος υπάγονται αυστηρά στον κρατικό διοικητικό μηχανισμό του κράτους υπό την ηγεσία του Σουλτάνου.

Η φορολογία

Με την υπαγωγή αυτή της ασιατικής κυβέρνησης εξασφαλιζόταν η απόσταση της υπερεργασίας των εργαζομένων η οποία έπαιρνε την μορφή του φόρου. Η φορολογία είχε διαμορφωθεί ως εξής : αρχικά περιοριζόταν στη δεκάτη, τον κτηματικό, το κεφαλικό φόρο καθώς και σε έξη μέρες χρονιάτικα υποχρεωτικής εργασίας. Ο διοικητής του τιμαρίου (της επαρχίας), τιμαριώτης δεν είχε δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας, ήταν "υπάλληλος" του κράτους και εισέπρατε τον φόρο.

Βακούφικα - κλέφτες - αρματωλοί

Εκτός από τα τιμάρια υπήρχαν και τα Βακούφικα δηλαδή τιμάρια της Εκκλησίας τόσο της οθωμανικής όσο και της Χριστιανικής. Μετά την κατάκτηση της Κων/πολης η ορθόδοξη εκκλησία απέκτησε κάθε είδους θρησκευτικές αρμοδιότητες καθώς και το δικαίωμα να ιδιοποιείται φόρους και δασύματα από τιμάρια, ενώ ο ανώτερος κλήρος απέκτησε ή διατήρησε ένα

σημαντικό ρόλο στον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό και στο κοινοτικό σύστημα των ορθόδοξων πληθυσμών. Με την οθωμανική κατάκτηση λοιπόν η Ορθόδοξη εκκλησία απέκτησε πολιτικές αρμοδιότητες και εξουσίες πολύ σημαντικότερες από αυτές που κατείχε κατά της προηγούμενους δύο αιώνες της Βυζαντινής Παρακμής. Στα ανώτερα κλιμάκια του μηχανισμού της ορθόδοξης εκκλησίας συμμετείχαν και λαϊκοί που ως επί το πλείστον καταγόταν από την παλιά Βυζαντινή αυτοκρατορία οι γνωστοί φαναριώτες. Η συμμετοχή των ορθόδοξων στον μηχανισμό του ασιατικού οθωμανικού κράτους δεν περιοριζόταν απλώς στο ότι επάνδρωναν την ορθόδοξη εκκλησία, αλλά οι κοινότητες αποτελούσαν βασικά δομικά στοιχεία της ασιατικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων, τόσο στο οικονομικό επίπεδο όσο και στο ιδεολογικό πολιτικό. Η εσωτερική οργάνωση ήταν άλλοτε ολιγαρχική, δηλαδή η κοινότητα διοικείτο από ένα μικρό αριθμό ισοβίων προεστών. Και άλλοτε δημοκρατική στην περίπτωση που οι πρεστοί εκλέγονταν με κάποιο τρόπο. Στην εκλογή των προεστών συμμετείχαν μόνο μέλη των κυρίαρχων οικογενειών της κοινότητας. Η διαφορά ανάμεσα στις λεγόμενες ολιγαρχικές και στις λεγόμενες δημοκρατικές κοινότητες δεν παραπατέμπει σε καμιά διαφοροποίηση των κοινωνικών σχέσεων, αλλά εκφράζει περισσότερο την ύπαρξη διαφορετικών συσχετισμών δύναμης ανάμεσα στις ισχυρές οικογένειες της κοινότητας. Οι κοινότητες κατείχαν επίσης έναν τοπικό στρατιωτικό μηχανισμό τους αρματωλούς. Επρόκειτο για ένα ένοπλο σώμα υπό έναν αρχηγό, το οποίο υπαγόταν στην εξουσία του τιμαριώτη και των προεστών. Οι αρχηγοί των αρματωλών διεκδικούσαν κατά καιρούς την εξουσία της κοινότητας από τους προεστούς ή μια αναδιανομή του

υπερπροϊόντος προς όφελός τους. Οι Τουρκικές αρχές παρενέβαιναν πάντα στο πλευρό των προεστών. Έτσι οι αρματωλοί εγκατέλειπαν την περιοχή της κοινότητας και συνέχιζαν τον αγώνα τους τόσο ενάντια στους προεστούς όσο και ενάντια στους Τούρκους, ως "Κλέφτες" που δεν ήταν ούτε ληστές ούτε επαναστάτες. Αποτελούσαν κυρίως μια πολιτικοστρατιωτική ομάδα η οποία διεκδικούσε μια συγκεκριμένη θέση στο πλαίσιο των τοπικών ασιατικών σχέσεων εξουσίας. Η ύπαρξη των κλεφτών υποδηλώνει μια σχετική αστάθεια ή καλύτερα μια τάση αποσταθεροποίησης σε τοπικό επίπεδο του οθωμανικού πολιτικού συστήματος. Η συνοχή των ασιατικών κοινωνικών δομών κάτω από το κεντρικό πολιτικοστρατιωτικό μηχανισμό εξασφαλίζεται μόνο μέχρι την διάρκεια κατακτήσεων νέων εδαφών. Από το σημείο αυτό και ύστερα αρχίζει η Οθωμανική κρίση με κύριο σύμπτωμα την εξασθένηση των συνενωτικών δεσμών ανάμεσα στις τοπικές δομές και στον κεντρικό μηχανισμό.

Στα πλαίσια της Οθωμανικής κρίσης έχουμε τρεις σχηματισμούς πολιτικού χαρακτήρα οι οποίοι θα αποδειχθούν αποφασιστικής σημασίας για τους ελληνορθόδοξους και για την μετεξέλιξή τους σε Έλληνες, για την διαμόρφωση δηλαδή και εξέλιξη της ελληνικής, εθνικής συνείδησης. Οι μετασχηματισμοί είναι οι εξής : 1. Η φιλελευθεροποίηση του κεντρικού οθωμανικού κρατικού μηχανισμού, δηλαδή η παραχώρηση στους "απίστους" του δικαιώματος να καταλαμβάνουν ηγετικές θέσεις στον κεντρικό μηχανισμό. 2. Η απόκτηση αυτονομίας από τον Σουλτάνο ή αντίστοιχα οι εξεγέρσεις ορισμένων ανατολικών επαρχιών της Αυτοκρατορίας, και 3. Οι μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις στις δυτικές περιοχές της Αυτοκρατορίας.

Φαναριώτες

Με το τέλος της περιόδου των πολέμων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενάντια στις δυτικές δυνάμεις χάνει και η Ορθόδοξη Εκκλησία τη σημασία της για το οθωμανικό κράτος. Έτσι χάνει μια σειρά από προνόμια που μέχρι τότε κατείχε στα πλαίσια της ασιατικής οθωμανικής εξουσίας. Τη νέα αυτή πολιτική συγκυρία εκμεταλλεύονται αμέσως οι Φαναριώτες που πέρα από τα εξαιρετικά προνόμια και τις εξουσίες που κατείχαν, οι ηγεμόνες αυτοί διατηρούσαν σημαντική αυτονομία από τη σουλτανική εξουσία και είχαν το δικαίωμα να διορίζουν οι ίδιοι τους τοπικούς διοικητές των επαρχιών. Η άνοδος των Φαναριωτών συντελείται κατά την εποχή που διαμορφώνονται οι πρώτες καπιταλιστικές σχέσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται η παγκόσμια αγορά και οι διεθνείς οικονομικές και πολιτικές - διπλωματικές σχέσεις με τη σύγχρονη έννοια των όρων. Οι φαναριώτες συγκροτήθηκαν ως φορείς των νέων αυτών σχέσεων και λειτουργούσαν κυρίως ως κρατική και χρηματιστική μερίδα του ανερχόμενου αστισμού. Από τα μέσα του 18ου αιώνα υιοθέτησαν την ιδεολογία του ελληνικού εθνικισμού. Η αναδιάρθρωση του κοινοτικού συστήματος στον Νότιο Βαλκανικό χώρο, η οποία εξελίσσεται στη φάση της κρίσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έχει ως κύρια όψη της της ανάπτυξη του ντόπιου εμπορικού κεφαλαίου και της εμπορευματικής κυκλοφορίας ενώ παράλληλα προκαλεί το πολλαπλασιασμό των κλέφτικων ομάδων αλλά και την ανάπτυξη της ληστείας και της πειρατείας.

Η ελληνική εθνική συνείδηση και κοινωνικός σχηματισμός

Η ανάπτυξη του εμπορικού κεφαλαίου είχε καθοριστική σημασία για τη διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης και συνεπώς για την Επανάσταση του 1821. Σε όλες τις σημαντικές πόλεις της κεντρικής και της δυτικής Ευρώπης όπου υπήρχαν Έλληνες έμποροι δημιουργήθηκαν από τα τέλη του 19ου αιώνα Ελληνικές επαναστατικές ομάδες και επαναστατικοί κύκλοι διανοούμενων που προπαγάνδιζαν την εθνική επανάσταση και την ίδρυση ενός ανεξάρτητου δημοκρατικού ελληνικού κράτους. Τόσο ο Ρήγας όσο και οι άλλοι Έλληνες επαναστάτες της εποχής προπαγάνδιζαν τη συγκρότηση μιας ελληνικής αυτοκρατορίας που τα σύνορά της θα επεκτείνονταν από τον Δούναβη μέχρι τις ακτές της Αφρικής και από τα Ιόνια νησιά μέχρι τον Ταύρο στην Μικρά Ασία. Είναι προφανής λοιπόν η σχέση ανάμεσα στην ανάπτυξη του ελληνικού εμπορικού κεφαλαίου με τα μεγαλεπίβολα σχέδια των Ελλήνων διανοουμένων του εξωτερικού. Οι διανοούμενοι του εξωτερικού δεν ήταν άλλοι από αυτούς που ζούσαν στις παροικίες, που δημιουργήθηκαν μετά το μεταναστευτικό ρεύμα του 18ου αιώνα. Έτσι οι αγρότες ήρθαν σε επαφή με τους μεγάλους δρόμους του εμπορίου, με την ιδεολογία των εμπόρων και ανέπτυξαν έτσι την εθνική συνείδηση και επαναστατική ιδεολογία. Ενώ στην Θεσσαλία και Μακεδονία έχουμε τον σχηματισμό παραγωγικών σχέσεων φεουδαλικού τύπου και όχι την προσχώρηση στην ιδεολογία της εθνικής επανάστασης πράγμα που συνέβει στους αγρότες του Νότου. Η μετανάστευση λοιπόν προς τις ορεινές και τις παράκτιες κοινότητες ευνοεί την υιοθέτηση της επαναστατικής ιδέας. Οι κοινότητες του 18ου αιώνα

θεωρούνται ως κύτταρα δημοκρατίας ή δημοκρατικές μορφές οργάνωσης που ανιτίθονται στον ασιατικό δεσποτισμό. Από την μια μεριά έχουμε τις δυνάμεις του ανερχόμενου καπιταλισμού (εμπόριο, μανιφακτούρα) και των δημοκρατικών κοινοτήτων (αγρότες, χειροτέχνες, ναυτικοί κ.λ.π.). Από την άλλη μεριά οι κοινωνικοί φορείς της ασιατικής κρατικής εξουσίας, στους οποίους αθροίζονται επίσης οι φαναριώτες και οι κοτσαμπάσηδες. Οι εμφύλιοι πόλεμοι που ξέσπασαν κατά την διάρκεια της επανάστασης, όσο και οι πολιτικές αντιθέσεις κατά την πρώτη περίοδο του νεοελληνικού κράτους έχουν την ρίζα τους στην αντίθεση ανάμεσα στους "ολιγαρχικούς" κοτσαμπάσηδες και στους "λαϊκούς" στρατιωτικούς αρχηγούς. Η κρίση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από το 17ο αιώνα και μετά, οι μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις του 18ο αιώνα, οι μετασχηματισμοί της λειτουργίας των κοινοτήτων (ορεινών και παράκτιων), καθώς και η ανάπτυξη του εμπορίου εντάσσονται σε μια διαδικασία η οποία συνδέεται άρρηκτα ή μάλλον περιέχει ως βασική όψη της την αποσταθεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων, την πορεία αποσύνθεσης και διάλυσης της ασιατικής κοινότητας. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός ακολουθεί δύο ριζικά διαφορετικούς δρόμους. Στη μια μεριά η εξασθένηση των κοινοτήτων προς όφελος των εξουσιών του τιμαριώτη σχηματίζοντας μορφές μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας όπου αναπτύσσονται κατά κύριο λόγο σχέσεις δουλοπαροικίας. Οι μορφές αυτές κυριαρχούν κυρίως στις κεντρικές και βόρειες περιοχές. Στην άλλη μεριά η ενίσχυση και σχετική ανεξαρτοποίηση κάποιων άλλων κοινοτήτων οδηγεί σε άλλου τύπου μετασχηματισμό σχέσεων. Σχέσεις συλλογικής κατοχής, σχέσεις ατομικής κατοχής και ταυτόχρονα ατομικής

ιδιοκτησίας πάνω στη γη. Ο ρόλος των προεστών τείνει να πάρει τη μορφή της πολιτικής προστασίας των καλλιεργειών της περιοχής και της πολιτικής τους αντιπροσώπευσης απέναντι στην κεντρική εξουσία καθώς παράλληλα οι καλλιεργητές υπάγονται όλο και περισσότερο στο κεφάλαιο : είτε άμεσα με την υπαγωγή στο αναπτυσσόμενο μανιφακτουρικό και εμπορικό κεφάλαιο είτε και κυρίως, έμμεσα με την υπαγωγή στο εμπορικό κεφάλαιο μέσω της αγοράς. Την πορεία αυτή ακολούθησαν κυρίως οι περιοχές της Νότιας Ελλάδας και των νησιών, όπου άλλωστε ξέσπασε και στέριωσε η Επανάσταση. Στην νότια Ελλάδα λοιπόν βρίσκεται σε εξέλιξη μια διαδικασία γρήγορης διάλυσης του ασιατικού τρόπου παραγωγής και των ασιατικών κοινοτήτων προς όφελος των καπιταλιστικών κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Οχι μόνο στις περιπτώσεις όπου εγκαθιδρύεται και κυριαρχεί άμεσα η κεφαλαιακή σχέση όπως είναι η περίπτωση των εμπορικών και εφοπλιστικών "κοινοτήτων" (νησιά, παράκτιες πόλεις) ή των μανιφακτουρικών "κοινοτήτων", αλλά ακόμα και στην αγροτική ύπαιθρο, με τον ριζικό μετασχηματισμό των λειτουργιών των κοινοτήτων, την διαμόρφωση ατομικών σχέσεων κατοχής και ιδιοκτησίας πάνω στη γη, την πρόσδεση ή υπαγωγή των αγροτών στο εμπορικό κεφάλαιο. Σύμφωνα με αυτούς του όρους είναι δυνατόν να συνδεθεί η φιλελεύθερη αστική ιδεολογία της εθνικής υπόστασης και ανεξαρτησίας με τις πλατιές λαϊκές μάζες της υπαίθρου. Μόνο κάτω από αυτούς του όρους ήταν δυνατόν να προσλαμβάνουν όλα τα φαινόμενα αποσταθεροποίησης του παλιού καθεστώτος ένα εκρηκτικό - επαναστατικό περιεχόμενο. Μόνο κάτω από αυτές τις συνθήκες μπορούσαν να λητουργήσουν οι κλέφτες και οι αρματωλοί ως το πρόπλασμα των ένοπλων δυνάμεων της

Επανάστασης. Η Επανάσταση του 21, δεν ήταν επανάσταση δουλοπάροικων ενάντια στους Φεουδάρχες υπό την καθοδήγηση των εμπόρων, ούτε μόνο για τον εθνικό Ξεσηκωμό των Ελλήνων ενάντια στους Τούρκους αλλά επρόκειτο για την διαδικασία εθνικής ολοκλήρωσης στα πλαίσια ενός αυτόνομου κράτους μιας αστικής (οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής) εξουσίας που από τα τέλη του 18ου αιώνα βρισκόταν ήδη στην φάση της διαμόρφωσής της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 1821. Ιστορική ανασκόπηση

Την πολιτική πρωτοβουλία για την επανάσταση ανέλαβε η Φιλική Εταιρεία. Αρχηγός της επανάστασης ήταν Φαναριώτης αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Τέθηκε σε κίνηση η Επανάσταση στην Μολδοβλαχία το Φεβρουάριο του -21 όπου και καταπνίγηκε. Λίγο μετά το Μάρτιο του -21 ξέσπασε επανάσταση στην Νότια Ελλάδα (Πελοπόννησος, Στερεά, νησιά) και σε σύντομο χρονικό διάστημα απελευθερώθηκαν όλες οι παραπάνω περιοχές. Τον Ιανουάριο του 1822 συγκλήθηκε η πρώτη Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο, εξελέγη η πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση και το πρώτο Σύνταγμα που παρουσιάζει ομοιότητες με το Γαλλικό και Βελγικό Σύνταγμα της εποχής. Κατοχυρώνονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, καταργείται το ασιατικό δίκαιο, υιοθετείται το γαλλικό εμπορικό δίκαιο θεσμοθετείται διάκριση ανάμεσα στην εκτελεστική και την νομοθετική εξουσία. Διαμορφώνεται ένα τυπικό αστικό θεσμικό πλαίσιο που αποτελείται από πολιτικο-κοινωνικές δυνάμεις της Επανάστασης. Επικρατούν τρία ρεύματα, το πρώτο στοχεύει στην πολιτική ενοποίηση των απελευθερωμένων περιοχών, με βάση τους νεοεισαγόμενους αστικοδημοκρατικούς θεσμούς, ήταν η αστικοφιλελεύθερη πτέρυγα της Επανάστασης. Το δεύτερο ρεύμα τασσόταν υπέρ της διατήρησης των τοπικών εξουσιών, και το εκπροσωπούσαν προεστοί της Πελοποννήσου, ήταν το συντηρητικό - ομοσπονδιακό ρεύμα. Τρίτο είναι το συγκεντρωτικό - συντηρητικό ρεύμα που αντιτασσόταν στον κατακερματισμό της πολιτικής

εξουσίας.

Η Δεύτερη Εθνοσυνέλευση έγινε το Μάρτιο του 1823 στο Άστρος όπου επικυρώθηκε το Σύνταγμα του -22, αναγνωρίστηκε η ελευθερία του τύπου, αποκλείστηκε η δουλοπαροικία και η δουλεία ως μορφές εργασίας και απαγορεύτηκαν τα βασανιστήρια. Καταργούνται όλες οι τοπικές εξουσίες, επιβεβαιώνοντας έτσι την ήττα των προεστών της Πελοποννήσου. Το 1823 ξεσπά ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος και μετά το τέλος αυτού οι προεστοί διαπιστώνουν ότι η κατάσταση δεν έχει κατά κανένα τρόπο μεταβληθεί προς όφελός τους. Για παράδειγμα οι προεστοί αποκλείονται ολοκληρωτικά από τη νέα κυβέρνηση. Το 1824 ξεσπά ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος όπου η φιλελεύθερη πτέρυγα καταφέρνει να επιβληθεί. Με την ήττα του δεύτερου εμφυλίου έχουμε το τέλος του αυτόνομου πολιτικού ρόλου των προεστών στην ελληνική ιστορία.

Οι ήττες της Επανάστασης από το 1825 και μετά, η καταστροφική οικονομική κατάσταση και η αναρχία (ληστεία, πειρατεία) καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τους πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης. Με το τέλος του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα προέκυψε μια κατάσταση "καταστροφικής ισορροπίας". Καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν αρκετά ισχυρή για να διεκδικήσει με επιτυχία την πολιτική ηγεμονία πάνω στις άλλες πολιτικές δυνάμεις. Παράλληλα, καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν τόσο "αδύνατη" ώστε να επιτρέψει τη κυριαρχία κάποιας άλλης. Το αποτέλεσμα, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις "καταστροφικής ισορροπίας" ήταν ο βοναπαρτισμός. Συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του αρχηγού του κράτους και δικτατορική διακυβέρνηση σε "ανεξαρτησία" από τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις. Έτσι η

περίοδος διακυβέρνησης από τον Καποδίστρια και της απόλυτης μοναρχίας του 1833 - 1843 δεν είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού της αστικής τάξης με τους φεουδάρχες ούτε βούληση των μεγάλων δυνάμεων, αλλά μια κρίση ή ένα κενό ηγεμονίας που καλύφθηκε με "έκτακτο" τρόπο. Ο Καποδίστριας ήρθε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1828 και τον ίδιο μήνα ανέστειλε με την συναίνεση όμως και των τριών κομμάτων την ισχύ του Συντάγματος. Η αντιπολίτευση στον τρόπο διακυβέρνησής του υπήρξε από την αρχή σημαντική. Μετατράπηκε εντούτοις το 1831 σε ανοικτή εξέγερση τόσο στα νησιά υπό την καθοδήγηση του αγγλικού κόμματος όσο και στην Στερεά υπό την καθοδήγηση του γαλλικού κόμματος. Ο Καποδίστριας, που είχε ταυτιστεί με το ρωσικό κόμμα δολοφονείται το 1831. Το διάστημα μέχρι την άφιξη του Οθωνα χαρακτηρίζεται ως περίοδος της "αναρχίας". Το νεοελληνικό κράτος ιδρύθηκε επίσημα το 1830 με βάση το "Πρωτόκολλο του Λονδίνου" το οποίο συνήφθη ανάμεσα στις τρεις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία. Η Ελληνική ανεξαρτησία επικυρώθηκε με την Συνθήκη του Καλέντερ Κιόσκ.

Η αφετηρία του ελληνικού καπιταλισμού

Η Ελληνική επαν. αποτελεί την πολιτική συμπύκνωση της διαδικασίας διάλυσης των ασιατικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων και της εμπέδωσης καπιταλιστικών σχέσεων και μορφών εξουσίας. Η διαδικασία αυτή "μετάβασης" είχε ξεκινήσει ήδη αρκετές δεκαετίες πριν από την έκρηξη της Επανάστασης. Με τη θεσμική - κρατική αποκρυστάλωση των νέων σχέσεων, η οποία προκύπτει από την Επανάσταση, η διαδικασία "μετάβασης" φτάνει

σ' όλα τα κοινωνικά επίπεδα, στο σημείο "μη - επιστροφής" της.

Η επανάσταση σήμαινε την αλματώδη εξέλιξη της διαδικασίας μετάβασης σ' όλα τα κοινωνικά επίπεδα. Σε πολιτικό επίπεδο διέλυσε τις μορφές τοπικής εξουσίας έθεσε τα θεμέλια για τη συγκρότηση ενός τυπικά αστικού κρατικού μηχανισμού, ανέδειξε και εγκαθίδρυσε αστικά κόμματα και συνεπώς μια τυπικά αστική πολιτική σκηνή, επέβαλε τις καπιταλιστικές δικαιοακές μορφές, το καπιταλιστικό δίκαιο. Στο ιδεολογικό επίπεδο εξασφαλίστηκε η κυριαρχία των αστικών ιδεολογικών υποσυνόλων. Ο εθνικισμός και η αστική πολιτική ιδεολογία κυριαρχούν πλέον σε σταθερή και μόνιμη βάση πάνω στις θρησκευτικές και "κοινωνικές" ιδεολογίες. Στο οικονομικό επίπεδο διαμορφώνονται με την Επαν. οι όροι για την σταθερή και μόνιμη κυριαρχία του (εμπορικού) κεφαλαίου πάνω στην αγροτική παραγωγή και ως εκ τούτου για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου, για την καπιταλιστική ανάπτυξη : τίθεται με άλλα λόγια με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, σε κίνηση η διαδικασία γενίκευσης των σχέσεων ατομικής ιδιοκτησίας των αγροτών στη γη. Οι εθνικές γαίες ανείκουν στο κράτος οι αγρότες νέμονται αυτές και πληρώνουν στο κράτος ανάλογο φόρο. Απαλλοτριώνονται μόνο μετά το 1870. Ο αγροτικός χώρος εξακολουθεί από τα χρόνια της Ανεξαρτησίας ως το τέλος του Μεσοπολέμου ν' αποτελεί τον κατ'εξοχήν χώρο ζωής του Έλληνα. Οι αγρότες είναι συγχρόνως παραγωγοί και καταναλωτές. Η σύνδεση των πληθυσμών αυτών αυτοκατανάλωσης με την κυρίαρχη τάξη ή το κράτος πραγματοποιείται με έναν τρόπο άμεσο, έξω από την αγορά, με τον φόρο ιδίως είτε με το νοίκι. Η παραγωγή αυτοκαταναλώνεται στο μεγαλύτερο της ποσοστό επί τόπου, ότι εισπράτει η μεγάλη κυρίως ιδιοκτησία διαφεύγει προς

την αγορά και τις πόλεις. Στα χρόνια μεταξύ 1830 έως 1909 πολλοί αγρότες εγκαταλείπουν το χωριό και καταφεύγουν στις πόλεις. Έτσι για μια μεταβατική περίοδο που βαστάει κάποτε ολόκληρη γενιά ο εργάτης ή ο οικιακός υπηρέτης στην Αθήνα ζει ακόμη με το ψωμοτύρι που του στέλνει το χωριό, εξακολουθεί ακόμα να στηρίζεται στο χωριό, η προλεταριοποίηση της οικονομικής αλλά και της ιδεολογικής, ύπαρξής του μετατίθεται έτσι για δεκαετίες ολόκληρες, διχάζεται ακόμη περισσότερο η κοινωνική του υφή.

Εμπορικό - εφοπλιστικό κεφάλαιο

Η άφιξη στην Ελλάδα του Βασιλιά Οθωνα τον Ιανουάριο του 1833 θέτει τέρμα στην περίοδο της αναρχίας που επικρατούσε στη χώρα από την δολοφονία του Καποδίστρια τον Σεπτέμβριο του 1831 και μετά. Η φάση της "απόλυτης μοναρχίας" 1833 - 1843 μπορεί να χαρακτηριστεί ως η φάση της οικοδόμησης του αστικού κρατικού μηχανισμού. Το Σύνταγμα του 1844 παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με το γαλλικό Σύνταγμα του 1830 και το Βελγικό του 1831. Επρόκειτο για την εγκαθίδρυση μιας εξαιρετικά συγκεντρωτικής και συντηρητικής μορφής πολιτεύματος στην οποία τόσο το εκτελεστικό όσο και το νομοθετικό βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο του θρόνου. Οι εκλογές του 1844 συνοδεύονται από νοθείες και ταραχές. Τελικά την κυβερνητική εξουσία εξασφαλίζει το γαλλικό κόμμα υπό τον Κωλέττη. Η πολιτική του ελληνικού κράτους, που ασκείται τώρα από τον Κωλέττη διαμορφώνεται με βάση έναν ακραίο και μεγαλόπνοο σωβινισμό το "όραμα της μεγάλης ιδέας" δηλαδή στην στρατηγική της

δημιουργίας μια νεοελληνικής αυτοκρατορίας που θα κάλυπτε ολόκληρο το Μικρασιατικό και Βαλκανικό χώρο.

Κριμαϊκός πόλεμος

Το σημείο καμπής για την κρίση του Ελληνικού σωβινισμού και επεκτατισμού υπήρξε η αποτυχημένη εισβολή των ελληνικών στρατευμάτων στην Θεσσαλία και την Ηπειρο αμέσως μετά την έκρηξη του ρωσοτουρκικού Κριμαϊκού Πολέμου. Ο κριμαϊκός πόλεμος μπορεί σχηματικά να θεωρηθεί ως το αφετηριακό σημείο των Βαλκανικών εθνικισμών πέραν φυσικά του Ελληνικού. Η νέα διεθνή, συγκυρία στα βαλκάνια είχε ιδιαίτερα σημαντικές επιπτώσεις για την εξέλιξη του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Στο επίπεδο της εσωτερικής πολιτικής μετατρέπει σε σύντομο χρονικό διάστημα την λανθάνουσα κρίση νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος σε ανοικτή κρίση. Στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής εγκαινιάζει τη φάση των ενδοβαλκανικών ανταγωνισμών, ενώ στο επίπεδο της οικονομίας μετασχηματίζει τις σχέσεις του Ελληνικού κράτους με τους Έλληνες κεφαλαιοκράτες και τις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού.

Αγροτική οικονομία

Οι αγρότες απέκτησαν την πλήρη κυριότητα του κτήματός τους, με την "πώληση" των "εθνικών γαιών", το οποίο όμως επιβαρύνθηκε με υποθήκη υπέρ του κράτους μέχρι να αποπληρωθούν οι δόσεις του "πωλούμενου" κτήματος. Η κυρίαρχη αυτή μορφή ιδιοκτησίας στην ύπαιθρο, μπορεί θεωρητικά να αντιστοιχεί είτε

στην οικονομική μορφή της απλής εμπορευματικής παραγωγής, η οποία υπάγεται αναγκαστικά, στο καπιταλιστικό εμπόριο. Βασικό χαρακτηριστικό της εποχής αυτής είναι η ραγδαία επέκταση του κοινωνικού χώρου της απλής εμπορευματικής παραγωγής στην ύπαιθρο, σε βάρος των εκμεταλλεύσεων αυτοκαταναλωτικού χαρακτήρα. Η εμπορευματοποίηση της αγροτικής οικονομίας και η υπαγωγή των ανεξάρτητων μικροκαλλιεργητών στο εμπορικό κεφάλαιο γίνεται προφανής από τη συνεχή διαφοροποίηση των καλλιεργητών προς όφελος των εξαγωγικών προϊόντων. Η διαφοροποίηση των καλλιεργειών προς όφελος των εμπορεύσιμων ή εξαγωγικών προϊόντων είχε ήδη αρχίσει πριν από την Επαν. του 21. Βρισκόμαστε λοιπόν στη φάση της ραγδαίας ενσωμάτωσης της γεωργίας (των ανεξάρτητων καλλιεργειών) στις κυρίαρχες αστικές σχέσεις, μέσα από την υπαγωγή της αγροτικής παραγωγής (και των αγροτών) στο εμπορικό κεφάλαιο. Το εμπορικό κεφάλαιο συγκεντρώνοντας ολόκληρη την παραγωγή των μεμονομένων καλλιεργητών, ιδιοποιείται στην πραγματικότητα την υπερεργασία τους αφήνοντάς τους (μέσα από την καθήλωση των τιμών) μόνο τα απολύτως απαραίτητα για την απλή αναπαραγωγή της εργασιακής τους δύναμης και των (στοιχειωδών) μέσω παραγωγής τους. Δηλαδή ο έμπορος μετατρέπει τους μικρούς μαστόρους σε ενδιάμεσους κρίκους του ή και αγοράζει απ'ευθείας από τον ατομικό παραγωγό. Ονομαστικά τον αφήνει ανεξάρτητα και αφήνει αμετάβλητο τον τρόπο παραγωγής του, χωρίς να μετατρέψει τον τρόπο παραγωγής, χειροτερεύει μόνο την κατάσταση των άμεσων παραγωγών, τους μετατρέπει σε απλούς μισθωτούς εργάτες και προλετάριους κάτω από όρους χειρότερους από εκείνους των εργατών που υπάγονται κατ'ευθείαν στο κεφάλαιο, την δε

υπερεργασία τους την ιδιοποιείται πάνω στη βάση του παλιού τρόπου παραγωγής.

Καπιταλιστική ανάπτυξη

(Εμπορικού - εφοπλιστικού καπιταλισμού)

Ο πόλεμος για την ανεξαρτησία 1821 - 1827 είχε σαν συνέπεια την καταστροφή του μεγαλύτερου αριθμού των μανιφακτουρικών επιχειρήσεων της χώρας τον Ιανουάριο του 1837 εκδίδεται ο πρώτος νόμος για την προώθηση της εθνικής βιομηχανίας. Το 1830 αναφέρονται επτά βιομηχανικές επιχειρήσεις και πολλές μανιφακτουρικές που συγκεντρώνουν το 13,87% της συνολικής απασχόλησης της χώρας. Το 1846 ιδρύεται το πρώτο ατμοκίνητο μεταξουργείο. Το 1870 του σημαντικότερους μεταποιητικούς κλάδους της χώρας αποτελούν τα ναυπηγεία και τα υφαντουργεία.

Στα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους ολοκληρώνεται ο διαχωρισμός ανάμεσα στο εμπορικό και το εφοπλιστικό κεφάλαιο. Οι εφοπλιστές, ασχολούνται όλο και περισσότερο με μεταφορές εμπορευμάτων στον ευρύτερο μεσογειακό και ευρωπαϊκό χώρο. Οι εξαγωγές αποτελούνται σχεδόν αποκλειστικά από αγροτικά προϊόντα τα οποία συγκεντρώνονται στα εξαγωγικά λιμάνια, ενώ οι εισαγωγές αφορούν κυρίως είδη μαζικής κατανάλωσης και η αξία τους είναι περίπου διπλάσια από την αξία των εξαγωγών. Το ισοζύγιο πληρωμών της Ελλάδας ισοσκελίζεται την περίοδο αυτή από τις μεταβιβαστικές εισροές συναλλάγματος που προέρχονται από τους Έλληνες του εξωτερικού και σε ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό από τα έσοδα της ναυτιλίας. Το

εφοπλιστικό και το εμπορικό κεφάλαιο αποτελούν λοιπόν κατά την πρώτη αυτή περίοδο μετά την ίδρυση του ελλ.κράτους τις κυριάρχουσες μερίδες της άρχουσας τάξης. Η ανάπτυξή τους ευνοήθηκε επιπλέον από το γεγονός ότι οι καταστροφές που υπέστησαν τα κεφάλαια αυτά κατά την διάρκεια της Επανάστασης ήταν σημαντικά μικρότερη από εκείνες της μανιφακτούρας, της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας. Παράλληλα με την ανάπτυξη του εμπορικού και εφοπλιστικού κεφαλαίου διαπλέκεται κατά την περίοδο που εξετάζουμε με την ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος και του τραπεζικού κεφαλαίου. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος που ιδρύεται το 1841 χρηματοδοτεί τις αναπτυσσόμενες κεφαλαιακές μερίδες. Η οικουμενική ηγεμονία του ελληνικού εφοπλιστικού κεφαλαίου στην περιοχή ακολουθείται από το μεταναστευτικό κύμα από την Ελλάδα στις σημαντικότερες πόλεις των Βαλκανίων, της Μικράς Ασίας, της νότιας Ρωσίας και της Αιγύπτου και διαπλέκεται με την επίσης ηγεμονική παρουσία σε όλες αυτές τις περιοχές καπιταλιστικών επιχειρήσεων που ανείκαν σε Έλληνες. Οι Έλληνες καπιταλιστές του εξωτερικού δεν θα πρέπει να θεωρηθούν απλά και μόνο ως τμήμα της αστικής τάξης της χώρας όπου βρισκόταν επενδυμένο το κεφάλαιό τους. Για λόγους που ανάγονται τόσο στο οικονομικό όσο και στο πολιτικό και στο ιδεολογικό επίπεδο, οι Έλληνες κεφαλαιοκράτες του εξωτερικού αποτελούσαν ταυτόχρονα έκφραση ενός ειδικού επεκτατισμού του ελληνικού καπιταλιστικού σχηματισμού. Οι Έλληνες του εξωτερικού δεν ενσωματώνονται στις κοινωνίες που ζουν αλλά σχηματίζουν σχετικά απομονωμένες και αυτοαναπαράγώμενες κοινότητες με δικούς τους σχολικούς, θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και ως ένα βαθμό πολιτικούς

μηχανισμούς, σε στενή σύνδεση και αλληλοκαθαρισμό με τις διαδικασίες διευρυμένης αναπαραγωγής του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Μέσα στην στενή τους σύνδεση με την Ελληνική κοινωνία και με βάση την ηγεμονική οικονομική του θέση στον Βαλκανικό μικρασιατικό και μεσογειακό χώρο, οι έλληνες καπιταλιστές και οι Ελληνικές κοινότητες της διασποράς αποτελούσαν την ουσιαστική υλική προϋπόθεση της επεκτατικής πολιτικής και ιδεολογίας του Ελλην.κράτους.

Τα δομικά χαρακτηριστικά του Ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού μέχρι τη δεκαετία του 1870, δηλαδή η σχετική καθυστέρηση του βιομηχανικού καπιταλισμού, η οικονομική και κοινωνική σταθερότητα των αγροτικών μικροκαλλιεργειών, η υπαγωγή αυτών των ανεξάρτητων αγροτών στο εμπορικό κεφάλαιο, η μεγάλη ανάπτυξη και ο δυναμισμός του εμπορικού και ιδίως του εφοπλιστικού κεφαλαίου, η διεθνοποίηση του τελευταίου, η απουσία προκαπιταλιστικών "συστημάτων εκμετάλλευσης" και δομών εξουσίας, καθορίζονται την εποχή αυτή σε μεγάλο βαθμό από τον ρόλο που παίζει ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός και το ελληνικό κεφάλαιο στο πλέγμα των διεθνών καπιταλιστικών σχέσεων. Όχι φυσικά με την έννοια ότι ο "παγκόσμιος καπιταλισμός" υπαγορεύει στην (κάθε) χώρα το τύπο της ανάπτυξης που θα ακολουθήσει, αλλά με την έννοια ότι η ιστορική συγκρότηση του ελλ.κράτους και κεφαλαίου αναδεικνύει τις διεθνοπολιτικές και διεθνοοικονομικές σχέσεις του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού ως τους σημαντικότερους "εξωτερικούς προσδιορισμούς" της κεφαλαιακής σχέσης και της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ο ψηλός βαθμός ενσωμάτωσης του Ελληνικού κράτους στο "διεθνές σύστημα" (μεγάλη έκταση και

συνεχής ενίσχυση των εξαγωγικών καλλιεργειών εξωτερικό εμπόριο, εφοπλισμός, παροικιακό φαινόμενο) δε αποτελεί σε καμιά περίπτωση αποτέλεσμα της "αποικιακής εκμετάλλευσης" της χώρας από τις μεγάλες δυνάμεις ούτε προκύπτει από τον "περιφερειακό χαρακτήρα" του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Αντίθετα, ο ψηλός βαθμός διεθνοποίησης είναι το αποτέλεσμα από τη μια μεριά της ψηλής ανάπτυξης και των τάσεων επέκτασης των ιστορικά πρώτων μορφών του κεφαλαίου (εμπορικό κεφάλαιο) και από την άλλη συνδέεται με την πρώιμη ανάπτυξη του Ελληνικού εθνικισμού και την επεκτατική πολιτική στρατηγική που αυτή η πρώιμη ανάπτυξη διαμόρφωσε και σταθεροποίησε. Αυτή η διεθνής θέση και λειτουργία της Ελλάδας ευνοούσε εντούτοις τη διατήρηση της κυριαρχίας του εμπορικού και εφοπλιστικού κεφαλαίου και επιβράδυνε το πέρασμα στο βιομηχανικό καπιταλισμό. Οσο καιρό ευρύτερες περιοχές των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας εξακολουθούν να θεωρούνται ως η "Ελλάδα που σύντομα θα απελευθερωθεί από το ξένο ζυγό" (και αυτό συνέβαινε μέχρι το 1922 στη βάση υλικών όρων και προϋποθέσεων όχι μόνο ιδεολογικών, όπως συχνά γράφεται, αλλά και οικονομικών και κοινωνικών και πληθυσμιακών) δεν υπήρχε κανένας πειστικός λόγος (δηλαδή δεν υπήρχαν οι υλικές προϋποθέσεις) για να αναδιπλωθεί το έθνος στα σύνορα του κράτους, για να πάψει "η σχέση με το εξωτερικό" και ο επεκτατισμός να αποτελεί την κρίσιμη πολιτική και οικονομική προτεραιότητα του ελληνικού κράτους και κεφαλαίου. Στην Ελλάδα τη περίοδο 1830 - 1870 δεν έχουμε λοιπόν να κάνουμε με μια κοινωνική και οικονομική δομή που αντιστρατεύεται τη βιομηχανική - καπιταλιστική τάξη πραγμάτων, αλλά με μια υποταγή της εσωτερικής κοινωνικής

δυναμικής στην προοπτική και τη δυναμική της εδαφικής επέκτασης. Από το 1860 και μετά, η μόνιμη κρίση των υλικών προϋποθέσεων του ελληνικού επεκτατισμού αλλά και μια σειρά άλλοι παράγοντες, όπως η διεθνοποίηση του βιομηχανικού κεφαλαίου η "Μεγάλη Ύφεση" και η κρίση του διεθνούς εμπορίου που συνδέεται μαζί της, έχουν σαν αποτέλεσμα τον σταδιακό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας, προς την κατεύθυνση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Για μια ακόμη φορά ο "εμπορικός καπιταλισμός" θα λειτουργήσει ως προϋπόθεση για το πέρασμα στο βιομηχανικό καπιταλισμό.

Ξεκίνημα Εμπορικού - Εφοπλιστικού κεφαλαίου - Πρώτες Απεργίες

Ιδιοκτήτες της γης είναι οι λίγοι εκ των οποίων τοκογλύφοι παλιοί κοτζαμπάσηδες και γενικά παραλήδες. Ετσι βλέπουμε στην ύπαιθρο δουλοπάροικους, κολλήγους εμφυτευτές καθώς και μικροκτηματίες που δεν μπορούσαν να επιζήσουν γι' αυτό καταχρεωνόνταν στους τοκογλύφους και γίνονταν αργότερα μπάβοι των κομμάτων, περιμένοντας βελτίωση της θέσης τους από την ρουσφετολογία. Από αυτές τις οικονομικές αλλά και τις πολιτικές συνθήκες ξέσπασαν πολλές φορές επαναστατικά κινήματα και γενικά η περίοδος 1834 - 1862 ήταν πολύ ανώμαλη. Η κατάσταση αρχίζει να καλυτερεύει ύστερα από το 1860 με το μέγάλωμα του πληθυσμού των πόλεων και την σημαντική ανάπτυξη της βιοτεχνίας της ναυτιλίας και του εμπορίου. Όπως είπαμε ο τόπος ήταν κατεστραμμένος και η φτώχεια πολύ μεγάλη. Πριν το 1821 το ελληνικό κεφάλαιο ήταν τοποθετημένο σ' επιχειρήσεις μεγάλων πόλεων της Τουρκίας και σε ελληνικές παροικίες. Οι εμποροβιοτεχνικές επιχειρήσεις στις περιοχές αυτές καταστράφηκαν πριν αρχίσει ο απελευθερωτικός πόλεμος. Οι πρώτες βιομ. επιχ. στην ελεύθερη Ελλάδα ήταν ανεμόμυλοι βυρσοδεψία, νηματοκλωστήρια, ναύπηγεία, σιδηρουργεία, σαπυνοποιεία, χρωματοποιεία και τυπογραφεία. Το 1842 ο Πειραιάς, η Σύρα, η Πάτρα και το Ναύπλιο διεκδικούσαν η κάθε μια για τον εαυτό της το προνόμιο να γίνει ελεύθερο λιμάνι. Οι Πειραιώτες τα δικαιώματά τους τα στήριζαν στην αρχαιότητα και όχι στην Εμπορική τους δραστηριότητα. Ετσι στα πρώτα χρόνια το κέντρο της εμπορικής και ναυτιλιακής οικονομίας μετατοπίζεται στην Σύρα (Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά).

Μέχρι το 1875 παίζει η Σύρα το ρόλο που έπαιζε ο Πειραιάς αργότερα. Ήταν το κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου. Το 1855 συστήθηκε εκεί η πρώτη Ελλ.ατμοπλοία, παράλληλα αναπτύχθηκε το εμπόριο της μανιφακτούρα και τα άλλα λιμάνια και πόλεις (Πάτρα, Καλαμάτα, Ναύπλιο) παρουσιάζουν κάποια εμποροβιοτεχνική κίνηση αλλά δεν έφταναν τη Σύρα.

Σε όλη την κατάσταση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και προσαρμογής του νεοσύστατου ελλ.κράτους υπήρχαν απεργιακές κινητοποιήσεις. Οι ελάχιστοι τυπογράφοι της εποχής του 1826 δούλευαν στα τυπογραφεία τριών εφημερίδων της Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος που έβγαινε στο Ναύπλιο, της εφημερίδας των Αθηνών που έβγαινε στην Αθήνα και του φίλου του Νόμου που έβγαινε στην Υδρα. Οι τυπογράφοι του Ναυπλίου θεωρούνταν δουλευτές της εθνικής τυπογραφίας και πληρώνονταν από την προσωρινή Ελλ.Διοίκηση που δεν είχε όμως πάντοτε χρήματα να τους πληρώσει. Η πληρωμή τους γινόταν με εθνικές ομολογίες που τις εξαργύρωναν σε εξευτελιστικές τιμές. Έτσι το 1826 6 Μαρτίου γράφουν μια διαμαρτυρία προς το Βουλευτικό σώμα και απεργούν. Το υπουργείο Εσωτερικών μαζί με τον τότε χρηματοδότη των τυπογράφων, κάποιου αρχιμανδρίτη, χαρακτηρίζουν από την μια μεριά σαν στάση την απεργία και από την άλλη αδικαιολόγητη της "αποστασία" τους. Ακόμη στα κρατικά αρχία βρέθηκε ένα άλλο έγγραφο που μαρτυρεί πώς οι τυπογράφοι στα 1822 ζητούσαν να πάρουν και το "δώρο" του Πάσχα. Κάμποσα χρόνια όμως πριν το Εικοσιένα και στ'Αμπελάκια της ανατολικής Θεσσαλίας οι εργάτες που δούλευαν στα νηματουργεία απεργήσανε όταν οι εργοδότες τους φέρανε μηχανή από τη Γερμανία.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ 1870 - 1909

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Η στροφή στο Βιομηχανικό καπιταλισμό

Η περίοδος από το 1870 μέχρι την επανάσταση του 1909 στο Γουδί, χαρακτηρίζεται από την παραπέρα γρήγορη εξέλιξη όλων των τάσεων που διαμορφώθηκαν κατά την πρώτη περίοδο ύπαρξης του Ελληνικού κράτους. Περισσότερο εντυπωσιακή υπήρξε η εξέλιξη αυτή στο οικονομικό επίπεδο, όπου είχε ως συνέπεια το σταδιακό πέρασμα από την κυριαρχία των "πρώιμων" μορφών ανάπτυξης των κεφαλαίων (εμπορικό - εφοπλιστικό) στο βιομηχανικό Καπιταλισμό.

Η πολιτική και οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα το 1870 και μετά

Στο θεσμικό - συνταγματικό επίπεδο σταθεροποιείται κατά την περίοδο αυτή το φιλελεύθερο πλαίσιο που είχε εγκαινιάσει η μεταρύθμιση του 1864. Κατά κύριο λόγο πρόκειται εδώ για την θέσπιση, το 1875, της "αρχής της δεδηλωμένης", η οποία υποχρέωνε το βασιλιά να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο στους πολιτικούς αρχηγούς που διέθεταν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία ή την "εμπιστοσύνη" της Βουλής. Η νίκη αυτή ήταν των φιλελεύθερων αστικών πολιτικών δυνάμεων που κερδίσθηκε υπό την καθοδήγηση του Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος παρέμεινε για ένα τέταρτο του αιώνα, δηλαδή μέχρι την πολιτική

του συντριβή. Το 1896, η ηγετική πολιτική προσωπικότητα της χώρας.

Στο επίπεδο εξωτερικής πολιτικής αποσαφηνίστηκαν και σταθεροποιήθηκαν τα στοιχεία που έφερε στο προσκήνιο ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Η ανάπτυξη και σταθεροποίηση των βαλκανικών εθνικών κινήσεων αποτελεί το μόνιμο χαρακτηριστικό της διεθνο-πολιτικής συγκυρίας κατά την περίοδο αυτή, πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα τις συνεχείς μεταπτώσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από τον "αντιτουρκισμό" στον "αντισλαβισμό". Η Ελληνοβουλγαρική κυρίως αντίθεση οδηγεί κατά την περίοδο αυτή στην διαμόρφωση και όξυνση του "μακεδονικού ζητήματος". Μέχρι το 1878 η Ελλ. ακολουθεί μια εξωτερική πολιτική "αντισλαβικής" κυρίως κατεύθυνσης και αποκρούει έτσι όλες τις προτάσεις των Σέρβων για κοινή δράση κατά της Τουρκίας, κατά του ρωσοτουρκικού πολέμου το 1877 -78. Τελικά το 1878 υπογράφεται η Συνθήκη του Βερολίνου με την οποία ανακηρύσσονται ως ανεξάρτητες χώρες, η Σερβία, η Ρουμανία και το Μοντενέγκο, ενώ η Βουλγαρία αναγνωρίζεται ως αυτόνομη χώρα, φόρου υποτέλης όμως στον Σουλτάνο και η Α.Ρωμυλία ως ημιαυτόνομη ηγεμονία. Η Αγγλία επεκτείνει την κυριαρχία της την Κύπρο. Ο Βουλγαρικός ανταγωνισμός για την Μακεδονία είχε πάρει τον χαρακτήρα ενός ακήρυχτου πολέμου, με την οργάνωση και από τα δύο κράτη ένοπλων "εθνικών κομιτάτων" τα οποία με τις πράξεις ένοπλης βίας θα άνοιγαν τον δρόμο στο αντίστοιχό τους "εθνικό κέντρο" για την προσάρτηση της περιοχής. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα οξυνθούν όμως και πάλι με την έκρηξη, το 1896 -97, μιας νέας επαναστασιατικής κίνησης στην Κρήτη. Ο Ελληνικός στόλος αποβιβάζεται στην Κρήτη και την

καταλαμβάνει. Λίγο μετά εισβάλουν ελληνικά ένοπλα τμήματα στην Μακεδονία. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος που ξεσπάει με τον τρόπο αυτό τελειώνει σε σύντομο χρονικό διάστημα με την συντριβή του ελληνικού στρατού και την κατάληψη της Θεσσαλίας από την Τουρκία. Ο τουρκικός στρατός εγκαταλείπει της Θεσσαλία μόνο ύστερα από την παρέμβαση των δυτικών δυνάμεων. Με την παρέμβαση αυτή ανακηρύσσεται το 1897 η Κρήτη ανεξάρτητη επαρχία, φόρου υποτελής στο Σουλτάνο, αλλά κάτω από την υψηλή εποπτεία του πρίγκηπα Γεωργίου, της Ελλάδας.

Στο οικονομικό επίπεδο, οι πολιτικές εξελίξεις που συντελούνται κατά την περίοδο που εξετάζουμε μετασχηματίζουν σταδιακά τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού καπιταλισμού της πρώτης περιόδου (κυριαρχία του εφοπλιστικού ή εμπορικού κεφαλ.ψηλός βαθμός διεθνοποίησης του ελλ.κοινωνικού σχηματισμού, που βασίζεται από τη μια στην ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου και από την άλλη στη διαπλακή της οικονομίας της χώρας με τον ελληνισμό και το κεφάλαιο της διασποράς). Η κρίση της επεκτατικής προοπτικής του ελλ.κράτους και ο σταδιακός εντοπισμός των Ελλ.καπιταλιστών από την περιοχή των Βορείων Βαλκανίων και την Νοτιοδυτικής Ρωσίας από τη μια μεριά και η διεθνής οικονομική συγκυρία από την άλλη είχαν σαν αποτέλεσμα μια ανοδιοργάνωση του ελλ.καπιταλισμού, η οποία βασίζεται τόσο στην εισαγωγή και τον επαναπατρισμό κεφαλαίων, όσο και μια νέου τύπου "επεκτατική" οικονομική πολιτική του κράτους στο εσωτερικό της χώρας. Σαν αποτέλεσμα των νέων όρων αξιοποίησης του κεφαλαίου που δημιουργούνταν αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς κατά την περίοδο αυτή ο βιομηχανικός καπιταλισμός, και επιβάλλεται ως την κυρίαρχη

μορφή του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι κατά το διάστημα 1870 - 1909 συντελείται μια πολύ γρήγορη ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα της ελλ.οικονομίας, παρ'ότι βέβαια εξακολουθούν να αναπτύσσονται με γρήγορους ρυθμούς και οι μέχρι την εποχή αυτή κυρίαρχες μορφές κεφαλαίου (εφοπλιστικό και εμπορικό). Αναπτύσσεται κατά πολύ η ναυτιλία που λειτουργεί προωθητικά για την εγχώρια βιομηχανική παραγωγή. Τα περισσότερα πλοία ναυπηγούνται στη Ελλ. από Ελλ. εφοπλιστές, στο τέλος όμως του αιώνα ναυπηγούνται στο εξωτερικό με αποτέλεσμα να παρακμάζει η Ελλ.ναυπηγική βιομηχανία.

Το μερίδιο του εξωτερικού εμπορίου ως % του ΑΕΠ). Είναι καθόλη την περίοδο που εξετάζουμε σχετικά ψηλό, αντίστοιχα πρέπει να θεωρηθεί ψηλός ο βαθμός ενσωμάτωσης της ελλ. οικονομίας στην παγκόσμια αγορά. Το 98,6% των εισαγωγών προέρχονταν από τις ευρωπαϊκές χώρες και το 98,2% των εξαγωγών κατευθύνονταν το 1887 στις ευρωπαϊκές χώρες. Στο διάστημα 1887 - 1910 μειώνεται το μερίδιο των τροφίμων στις ελληνικές εξαγωγές από 63,5% σε 38,6% ενώ στο ίδιο διάστημα αυξάνει το μερίδιο των ποτών και του καπνού από 7,1% σε 25,9%. Το μερίδιο τροφίμων μειώνεται κατά το ίδιο διάστημα και στις εισαγωγές από 56% σε 40,2% ενώ το μερίδιο των κατεργασμένων βιομηχανικών προϊόντων, των μεταφορικών μέσων και των "διαφόρων βιομηχανικών" ειδών μειώνεται επίσης από 29,2% το 1887 σε 26,2% το 1912. Αντίθετα το μερίδιο των πρώτων υλών και των καυσίμων στις ελλ.εισαγωγές αυξάνεται κατά το ίδιο χρονικό διάστημα από το 12,2% σε 27%.

Η βιομηχανική ανάπτυξη της περιόδου αποτυπώνεται λοιπόν

καθαρά στην αναδιάρθρωση της δομής του εξωτερικού εμπορίου της χώρας. Αύξηση της ζήτησης για πρώτες ύλες και ύλες κίνησης της βιομηχανίας, μείωση της συνολικής ζήτησης για βιομηχανικά προϊόντα από το εξωτερικό, παρά την αύξηση προφανώς θα επήλθε στη ζήτηση μέσων παραγωγής από το εξωτερικό. Οι βιομηχανίες επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων (πέρα φυσικά από τα αγροτικά προϊόντα αυτά καθαυτά) είχαν τον κύριο λόγο στις ελληνικές εξαγωγές. Η ελληνική βιομηχανία πέρα από τους κλάδους επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων δεν είχε φτάσει εντούτοις μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε σε τέτοιο επίπεδο ώστε να μπορεί να ανταγωνίζεται τις μεγάλες ευρωπαϊκές βιομηχανίες στη διεθνή αγορά.

Παρ' ότι ο μεταποικιακός τομέας της ελληνικής βιομηχανίας κυριαρχείται από μικρές επιχειρήσεις εντούτης την περίοδο αυτή εμφανίζονται τα πρώτα φαινόμενα συγκέντρωσης και συγκεντρωποίησης κεφαλαίου. Το 1896 υπάρχουν 13 ανώνυμες εταιρίες των οποίων ο αριθμός αυξάνει σε 20 το 1904 και σε 56 το 1918. Η διαδικασία συγκέντρωσης κεφαλαίου θα επιταχυνθεί από το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και μετά. Έχουμε αύξηση του ποσοστού των απασχολουμένων στο δευτερογενή τομέα από 18,28% το 1861 σε 24,15% το 1907 και μεταβολή (μετά το 1912 αυξάνεται το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας λόγω της προσάρτησης νέων εδαφών) στο εσωτερικό του τριτογενούς τομέα προς όφελος του εμπορίου και οικονομίας. Η τάση συρρίκνωσης του αγροτικού τομέα της ελλ. οικονομίας γίνεται φανερή και αυτό τη μεταβολή της κατανομής του πληθυσμού σε αγρότικό, ημιαστικό και αστικό. Η αύξηση του αστικού πληθυσμού στην Ελλάδα αφορούσε μέχρι την Μικρασιατική

καταστροφή κατά κύριο λόγο τα αστικά κέντρα τα οποία παρουσιάζουν την μεγαλύτερη βιομηχανική ανάπτυξη.

Απο το 1890 και μετά η εξέλιξη του ελλ.πληθυσμού επηρεάζεται σημαντικά απο την υπερπόντια μετανάστευση. Το μεταναστευτικό αυτό ρεύμα υποδηλώνει, όπως και στην περίπτωση των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ότι οι ρυθμοί "εξόδου" από την αγροτική οικονομία της Ελλάδας ήταν σαφώς ψηλότεροι από τους ρυθμούς αύξησης της απασχόλησης στους μη αγροτικούς τομείς της οικονομίας. Υποδηλώνει επομένως την ύπαρξη ενός αυξημένου εφεδρικού στρατού για το Ελλ.κεφάλαιο. Μετά την ναυτιλία τα εμβάσματα των μεταναστών αποτελούσαν από τα τέλη του αιώνα την σημαντικότερη κατηγορία "αδήλων πόρων" χάρη στους οποίους ισοσκελιζόταν το ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο.

Η Βιομηχανική ανάπτυξη από το 1870 και μετά συνδέεται παράλληλα με μια στροφή της οικονομικής πολιτικής του κράτους. Η διακυβέρνηση της χώρας από τον Τρικούπη δεν εγκαινιάζει μόνο την εποχή του σύγχρονου κοινοβουλευτισμού, αλλά και την εποχή των μεγάλων κρατικών δαπανών για έργα υποδομής. Η πλειοψηφία των έργων υποδομής όμως εκτελείται από ιδιωτικές επιχειρήσεις ως επί το πλείστον ξένες. Για την χρηματοδότηση των έργων αυτών το Ελλ.κράτος καταφεύγει στον εξωτερικό δανεισμό πραγματοποιώντας τα ψηλότερα δάνεια της ιστορίας του. Σαν αποτέλεσμα του υπέρογκου δανεισμού, το ελλ.κράτος κηρύσσει χρεωκοπία το 1895 και από το 1989 και μετά υπόκειται στον "Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο", που του επιβάλλουν οι πιστώτριες χώρες.

Την ανάπτυξη της ελλ.βιομ. κατά την περίοδο 1885 - 1895 ευνοεί η συνεχής υποτίμηση της δραχμής, η οποία λειτουργεί

προστατευτικά για την εγχώρια παραγωγή, ακριβαίνοντας τα εισαγόμενα εμπορεύματα. Η προστατευτική λειτουργία ενισχύεται και από το δασμολόγιο που εισάγεται το 1884 με στόχο την αύξηση των εσόδων από εισαγωγές. Μετά την πτώχευση του Ελληνικού κράτους και το περιορισμό της εισροής ξένων δανειακών κεφαλαίων, αλλά και σαν αποτέλεσμα του πολέμου του 1897, οι ρυθμοί ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας επιβραδύνονται, ουσιαστικά από τα τέλη του 19ου αιώνα. Από το 1896 και μετά αρχίζει η φάση ανατίμησης της ισοτιμίας της δραχμής η οποία πλείττει τους εξαγωγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας και περισσότερο τις βιομηχανίες ποτών και τα ορυχεία.

Το αγροτικό ζήτημα. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα το 1881 αύξησε την αγροτική γη της χώρας κατά 7,3 εκατομ. στρέμματα. Περισσότερο από το 50% καλλιεργήσιμης γης αποτελείτο από τσιφλίκια τα οποία είχαν περιέλθει στην ιδιοκτησία Ελλήνων μεγαλοκαπιταλιστών. Οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών στις νέες επαρχίες ανήκαν στη βιομηχανική και στη χρηματιστική αστική τάξη της χώρας χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι σχέσεις ιδιοκτησίας και παραγωγής στα τσιφλίκια ήταν καπιταλιστικές.

Η μισθωτή εργασία αποτελούσε ένα περιθωριακό φαινόμενο αντίθετα με τη δουλοπαροικία που ήταν κύρια μορφή κοινωνικών σχέσεων. Ο καπιταλιστής είναι ο "φορέας" του κεφαλαίου και όχι ο δημιουργός. Υπάρχει καπιταλιστής επειδή υπάρχει κεφάλαιο όχι το αντίστροφο. Δεν είναι σε θέση ο καπιταλιστής να λειτουργήσει ως σύγχρονος Μίδας και να μετατρέψει με την απλή παρουσία του οποιαδήποτε κοινωνική σχέση σε κεφάλαιο. Κεφάλαιο

σημαίνει εκμετάλλευση και απόσταση υπεραξίας από τη μισθωτή εργασία. Τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας δεν ήταν καπιταλιστικά. Τα τσιφλίκια είχαν φεουδαλικό τρόπο παραγωγής από την εποχή της Τουρκοκρατίας μέχρι το 1801. Η ενσωμάτωση τους όμως στο αστικό οικονομικό και νομικό πλαίσιο του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού επέφερε ένα σημαντικό μετασχηματισμό στον κοινωνικό του χαρακτήρα.

Η δουλοπαροικία ερμηνεύτηκε στα πλαίσια των αστικών νομικών σχέσεων ως μια μορφή συνεταιριστικής εκμίσθωσης. Αυτό επέτρεψε στους τσιφλικάδες να στερήσουν από τους δουλοπάροικους, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, το δικαίωμα της κατοχής της γης. Με δικαστική απόφαση μπορούσε ο τσιφλικάς να "απολύσει" από το τσιφλίκι του όποιο κολίγο ήθελε, γεγονός που στο παρελθόν ήταν αδιανόητο. Προέκυψε έτσι μια μεταβιβαστική μορφή σχέσεων ιδιοκτησίας, ανάμεσα στην καπιταλιστική και τη φεουδαλική μορφή. Ενώ ο τσιφλικάς συγκεντρώνει στα χέρια του τόσο την ιδιοκτησία όσο και την κατοχή της γης, ο εργαζόμενος δεν μετατρέπεται σε ελεύθερο εργαζόμενο, σε μισθωτό, αλλά διατηρούνται οι σχέσεις προσωπικής υπαγωγής στα τσιφλίκια. Η εργασία δεν μετατρέπεται σε μισθωτή εργασία, ο καλλιεργητής είναι προσκολλημένος στο τσιφλίκι, δεν έχει δικαίωμα να φύγει ή να μετακομίσει, εργάζεται με όλη την οικογένεια του κάτω από την επίβλεψη ανθρώπων του ιδιοκτήτη.

Η συγκέντρωση τόσο της οικονομικής ιδιοκτησίας όσο και της κατοχής της γης στα χέρια των τσιφλικάδων, χειροτέρευσε σημαντικά τη θέση των αγροτών και οδήγησε τελικά σε αλληπάλληλες οξύνσεις στην αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ το

Μάρτιο του 1810.

Η μεταβολή της κρατικής πολιτικής στο αγροτικό ζήτημα έχει τις ρίζες της στη δεκαετία του 1890 όταν ξέσπασε η σταφιδική κρίση. Η αύξηση της γαλλικής παραγωγής σταφίδας προκάλεσε την κατακόρυφη πτώση των ελληνικών εξαγωγών αλλά και των τιμών της σταφίδας στην Ελλ. αγορά. Ταυτόχρονα η σταφιδική κρίση εγκαινίασε την εποχή του κρατικού παρεμβατισμού στην αγροτική οικονομία. Συγκέντρωση της παραγωγής και πολιτική τιμών ανάπτυξη της αγροτικής πίστης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Σχηματισμός και ιδεολογία των πρώτων εργατικών στρωμάτων

Η εργατική τάξη που γεννιέται με την σποραδική ίδρυση βιομηχανιών στα μετεπαναστασιακά χρόνια κατά ένα ποσοστό μόνο, αποτελείται από ξεπεσμένα τώρα παλιούς βιοτεχνικούς ορεινούς πληθυσμούς. Οι καινούργιες βιομηχανίες έχουν ιδρυθεί, στο σύνολό τους σχεδόν μακριά από τα άλλοτε βιοτεχνικά κέντρα - στην Αθήνα στον Πειραιά στο Λαύριο, στην Ερμούπολη και στην Πάτρα. Ο Βόλος αργότερα θα αποτελέσει την εξαίρεση σ' αυτόν τον κανόνα.

Οι βιομήχανοι εργάτες δεν υπερβαίνουν ακόμα στα 1870 τα 7 - 8.000 άτομα άλλοι τόσοι απασχολούνται στα λιμάνια. Οι σιδηροδρομικές γραμμές που κατασκευάζονται από τα 1870 και μετά ιδίως ανάμεσα 1881 και 1893 πληθαίνουν τις τάξεις της ανειδίκευτης εργατιάς, ενώ με την επέκταση, το τριπλασιασμό της σταφιδοπαραγωγής σχηματίζει και στην ύπαιθρο ένα κοινωνικό στρώμα με διπλή, αγροτική και εργατική λειτουργία στην παραγωγή και με ανάλογη κοινωνική άνθιση. Η ειδικευμένη εργασία παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να σπανίζει για πολλές από τις καινούριες βιομηχανίες, γιατί γίνεται αναγκαίο να προσκληθούν ξένοι εργάτες.

Η επαφή με την προηγούμενη Ευρώπη θα είναι ο κύριος συντελεστής της αλλαγής στην κοινωνική αίσθηση αυτών των εργατικών στρωμάτων. Η εξέγερση του Παρισιού το 1871 με το να πραγματώσει - έστω και στο διάστημα των 70 ημερών που κυριάρχησε - για πρώτη φορά στην ιστορία ένα σοσιαλιστικό

κοινωνικό μετασχηματισμό, κατάφερε να αναστατώσει τις εξεγερμένες συνειδήσεις. Οικονομικοί παράγοντες τώρα θα επιταχύνουν τις εξελίξεις, στα χρόνια 1877 - 1878 τα καινούργια πληθυσμιακά στρώματα των πόλεων θα υποστούν για πρώτη φορά τις συνέπειες μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Καταλυτικό ρόλο έπαιξε και η Ιταλική παροικία στην Πάτρα καθώς και η Ιταλικής και Γαλλικής προέλευσης παροικία στην Ερμούπολη με αναρχιάζουσες και σοσιαλιστικές ιδέες.

Η στάση της Κυβέρνησης μπροστά στις επιρροές του εξωτερικού

Όταν άρχισε η βιομηχανική ανάπτυξη, η αστική τάξη έχοντας υποψη το τί γινόταν στην Ευρώπη, από φόβο μη τυχόν και στην Ελλάδα αρχίσει η πάλη των τάξεων με τις εκδηλώσεις του Ευρωπαϊκού προλεταριάτου, σκέφτηκε να πάρει τα μέτρα της, νοθετώντας τους έλληνες εργάτες να μείνουν πιστοί στα πατρία και να μην αρχίσουν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Γι' αυτό αν και δεν υπήρχαν ακόμη επαγγελματικές οργανώσεις ούτε οι σοσιαλιστικές ιδέες ήταν γνωστές στην Ελλ. μερικοί αστοί τύπωσαν φυλλάδια, με τα οποία συνιστούσαν στους εργάτες να μην ακολουθήσουν τους ευρωπαίους συναδέλφους τους κάνοντας απεργίες και ιδύοντας σωματία. Ένα τέτοιο φυλλάδιο μοιράστηκε δωρεάν σ' όλες τις πόλεις που υπήρχαν βιοτεχνίες και βιομηχανικές επιχειρήσεις με τον τίτλο "Εγκόλπιον του Εργατικού Λαού και συμβουλαί τις τους χειρονάκτας". Το τύπωσε η "Εταιρεία των φίλων του λαού" το 1869 και ήταν μετάφραση μιας γαλλικής μπροσούρας. Οι "Φίλοι του λαού" συμβούλευαν τους

προσπαθούν οι πρώτοι Έλληνες προλετάριοι να καλυτερέψουν τη θέση τους και να επιβάλουν τα δίκαιά της.

Οι τυπογράφοι της Αθήνας πριν ακόμη φτιάξουν σωματείο κύρηξαν απεργία στις 21 Ιούνη του 1882, η οποία απέτυχε, αλλά την ίδια χρονιά στις 5 Νοεμβρίου αποφασίσανε να μην δουλεύουν την Κυριακή. Σημαντική απεργία, ήταν και αυτή των εργατών των βιβλιοδετών καθώς και των εργάτριων των εργοστασίων του Πειραιά.

Άλλο γεγονός της χρονιάς είναι η έκδοση στην Αθήνα μιας νέας εργατικής εφημερίδας με τον τίτλο Εργατικός Σύνδεσμος. Στα μέσα του Γεννάρη του 1891 οι τυπογράφοι που εργάζονται στις εφημερίδες, επειδή δεν γίνανε δεκτοί τα αιτήματά τους κήρυξαν απεργία. Στο διάστημα 1882 - 83 γίνανε κι άλλες απεργίες στην Αθήνα και τον Πειραιά από τσαγκαράδες και ραφτάδες, που όμως αποτύχανε γιατί οι εργοδότες φέρανε προσωπικό από άλλες πόλεις. Απεργία κάνανε και οι εργάτες στα σιδηρολιθομεταλλεία της Σέριφου, η οποία πέτυχε γιατί οι εργοδότες δεν μπόρεσαν να την σπάσουν. Το 1883 έγινε η πρώτη απεργία των μεταλλωρύχων του Λαυρίου τον Ιούλη του 1887 έγινε η δεύτερη απεργία χωρίς καμιά οργάνωση. Το ταξικό ένστικτο όμως τους έσπρωχνε στην απεργία γιατί η ζωή τους ήταν δύσκολη, δούλευαν 12 - 14 ώρες με ανταμοιβή για 2 - 3 δραχμές μόνο. Οι εφημερίδες της εποχής, μας πληροφορούν για τις άθλιες συνθήκες δουλειάς και ζωής, για τα πολλά ατυχήματα : (πέθαιναν 2 εργάτες την βδομάδα χωρίς καμιά αποζημίωση στην οικογένεια).

Έτσι κάτω από αυτές τις συνθήκες που θύμιζαν μεσαίωνα οι μεταλλωρύχοι για δεύτερη φορά σηκώνουν το κεφάλι και απεργούν. Αιτήματά τους 1) ανέβασμα του ημερομισθίου 2) εξαναγκασμός της

εταιρείας για καλύτερες συνθήκες εργασίας με λιγότερες απώλειες εργατών 3) για κατάργηση εργασίας της Κυριακής. Η Κυβέρνηση στέλνει εμπιστευτικές διαταγές στον εργοδότη να χτυπηθούν οι εργάτες και να εξαναγκαστούν να δουλέψουν.

Το 1896 γίνεται η απεργία στο Λαύριο που σημειώνει κάποιο σταθμό στην Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, άρχισε στις 8 Απρίλη και σταμάτησε στις 21. Η κατάσταση στα μεταλλεία του Λαυρίου από την πρώτη απεργία του 83 μέχρι την τρίτη του 96 δεν είχε αλλάξει καθόλου, μπορούμε να πούμε, γράφανε οι τότε εφημερίδες, ότι είχε χειροτερέψει. Η εφημερίδα "Καιρός" σε φυλλάδιό της το 1895 έγραφε για την δυσάρεστη κατάσταση των μεταλλωρύχων εργαζομένων, την άσπλαχνη συμπεριφορά των εργοδοτών για την ανύπαρκτη ιατρική περίθαλψη και για τα ανεπαρκή μισθώματα.

Η στοματική παράδοση λέει ότι η κατάσταση στα μεταλλεία δεν άλλαξε κι ούτε φυσικά μπορούσε ν'αλλάξει. Το μεροκάματο ήταν μεροκάματο πείνας. Οι σκοτωμοί μέσα στις γαλαρίες, όπως και πρώτα, δεν σταμάτησαν. Από το προσωπικό της Εταιρείας οι κύριοι διευθυντές και παραδιευθυντές είχαν γίνει σατραπίσκοι και κάνανε ότι θέλανε. Η καταπίεση και η εκμετάλλευση μέρα με την μέρα μεγάλωναν. Οι μεταλλωρύχοι, μπροστά στην αβάσταχτη αυτή κατάσταση, ετοιμάζονται για νέα απεργία. Η εταιρεία όταν μυρίστηκε τις απεργιακές προετοιμασίες και για να προλάβει την απεργία σκέφτηκε να φέρει εργάτες Ιταίους, Κουμινώτες και Καρυστινούς. Επίσης προσπαθεί με διάφορους τρόπους να σπείρει τη διαίρεση και τη διχόνοια ανάμεσα στους εργάτες και κυρίως ανάμεσα στους Κρητικούς και στους Μανιάτες, καλλιεργώντας ένα στενό τοπικιστικό πνεύμα με σατανικά κόλπα. Ωστόσο η απεργία

ζεσπά στις 8 Απρίλη. Η απεργιακή επιτροπή πηγαίνει στο μηχανικό της εταιρείας βρίσκει όμως αντίσταση από τους φύλακες των γραφείων που οπλοφορούν. Παρόλες τις απειλές των φυλάκων η επιτροπή προχωρεί με αποτέλεσμα να σκοτωθεί μια γρια που περνούσε από εκεί. Οι απεργοί ακούγοντας πυροβολισμούς πλησιάζουν την επιτροπή με πρώτο θέμα τον εργάτη Καραφλιά. Το σύνθημα δόθηκε η μάχη άρχισε. Οι απεργοί δεν κρατιούνται, ορμούν και μέσα σε λίγα λεπτά όλοι οι φύλακες σκοτώνονται εκτός από έναν που τραυματίστηκε. Μπλοκάρουν τα γραφεία σπάζουν πόρτες, παράθυρα, μπαίνουν στην αποθήκη με τους δυναμίτες και κρατούν ο καθένας από έναν στο χέρι. Το λαύριο εκείνη την ώρα έμοιαζε στρατόπεδο που ετοιμαζόταν για μάχη. Οι άνθρωποι της εταιρείας φοβισμένοι εκλιπαρούν το ίδιο και οι αστυνομικοί. Την ώρα που η κρατική εξουσία παραδίνει τ'άρματά της μπροστά στην ομαδική εργατική δύναμη, ένα συγκλονιστικό μπουμπουνητό - το τίναγμα της αποθήκης του μπαρουτιού - έδινε στην απεργία επαναστατικό χαρακτήρα. Η μάζα από το επαναστατικό της ένστικτο, χωρίς οργάνωση, χωρίς ηγέτες, χωρίς να έχει σχεδιάσει από πριν την πορεία της απεργίας, εκδικείται μ'επαναστατικά μέσα. Ο Ιδιοκτήτης Σερπιέρης τη μέρα αυτή είχε έρθει σε πολύ δύσκολη θέση. Τρέμοντας από το φόβο του κρεμιέται στο λαιμό του εργολάβου Παύλου Κοτζαμπάση και τον ικευτεύει να τον σώσει. Ο Σερπιέρης σώθηκε χάρη στον Δήμαρχο Νέγρη που μπόρεσε να τον φυγαδεύσει.

Αφού τα νέα έφτασαν στην Αθήνα η κυβέρνηση έστειλε δύο ίλες ιππικού, μια πυροβολαρχία κι ένα ευζωνικό τάγμα. Έτσι "επεβλήθη η τάξη". Τα θύματα της απεργίας όπως μας πληροφορούν οι εφημερίδες της εποχής ήταν δύο και πολλοί τραυματισμένοι. Η

κρατική τρομοκρατία δεν άργησε να ξεσπάσει. Αρχισαν αμέσως συλλήψεις, ξύλο, δέσιμο. Είκοσι εργάτες πιάστηκαν και σιδηροδέσμιοι, κατά το λέγειν των εφημερίδων, μεταφέρθηκαν στην Αθήνα. Όταν άρχισαν ανακρίσεις είχε σταλεί στο Λαύριο Εισαγγελέας από την Αθήνα. Στην απεργία αυτή μοιράστηκαν σοσιαλιστικές προκηρύξεις που ερέθισαν τους εργάτες μα η ταξική συνείδηση των μεταλλωρύχων βρισκόταν σε εμβρυωτική κατάσταση. Παρόλη την τρομοκρατία οι απεργοί δεν χάσανε το θάρρος τους. Η απεργία τους κράτησε κοντά δεκαπέντε μέρες, χωρίς να παρουσιαστεί ούτε ένας απεργοσπάστης και λύθηκε ύστερα από πολλές διαπραγματεύσεις και με αύξηση του μεροκάματου κατά μια πεντάρα. Από τότε μέχρι τον Μάρτη του 1906 οι Λαυριώτες μεταλλωρύχοι δεν κινήθηκαν. Φαινομενικά βασίλευε μέσα στα χρόνια αυτά ησυχία στο Λαύριο. Ωστόσο καμιά βελτίωση, καμιά διαφορά από πριν, η κατάσταση ήταν πάντα η ίδια. Η εκμεταλλευτική Εταιρεία του Σερπιέρτ κοίταξε να βγάλει από την "μήγα ξύγκι" κι όσο μπορούσε καταπίεζε τους μεταλλωρύχους προσπαθώντας στο μεταξύ να εμποδίσει κάθε τους επαγγελματική οργάνωση.

Η τέταρτη κατά σειρά απεργία έγινε το 1906. Υστερα από τα τόσα δυστηχήματα που γίνονταν μέσα στα λατομεία, ο Σερπιέρης πρόσθεσε και νέα θύματα. Για να 'χει κέρδος και πιο σωστά για να του κοστίζουν φτηνότερα οι δυναμίτες, έφτιασε ένα καινούργιο μείγμα κι έτσι δεν έφερνε απέξω μπαρούτι πληρώνοντας μεγάλο φόρο στο τελωνείο. Μα το μείγμα αυτό μόλις ακούμπαγε στη γη έπιανε τις πιο πολλές φορές φωτιά κι έτσι οι εργάτες δεν πρόφταναν να φύγουν ή να κρυφτούν. Την χρονιά αυτή ιδρύθηκε το σωματείο των μεταλλωρύχων που το υποδέχθηκαν με

ενθουσιασμό. Αμέσως αρχίζει η κίνηση για την διεκδίκηση δικαιωμάτων, με απεργία το Μάρτιο του 1906. Αιτήματά τους, η αύξηση του μεροκάματου, ταμείο συντάξεων, ιατρική περίθαλψη, στέγασ προστάσια και θωρο. Την απεργία ευνοούν και ενδιαφέρονται για την επιτυχία της ο ίδιος διευθυντής της Εταιρείας, μέλος του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η Γενική διεύθυνση του Παρισιού όμως τον ανακαλεί τηλεγραφικώς και ζητά την επέμβαση του Ελληνικού Κράτους για να παταχθεί η απεργία. Η κυβέρνηση τρομοκρατημένη από τις προηγούμενες φορές δίνει εντολή να πνιγεί η απεργία και εν ανάγκη στο αίμα. Η απεργία κράτησε εννέα μέρες και όταν η κυβέρνηση εξαπόλησε λευκά εντάλματα και συνέλαβαν 40 εργάτες αποφάσισαν να πάνε οικογενειακώς στην Αθήνα για να διαμαρτυρηθούν. Η ιδέα δεν καρποφόρησε, η απεργία προδόθηκε και έτσι λύθηκε χωρίς καμιά νίκη των εργατών. Στο Λαύριο γίνανε κι άλλες απεργίες το 1910, 1919 και το 1921.

Τον Αύγουστο του 1896 απεργήσανε οι σταφιδοκιβωτοποιοί της Πάτρας και το καλοκαίρι του 1898 στον Πειραιά κυρήχτηκε η απεργία μηχανοεργατών του Τζών. Την ίδια χρονιά απεργήσανε και οι καρεκλάδες της Πάτρας, του Βόλου και της Αθήνας. Κι εδώ η κυβέρνηση υποστήριξε φανερά τον εργοδότη - εργοστασιάρχη. Την ίδια χρονιά κύρηξαν απεργία και οι τυπογράφοι της Αθήνας. Αυτές ήταν οι πιο γνωστές απεργίες στο διάστημα 1879 έως 1908.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Οι πρώτες σοσιαλιστικές εφημερίδες

Σοσιαλιστές υπήρχαν στη Σύρα, στην Αθήνα, στην Κέρκυρα, Πάτρα και Κεφαλλονιά από το 1875.

Οι πληροφορίες που υπάρχουν δεν είναι βέβαια ούτε πολλές ούτε ξεκαθαρισμένες ώστε να βγάλουμε θετικά συμπεράσματα για την σοσιαλιστική προπαγάνδα. Εξάλλου οι εφημερίδες που βγήκαν στα χρόνια αυτά με το όνομα Εργάτης δεν ήταν όλες ούτε εργατικές, ούτε σοσιαλιστικές. Στην Κεφαλλονιά και στην Αθήνα οι εφημεριδούλες με το όνομα αυτό ήταν μονάχα δημοκρατικές. Πήραν το όνομα εργάτης γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε πως στα χρόνια εκείνα με το όνομα αυτό χαρακτήριζαν τους "τιμίως εργαζόμενους" και όχι τους προλετάριους. Κι ακόμα πως μια εφημερίδα δε θα κριθεί από τον τίτλο της, μα από το περιεχόμενό της, δηλαδή από τη θέση που παίρνει απέναντι στο Κοινωνικό Ζήτημα.

Η πρώτη σοσιαλιστική εφημερίδα

Το 1877 την πρωτομαγιά στην Πάτρα από το Δημοκρατικό Σύλλογο εκδόθηκε η σοσιαλιστική εφημερίδα με τον τίτλο Ελληνική Δημοκρατία. Τον σύλλογο τον αποτελούσαν μερικοί νέοι που όλοι τους ήταν σοσιαλιστές με κάποια αναρχική απόχρωση βέβαια γιατί και στην τότε Ευρώπη δεν είχε επικρατήσει ακόμα ο επιστημονικός Σοσιαλισμός του Μαρξ και του Ενγκελς. Οι θεωρίες του Μπλανκί και Προυντού και προπάντων ο αναρχισμός

του Μπακούνιν και του Κραπότκιν είχαν μεγάλη διάδοση μέσα στις πολιτικές και επαγγελματικές οργανώσεις του ευρωπαϊκού προλεταριάτου. Μερικοί λοιπόν νέοι πατρινοί που ανήκανε σε αστικές και μικροαστικές οικογένειες από τα 1876 άρχισαν να μιλάνε για σοσιαλισμό και εργατικό κίνημα. Έτσι στα 1877 ξεφύτρωσε στην Πάτρα ο "Δημοκρατικός Σύλλογος" που ήταν σοσιαλιστικός όμιλος από τους πρώτους που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα και που παρουσιάζει και κάποια δράση άξια λόγου. Οι πατρινοί σοσιαλιστές συνδέθηκαν αμέσως με τις άλλες σοσιαλιστικές οργανώσεις της Ευρώπης. Στην εργατοσοσιαλιστική Συνδιάσκεψη της Βέρνης (26-29 του Οκτώμβρη 1876) στήλανε χαιρετηστήριο γράμμα και η αρμόδια επιτροπή της Συνδιάσκεψης τους απάντησε στέλνοντάς τους και τα πρακτικά. Αφού συμφώνησαν με τις βασικές αρχές που πάρθηκαν στο συνέδριο άρχισαν την δράση τους που ήταν πολύ αποδοτική κυριώς στην νεολαία. Έτσι εκδήδουν την εφημερίδα "Ελληνική Δημοκρατία" με μοναδικό φύλλο σοσιαλιστικό γιατί μετά την κυκλοφορία κατάσχεται. Σύνθημά της "η επανάσταση είναι νόμος της προόδου", το πρόγραμμά της μιλούσε για φτωχούς και πλούσιους καθώς και για ισότητα. Ένα άρθρο της αναφέρεται στο Ανατολικό ζήτημα όπου εκεί φαίνονται και οι σοσιαλιστικές αρχές της. Εκείνη την εποχή το Ανατολικό ζήτημα κρατούσε σε αγωνία όλους του λαούς της Ευρώπης και κάθε εθνικό κίνημα στις σκλαβωμένες περιοχές εκμεταλλευόταν από μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης για ιμπεριαλιστικούς σκοπούς. Οι ιδρυτές και συντάχτες της Ελλην. Δημοκρατίας ήταν δημοτικιστές. Στην πρώτη σελίδα γράφανε "Η Ελλ. Δημ. είναι ανοικτή σε όλον τον λαόν. Οποιος θέλει και μπορεί να γράψει την ιδέα του ή τον πόνο του φτάνει μόνο να είναι σε γλώσσα απλή και να μην είναι

εναντίον των αρχών του Δημοκρατικού Συλλόγου. Τα γραφόμενά του ήταν το πιο γερό κριτήριο για το ταξικό περιεχόμενο του Δημοκ.Συλ., γιαυτό όλες οι πατρινές εφημερίδες αντιστάθηκαν με βρισιές και απειλές κατά της εφημερίδος. Η δίωξη της Ελλ.Δημ. απ'αφορμή τις αρχές που προπαγάνδιζε ήταν το ζήτημα της ημέρας για πολύ καιρό μέσα στην πατρινή κοινωνία. Μετά από συλλήψεις και ανακρίσεις των "κωμουνιστών" όπως τους χαρακτήρησαν τελειώνει η ιστορία της πρώτης σοσιαλιστικής ομάδας.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1879, στην Αθήνα βγήκε μια άλλη εφημερίδα ο "Γαλαξίας" με φιλεργατικό περιεχόμενο και ένα χρόνο μετά στη Σύρα η "Εφημερίς του Λαού", λαϊκό φύλλο με φιλεργατικές και μικροαστικές τάσεις. Οι τυπογράφοι της Αθήνας αφού φτιάξανε το σωματείο της βγάλανε δικό τους όργανο με τον τίτλο "Σύνδεσμος" που είναι η πρώτη συνδικαλιστική εφημερίδα με τον τίτλο "Ισότης", εκδότες της ήταν μερικοί νέοι με φιλαγροτικές και νεωτεριστικές ιδέες. Με το τίτλο "εργάτης" κυκλοφορούσαν εφημερίδες στην Πάτρα, Τρίπολη και στη Κέρκυρα. Την ίδια περίοδο κάποια εργατική ζύμωση έγινε και στην Σάμο και Μυτιλήνη, όταν στην τελευταία το 1887 ιδρύθηκε η Εργατική Αδερφότης που σε ένα φυλλάδιό της υπήρχε η διάλεξη ενός γιατρού με θέμα "περί εργασίας και εργάτου". Ιδρύθηκε και στην Κέρκυρα ένωση εργατικών σωματείων με τον τίτλο "Εργατική αδερφότης".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Σοσιαλιστική προπαγάνδα

Ο πρώτος σπόρος που ρίχτηκε στην Πάτρα δεν πήγε χαμένος. Ο Σπουδαστής του Πολυτεχνείου Σ. Καλλέργης σκέφτεται να βγάλει μια σοσιαλιστική εφημερίδα που ο Ρόκος Χοιδάς την είχε κιόλας βαπτίσει Ελευθερία. Μα ο Πλάτων Δρακούλης βγάζει το Αρδην και προλαβαίνει τον Καλλέργη.

Το εργατικό κίνημα είχε κάνει τα πρώτα του βήματα και η απήχησή του στην Ελληνική κοινωνία βρήκε κάμπουσους νέους από την αστική τάξη που αναλάβανε να γίνουν η θεωρητικοί ηγέτες του σχηματιζόμενου ελλ. προλεταριάτου. Από την πρώτη έκδοση του Αρδην που έγινε στις 6 Αυγούστου του 1885 με υπότιτλο "μηνιαίου φύλλου των ανθρωπίνων συμφερόντων - άρχισαν να δημιουργούνται οι διαφορετικές τάσεις. Οποιος ξεφύλλισε το Αρδην καταλάβαινε αμέσως πως ο σοσιαλισμός του Πλάτωνα Δρακούλη δεν ήταν ούτε ξεκαθαρισμένος ούτε ο επιστημονικός σοσιαλισμός του Μαρξ.

Υστερα από το 30 φυλλάδιο του Αρδην σταματάει την έκδοσή του, και ξαναβγαίνει το Νοέμβρη του 1886. Στην νέα έκδοση έχουμε πιο συστηματική, σοσιαλιστική προπαγάνδα, παράδειγμα η μελέτη για το τί είναι "κοινωνισμός" που προπαγανδίζει μερικές αρχές του σοσιαλισμού.

Η φανερή σοσιαλιστική προπαγάνδα βρίσκεται αντιμέτωπη με τον τότε αστικό τύπο. Το 1887 σταματάει για πάντα η έκδοση του Αρδην. Ο Καλλέργης προπαγανδίζει μ' επιμονή το σοσιαλισμό κυρίως μέσα στην νεολαία που σπούδαζε στο Πανεπιστήμιο και στο

Πολυτεχνείο.

Την Πρωτομαγιά του 1890 οργανώνει το Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο με διακόσια μέλη και στις 20 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς βγάζει την εφημερίδα Σοσιαλιστής που σταματάει η έκδοσή του σύντομα λόγω οικονομικών δυσχερειών.

Το 1891 ο Δρακούλης γράφει και τυπώνει το Εγχειρίδιον του Εργάτου. Την ίδια χρονιά μια ομάδα φοιτητών βγάζουν την εφημερίδα με τον τίτλο Κοινωνία που και αυτή σταματάει γρήγορα λόγω χρημάτων. Ο Σοσιαλιστής ξαναβγαίνει και κρατάει δύο χρόνια. Σε όλη αυτή την περίοδο ο σοσιαλισμός του Καλλέργη είναι απομίμηση μπορούμε να πούμε του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Μέσα σε όλα αυτά υπάρχουν διαφωνίες λόγω των διαφορετικών τάσεων. Έτσι βλέπουμε να σχηματίζονται τρεις ομάδες, οι συντηρητικοί, αριστεροί και αναρχικοί. Από την μια ήταν οι ξεπεσμένοι μικροαστοί και εργάτες χειροτεχνικής βιοτεχνίας, και από την άλλη οι φοιτητές και εργάτες μεταλλείων και βιομηχανίας. Οι διαφωνίες έφεραν την διάσπαση που έγινε το 1894. Την χρονιά αυτή για πρώτη φορά στην Ελλάδα γιορτάζεται η Εργατική Πρωτομαγιά απ'όλους τους σοσιαλιστές μαζί. Η κίνηση έγινε από τους σοσιαλιστικούς ομίλους και συγκεντρώθηκε όλος ο εργατικός κόσμος στο Στάδιο. Η συγκέντρωση έκανε μεγάλη εντύπωση και ενόχλησε την κυβέρνηση και την αστυνομία. Πρώτος μίλησε ο συνετός Δρακούλης, δεύτερος ο Σ.Καλλέργης πολεμικός και γεμάτος μίσος στην πλουτοκρατία και αρκετοί άλλοι.

Μερικές μέρες αργότερα την ώρα που συνεδριάζει η Βουλή ο Καλλέργης από το δημοσιογραφικό θεωρείο αρχίζει να διαβάζει το ψήφισμα της Πρωτομαγιάς. Δημιουργείτε σύγχυση μεγάλη καθώς ο

Καλλέργης συνεχίζει να διαβάζει, τα θεωρεία περικυκλώνονται από το στρατό και συλλαμβάνουν τον Καλλέργη. Αυτός μην χάνοντας το θάρρος του φωνάζει "Ζήτω ο Σοσιαλισμός". Φυλακίζεται και βασανίζεται για δώδεκα μέρες. Η άρχουσα αστική τάξη δημιουργεί μια σκευωρία και ενοχοποιεί όλους τους σοσιαλιστές όπου προφυλακίστηκαν και βασανίστηκαν μάλιστα ένας από αυτούς υπέκυψε στα βασανηστήρια.

Με την Προφυλάκηση του Καλλέργη κλείνει ο "Σοσιαλιστής" αλλά στις 6 Νοεμβρίου εκδίδει το "Σοσιαλισμό" και δημοσιεύει φωτογραφίες των Γερμανών πασίγνωστων σοσιαλιστών όπως Μπέμπελ και Γουλ.Λήμπνεχτ καθώς και την απολογία του Καλλέργη. Η ομάδα του Καλλ. σιγά σιγά βγάζει από πάνω της τις ουτοπιστικές της προλήψεις και ολοένα πλησιάζει στο επιστημονικό σοσιαλισμό.

Με τον καιρό όμως παρουσιάστηκαν διάφορες ομάδες που αντιπροσώπευαν αντίστοιχες τάσεις, και αντικαθρέφτιζαν μέσα στο ελληνικό εργατικό κίνημα τα διάφορα στρώματά τους. Οι οπαδοί του Δρακούλη βγάλανε σαν όργανό τους το Σοσιαλιστικό Σύλλογο, οι μεταρρυθμιστές το Μεταρρυθμιστή και οι σοσιαλπατριώτες το Νέο Σοσιαλισμό. Στην επιδημία αυτή των σοσιαλ.εφημ. προστέθηκε και η Χριστιανοσοσιαλιστική εφημερίδα "Αλήθεια".

Ο Καλλέργης μετά από οικονομικά προβλήματα και παρακολουθήσεις της αστυνομίας φεύγει στην Γαλλία. Το 1898 έρχεται στην Αθήνα και ξαναβγάζει τον Σοσιαλιστή σε δύο γλώσσες ελληνικά και γαλλικά. Η σοσιαλιστική φιλολογία αρχίζει να διαβάζεται πολύ από τους νέους. Στην περίοδο αυτή ο Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος που είναι ο κεντρικός παράγοντας των επιμέρους οργανώσεων παρουσιάζει αξιόλογη δράση με διαλέξεις καθώς και περιοδείες στην επαρχία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Οι Αναρχικοί

Την εποχή από 1894-1899 ενώ στην Αθήνα και στον Πειραιά επικρατούν μάλλον οι μεταρρυθμιστές, στην Πάτρα και στον Πύργο "ακμάζει" ο αναρχοσοσιαλισμός που αξίζει να ιστορήσουμε τη δράση του.

Στην Πάτρα το 1893 ιδύθηκε νέος σοσιαλιστικός όμιλος με το όνομα Σοσιαλιστική Αδελφότης με μέλη πολύ λίγους εργάτες και πολλούς μικροεπαγγελματίες και μερικούς "διανοούμενους" μικροαστούς. Στην πρώτη περίοδο η Σ.Α. ακολούθησε στη μορφωτική προπαγάνδα και δράση της το πρόγραμμα της δεξιάς, του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος. Στις εκλογές του 1895 η Σοσ.Αδελ. έβαλε την υποψηφιότητα του Δρακούλη, μετά όμως από αυτές άρχισαν οι διαχωριστικές τάσεις. Ο Δρακούλης δεν τους ικανοποιούσε πλέον, ο επαναστατικός μικροαστισμός τους ήταν ανυπόμονος.

Η ανομοιογένεια που υπήρχε στα διάφορα φτωχά και τα προλεταιριακά στρώματα που είχαν μαζευτεί στην Πάτρα στον Πύργο και στις άλλες πόλεις του Μωριά δημιούργησαν ένα ιδεολογικό κομφούζιο. Ο αναρχισμός είχε έτσι τους περισσότερους οπαδούς γιατί εύρισκε ευνοϊκό έδαφος για προπαγάνδα. Ο μικροαστισμός από τη μια μεριά και από την άλλη ο αντίπαλος του Ιταλικού και του γαλλικού αναρχισμού και οι παλιές σοσιαλιστικές παραδόσεις που δεν είχαν ολότελα σβήσει, ευνόησαν μια αναρχοσοσιαλιστική κίνηση που για μερικά χρόνια κυριαρχεί στις παραπάνω πόλεις.

Ωστόσο δεν λείψανε και οι άλλες τάσεις, συντηρητικών σοσιαλιστών, οι αναρχικοί όμως ήταν οι περισσότεροι. Άλλοι είχαν αναρχικοχριστιανικές ιδέες, άλλοι ήταν επηρεασμένοι από τον αναρχισμό του Προυντόν και του Κραπότκιν και οι πιο πολλοί παραδεχόταν τον αναρχικό κουμμονισμό. Πάντα η προπαγάνδα τους ήταν ένα κράμα χριστιανισμού, μαρξισμού και αναρχισμού.

Το 1896 η Σοσιαλιστική Αδελφότης ήταν ουσιαστικά διαλυμένη, ωστόσο η αναρχική κίνηση που ήταν σε ένταση στην Ευρώπη ενθουσιάζει τους μικροαστούς σοσιαλιστές της Πάτρας. Στην Γαλλία, Ισπανία και Ιταλία από το 1894 μέχρι το 1914 ο αναρχισμός είχε μεγάλη επίδραση στο προλεταριάτο. Την αναρχική αυτή κίνηση μπορούμε να την ονομάσουμε εργατικό αναρχισμό που με τον καιρό συγχωνεύτηκε με τον επαναστατικό συνδικαλισμό.

Μια δεύτερη εφημερίδα αναρχικών στην Πάτρα εκδόθηκε το 1896 με το τίτλο Επί τα Πρόσω που μετέφραζε άρθρα από γαλλικές αναρχικές και σοσιαλιστικές εφημερίδες καθώς και μπροσούρες γαλλικές. Με εκλαικευτικό μοτίβο παρουσίαζε τους διάφορους σταθμούς της ανθρώπινης εξέλιξης και την αιτία που έφερε την ανθρωπότητα στην κατάσταση της αθλιότητας, της ανισότητας και της φαγωμάρας. Την ίδια χρονιά έχουμε και το πρώτο αναρχικό κρούσμα, δολοφονείται ένας τραπεζίτης. Διατυπώνοντας συνομωσία κατά του καθεστώτος μετά από ανακρίσεις και κατασχέθηκε το Επί τα Πρόσω.

Σε λίγο ξαναρχίζει την εκδοσή του και δημοσιεύει στην πρώτη σελίδα με τον τίτλο "Αναρχία" τις βασικές αρχές του αναρχισμού. Η Αναρχική δράση συνεχίζεται με πολλούς οπαδούς στην Πάτρα και στον Πύργο. Η προπαγάνδα όμως η αναρχική δεν ήταν δυνατό να μείνει ακαταδίωχτη.

Η δολοφονική απόπειρα κατά του Γεωργίου Α' στις 1 Φλεβάρη του 1898 έδωσε αφορμή να γενικευτούν οι διώξεις. Ο αναρχισμός δεν μπόρεσε να αντέξει και ο αναρχικός όμιλος στην Πάτρα διαλύεται.

Μια νέα δράση αρχίζει στο Πύργο με στοιχεία αναρχικού μικροαστισμού και εκδίδει την εφημερίδα Νέον Φως. Στις εκλογές του 1898 το Νέο Φως δημοσιεύει άρθρο με τον τίτλο "Δεν ψηφίζουν παρακινώντας τους οπαδούς να μην ψηφίσουν. Οι αντικειμενικοί όροι στον Πύργο και στην Πάτρα ήταν τέτοιοι που δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη ενός καθαρού σοσιαλιστικού κινήματος.

Η αναρχική σοσιαλιστική κίνηση στις δύο αυτές πόλεις έβγαине μέσ'από τη μιζέρια της μικροαστικής και αγροτικής μάζας. Η κίνηση αυτή κράτησε μέχρι το 1900. Το κύκνειο άσμα των αναρχικών του Πύργου είναι ένα γράμμα που στείλανε στο Διεθνές Εργατικό Επαναστατικό Συνέδριο του Παρισιού το 1900 και θεωρείται ντοκουμέντο με ιστορική αξία.

— Από το 1900 κι ύστερα το αναρχικό κίνημα εκφυλίζεται και μερικοί από τους ηγέτες του σιγά σιγά πέφτουν σ'ένα θρησκευτικό μυστικισμό που με τον καιρό εκδηλώθηκε στην αίρεση τη γνωστή στην Πάτρα στην Ηλεία και αλλού με το όνομα Χριστορατικό κόμμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Σοσιαλιστικοί αντιπρόσωποι (Αντύπας - Χοιδάς - Σκληρός)

Στην Αθήνα και στον Πειραιά, ίσως και σ'άλλες πόλεις υπήρχαν σοσιαλιστικός όμιλος μα η δράση τους δεν είναι γνωστή. Το μόνο που ξέρουμε είναι πως πριν το 1902 υπήρχαν τρεις σοσιαλιστικές ομάδες : 1) "Κατακόμβη" η ομάδα "Σπάρτακος" και η ομάδα "Ημεροδουλεία". Στις 2 Μαΐου του 1903 ιδρύθηκε και τέταρτος σοσιαλιστικός όμιλος με τον τίτλο Λαός. Οι όμιλοι όμως αυτοί σιγά σιγά διαλύθηκαν και χάθηκε η δράση τους.

Στα χρόνια 1904-1907 την σοσιαλιστική κίνηση την αντιπροσωπεύει ο Κεφαλλονίτης Μαρίνος Αντύπας. Από γενιά μικροαστών έβγαλε το γυμνάσιο και γράφτηκε φοιτητής της Νομικής στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Από τότε αρχίζει μια αξιόλογη επαναστατική κοινωνική δράση. Από ιδιοσυγκρασία τύπος επαναστατικός, συγκέντρωνε όλες τις ριζοσπαστικές επαναστατικές παραδόσεις της Κεφαλλονιάς που στα χρόνια της αγγλοκρατίας και ύστερα έχει να παρουσιάσει μια πλούσια ιστορία σε αγώνες εθνικούς και κοινωνικούς.

Με την εφημερίδα του "Ανάστασις" από το 1900 μέχρι το 1907 που έβγαζε στην Κεφαλλονιά προσπαθεί να δώσει λύσεις ριζικές σ'όλα τα ζητήματά. Είναι ένας ουτοπιστής, ένας φαντασιοκόπος. Ο ριζοσπαστισμός και ο σοσιαλισμός τον αντανακλούν την αγανάκτηση την αγωνία των μικροαστικών μαζών που μην έχοντας συνείδηση της δύναμής τους ζητούν μεταρρυθμίσεις που να πραγματοποιηθούν χωρίς ομαδική δράση και

αγώνα.

Μέχρι το 1906 η δράση του Αντύπα περιορίζεται κυρίως στον διαφωτισμό των εργατικών μαζών στην Κεφαλλονιά, στην Αθήνα, και στον Πειραιά. Από το 1906 όμως αφήνει τους εργάτες και γίνεται σηματοφόρος του αγροτισμού. Πηγαίνει στην Θεσσαλία και αρχίζει μια έντονη αγροτική δράση, προπαγανδίζει την απαλλοτρίωση των τσιφλικών όχι βέβαια χωρίς αποζημίωση αλλά την παραχώρηση τούτων εις τους γεωργούς κατόπιν δίκαιας και λογικής αποζημιώσεως των τσιφλικούχων. Οι τσιφλικάδες προσπάθησαν να τον σταματήσουν τρομοκρατώντας τον, αλλά αποτύχανε. Έτσι στις 9 Μάρτη του 1907 δολοφονείται. Με τον Αντύπα κλείνει η πρώτη περίοδος του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Όσο μικρή λοιπόν κι αν ήταν η βιομηχανική ανάπτυξη συνοδεύτηκε και με την ανάλογη ανάπτυξη του προλεταριάτου, που παράλα τα παραστρατήματά του είναι η νέα τάξη που από την μια μεριά συνδέεται με την πιο προχωρημένη μορφή της οικονομίας κι από την άλλη αρχίζει να παίζει τον ιστορικό της ρόλο.

Ένας ακόμη συμπαραστάτης του καταπιεζόμενου λαού και ειδικά του προλεταριάτου ήταν ο Ρόκκος Χοιδάς πρώην ανώτερος δικαστικός, συνεπής και αδιάλλακτος δημοκράτης αλλά και υποστηρικτής του εργαζόμενου λαού. Συνεργάστηκε με τον Κλεάνθη Τριανταφύλλου στο πολιτικοσατιρικό περιοδικό Ραμπαγός που βγήκε το 1878 και κτύπησε αλλύπητα την εθνοκαπηλεία και την φαυλοκρατία πολιτικών κομμάτων. Η σάτιρα όμως τον οδήγησε στην φυλακή όπου και έδωσαν την ζωή τους. Και οι δύο όσο κι αν δεν σήκωσαν φανερά την σημαία του σοσιαλισμού στάλθηκαν όμως πρόμαχοι του εργαζόμενου λαού και δώσανε και την ζωή τους για

να τον φωτίσουν και να τον ξυπνήσουν.

Το 1907 κυκλοφόρησε στην Αθήνα μια μικρή μελέτη με το τίτλο "Το Κοινωνικό ζήτημα". Συγγραφέας της ήταν ο Γιώργος Σκληρός άγνωστος τότε στην Ελλάδα. Η μελέτη αυτή γράφτηκε στη Γερμανία κι έθιγε όλα τα ελληνικά προβλήματα που άμεσα και έμμεσα απασχολούσαν τους Έλληνες. Για πρώτη φορά γινόταν από Έλληνα συγγραφέα λόγος για την ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης, για την πάλη των τάξεων και το ρόλο που έπαιζε η αστική τάξη το 1821. Η μελέτη άρχισε να συζητιέται από το περιοδικό Νουμάς που κράτησε κοντά δύο χρόνια.

Ο Σκληρός από την Γερμανία πηγαίνει στην Αίγυπτο όπου συνεχίζει να προπαγανδίζει το σοσιαλισμό, έκανε διαλέξεις και δημοσίευσε άρθρα στα περιοδικά "Γράμματα" και "Νέα ζωή". Ήταν ένας ορθόδοξος Μαρξιστής.

Άλλη μορφή ορθόδοξου μαρξισμού ήταν ο Κων.Χαντζόπουλος, βέβαια, πιο προσγειωμένος, που ανήκε στην αριστερή παράταξη της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Είχε αλληλογραφία με πολλούς Έλληνες διανοούμενους και προσπαθούσε να τους τραβήξει με το μέρος του και να τους κάνει σοσιαλιστές.

Ο Χατζόπουλος μετά από πολλές ενέργειές του κατάφερε να ιδρύσει στο Μόναχο την "Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση". Είναι ανάγκη έγραφε να ενωθούν όλοι οι δημοτικιστές σοσιαλιστές για να προπαγανδίσουνε κι' άλλους και να πετάξουνε τη γλωσσική ιδέα σε πλατύτερο γλωσσικό κύκλο.

Παρόλο το φουριόζικο δημοτικισμό του ο Χατζόπουλος προπαγανδίζει την ιδέα του σοσιαλισμού κι ακόμα και την ιδέα της πολιτικής οργανώσεως του Ελλ.προλεταριάτου. Στέλνει γράμματα στην Ελλάδα και επιμένει στην οργάνωση της ελληνικής

εργατιάς. Παρόλη την προσπάθειά του υπήρξαν διαφωνίες σε βασικά ζητήματα γι' αυτό και η Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση δεν μπόρεσε ν' αναπτύξει καμιά αξιόλογη πολιτική δράση, από την μια μεριά αντιδρούσαν οι κοινωνιολόγοι και από την άλλη οι οπαδοί και θαυμαστές του Σκλήρου.

Οι δύο προσπάθειες του Σκλήρου και Χατζόπουλου αποτύχανε γιατί θέλανε να διαφωτίσουν τους Έλληνες δημοτικιστές και να διαδόσουν από μακριά το σοσιαλισμό στην Ελλάδα και ακόμα γιατί και οι δύο πιστεύανε στην διάδοση του σοσιαλισμού έπρεπε πρώτα να γίνει μελέτες και φυλλάδια και έπειτα να ασχοληθούν με τα προβλήματα της εργατικής τάξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

Το εργατικό κέντρο του Βόλου

Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881 ο Βόλος έγινε η εμπορική σκάλα του Θεσσαλικού κάμπου. Το 1905 ιδρύθηκαν καπνεργοστάσια κι έτσι οι εργάτες του Βόλου αυξήθηκαν και άρχισαν να πρωτοστατούν στην Εργατική κίνηση του Βόλου. Οι πρώτοι εργάτες που οργανώθηκαν ήταν οι τυπογράφοι, το σωματείο τους ιδρύθηκε το 1900.

Από τα 1898-1900 υπήρχε στο Βόλο μια μικρή ομάδα αναρχοσοσιαλιστική που οι εργάτες στην μεγάλη τους πλειοψηφία δεν είχαν ξεκαθαρισμένες αντιλήψεις για τα δικαιώματά τους ως το 1908. Το 1905 με την ίδρυση βιομηχανικών επιχ. και καπνοβιομηχανιών αλλάζουν οι συνθήκες οι εργάτες του Βόλου αρχίζουν να παίζουν πρωτοπορειακό ρόλο στο εργατικό κίνημα της χώρας.

Είναι η εποχή που σ'όλες τις ανεπτυγμένες πόλεις γίνονται πολιτικοκοινωνικές ζυμώσεις. Οι εφημερίδες του Βόλου παρακολουθούν την κίνηση και ρίχνουν σπόρο αφύπνισης των εργαζομένων.

Μέσα στην ανήσυχη αυτή πολιτικοκοινωνική ατμόσφαιρα του Βόλου εμφανίζεται στις αρχές του 1908 η πρώτη εργατική συνδικαλιστική ένωση με τον τίτλο "Πανεργατικός Σύλλογος η Αδερφότης". Ένα είδος πανεργατικής ένωσης που με πρωτοβουλία του προέδρου έβγαλε και μια εβδομαδιαία εφημερίδα με τον τίτλο "Εργάτης".

Ο σύλλογος αυτός διευθυνόταν από μισοδιανοούμενα

μικροαστικά στοιχεία και έκανε περισσότερη φιλολογία και λιγότερη επαγγελματική δράση. Γι' αυτό και δεν άργησε να διαλυθεί. Τα πιο προχωρημένα μέλη του αποφάσισαν να ιδρύσουν το Εργατικό Κέντρο πάνω σε συνδικαλιστικές βάσεις. Την πρωτοβουλία την είχαν οι τσιγαράδες εργάτες, που πήσαν σε δικηγόρο του Βόλου και το Νοέμβρη του 1908 ίδρυσαν το Εργατικό Κέντρο. Η δράση του άρχισε αμέσως και είχε απήχηση σ' όλη τη Θεσσαλία ακόμα και σε όλη την Ελλάδα.

Το Ε.Κ.Β κατορθώνει να συγκεντρώσει πολλούς εργάτες γύρω του και εξαπλώνει παρά την εσωτερική ανομοιογένεια την προπαγάνδα του μέσα στην εργατιά του Βόλου. "Ο Εργάτης" διαβάζεται πολύ και οι διαλέξεις του Κέντρου ξυπνούν τις μάζες αλλά προκαλούν τους εργοδότες. Στην απεργία των καπνεργατών η κυβέρνηση στέλνει στρατό στο Βόλο και την λύνει. Οι άλλες καπνεργατικές απεργίες 1909-1911 που για πρώτη φορά παρουσιάζουν στο Βόλο οργανωμένη και πιστή στο Εργατικό κέντρο τη καπνεργατική μάζα είναι κάτι που ο Βόλος δεν έχει ξαναδεί.

Η εργατιά ξυπνάει οι εργάτες είναι τώρα απαιτητικοί, σηκώνουν κεφάλι, ζητούν το δίκιο τους. Θέλουν να μορφωθούνε. Παράλληλα στο Θεσσαλικό κάμπο οι κολλήγοι ζητούν χωράφια. Η παναγροτική εξέγερση στην Θεσσαλία προμυνηεί το αγροτικό κίνημα του 1910.

Η Βολιώτικη αστική τάξη ύστερα από τις αιματηρές καπνεργατικές απεργίες τα χάνει και ζητάει αφορμή να κλείσει με τη βία το Εργατικό κέντρο. Το Εργατικό Κέντρο κλείνει μαζί με το Πρότυπο Σχολείο το Μάη του 1911 ύστερα όμως από λίγο ξανανοίγει και συνεχίζει την δράση του. Η εργατική κίνηση του Βόλου είχε αντίκτυπο και σε άλλες πόλεις της Θεσσαλίας. Στη

Λάρισα τον Σεπτέμβρη του 1910 ιδρύεται το Εργατικό Κέντρο "Σοσιαλιστική οργάνωσις".

Σύνδεσμος εργατικών τάξεων.

Μέχρι το 1910 δεν υπήρχε καμία οργανωμένη σοσιαλιστική ομάδα στην Αθήνα. Το 1906 ο Δρακούλης ο μόνος σοσιαλιστής που παρουσίαζε κάποια δράση, έκανε μεγάλη περιοδεία σ'όλες τις μεγάλες πόλεις έβγαλε λόγους και έδωσε συμβουλές. Το 1908 μαζεύει όσους βρήκε φιλεργάτες και σοσιαλιστές και φτιάχνει το Σύνδεσμο των εργατικών τάξεων της Ελλάδος κι ένα χρόνο αργότερα το Ελληνικό σοσιαλιστικό κόμμα. Μ'όλη την πλούσια φιλολογία από καταστατικό που τύπωνε ο Δρακούλης ο ΣΤΕΤ και το ΕΣΚ μείνανε μακριά από τη μεγάλη εργατική μάζα. Το πρόγραμμα αυτό έμεινε στα χαρτιά, γιατί η εργατική τάξη στη μεγάλη της πλειοψηφία ούτε συνδικαλιστική ήταν οργανωμένη γερά ούτε είχε αποκτήσει πολιτική συνείδηση. Έτσι δεν ήταν δυνατόν να οργανωθεί η εργατική τάξη. Έπρεπε για την συνδικαλιστική της ενότητα και τις πολιτικές της επιδιώξεις πρώτα να ωριμάσουν οι αντικειμενικοί όροι.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ 1909 - 1920

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Η επανάσταση του 1909 - Κοινωνική Μεταρρύθμιση

Η περίοδος 1909-1922 είναι χωρίς αμφιβολία η πυκνότερη της νεοελληνικής ιστορίας, από την άποψη τουλάχιστον της πολιτικής και κοινωνικής εξέλιξης. Στο διάστημα 1912-1920 τριπλασίασε κατ'αρχήν η Ελλάδα την εθνική της επικράτεια, για να υποχρεωθεί μετά την Μικρασιατική Καταστροφή να περιοριστεί σε μια εδαφική επικράτεια διπλάσια από αυτή του 1912. Σημείο εκκίνησης και για τις δύο διαδικασίες την Κοινωνική μεταρρύθμιση από τη μία και την εδαφική επέκταση από την άλλη, αποτέλεσε η επανάσταση στο Γουδί. Η επανάσταση αυτή πυροδοτήθηκε από την όξυνση της Κρίσης του εθνικού ζητήματος.

Το 1908 ξεσπάει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η επανάσταση των Νεότουρκων. Η ελληνική κυβέρνηση χαιρετίζει το κίνημα των Νεότουρκων λόγω ακριβώς του αστικού-μεταρρυθμιστικού περιεχομένου του. Η εσωτερική αναταραχή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία δίνει όμως την ευκαιρία στη Βουλγαρία να συγκροτηθεί ως ανεξάρτητο κράτος και στην Αυστρία να προσαρτήσει την Ερζεγοβίνη και τη Βοσνία. Σαν αντίδραση στα γεγονότα αυτά, οι ελληνικές αρχές της ημιαυτόνομης Κρήτης κυρύσσουν την Ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Η Ελληνική Κυβέρνηση, αλλά ακόμα και τα κόμματα της αντιπολίτευσης σπεύδουν, όμως, να καταδικάσουν την πρωτοβουλία αυτή των αρχών της Κρήτης, από τον φόβο μήπως προκαλέσουν και πάλι, όπως το

1897, έναν άκαιρο πόλεμο με την Τουρκία.

Σε αυτή τη συγκυρία της ανοικτής εθνικής κρίσεως αναδύεται ο στρατός ως τρίτος πολιτικός πόλος, δίπλα στα πολιτικά κόμματα και τον θρόνο. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η πλειψηφία των αξιωματικών οργανώνεται στον Στρατιωτικό Σύνδεσμο, ο οποίος είχε ακριβώς συσταθεί στο έδαφος της εθνικής κρίσης και για τη διαχείρισής της. Τον Αύγουστο του 1909 οι αξιωματικοί που υποστηρίζουν τον Σύνδεσμο, συγκεντρώνονται στο Γουδί και απαιτούν από τον βασιλιά την αναδιοργάνωση του στρατού καθώς και μια συνεπέστερη εθνική πολιτική.

Παράλληλα, οι αξιωματικοί διατυπώνουν και μια σειρά από κοινωνικά αιτήματα, όπως την αναδιοργάνωση της δικαιοσύνης, τη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος και τη μεταρρύθμιση της οικονομικής πολιτικής του κράτους. Επρόκειτο για αιτήματα που ήταν ώριμα στην συνείδηση του ελληνικού λαού και γι' αυτό υιοθετήθηκαν και από τους στρατιωτικούς. Η κύρια απαίτηση του Συνδέσμου δεν ήταν όμως η πραγματοποίηση των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αλλά η αναδιοργάνωση του στρατού και η επανεκτίμηση της πολιτικής που αφορούσε το εθνικό ζήτημα.

Το στρατιωτικό κίνημα ξέσπασε όμως σε μια συγκυρία οξείας κρίσης όχι μόνο της εξωτερικής πολιτικής, αλλά και του ίδιου του πολιτικού αντιπροσωπευτικού συστήματος της οικονομίας και προπάντος των κοινωνικών σχέσεων. Η άρνηση της κυβέρνησης να αποδεχθεί τα αιτήματα των στρατιωτικών ήταν η αφορμή για να πραγματοποιηθεί μια κολοσσιαία για τα δεδομένα της εποχής συγκέντρωση του αθηναϊκού πληθυσμού στο πεδίο του Άρεως, με την οποία διαδηλώθηκε η υποστήριξη του λαού στις απαιτήσεις

και τα αιτήματα στου Συνδέσμου. Οι εμπορικές και επαγγελματικές ενώσεις παίζουν στη συγκέντρωση αυτή έναν αποφασιστικό ρόλο : απαιτούν την άμεση υλοποίηση κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων που ξεπερνούν κατά πολύ τα αρχικά αιτήματα, καλλά και τις προθέσεις των στρατιωτικών. Τα αιτήματα αυτά αφορούν τη μεταρρύθμιση της φορολογίας, την προστασία της παραγωγής, την αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης, της ποινικοποίηση της τοκογλυφίας, αλλά και ρυθμίσεως που να βελτιώνουν τις συνθήκες δουλειάς και τους όρους ζωής της εργατικής τάξης.

Υπό το βάρος της λαϊκής κινητοποίησης, ο βασιλιάς αποδέχθηκε τα αιτήματα Στρατιωτικού Συνδέσμου. Οι στρατιωτικοί ανέθεσαν τότε την ηγεσία του Συνδέσμου στον Ελευθέριο Βενιζέλο, ηγέτη την εποχή αυτή της ενωτικής κίνησης της Κρήτης. Ο Βενιζέλος δεν αποδέχθηκε την προσφορά των στρατιωτικών, έπεισε όμως να μην απαιτήσουν τη σύγκλιση συντακτικής συνέλευσης αμφισβητώντας έτσι το ισχύον συνταγματικό πλαίσιο της βασιλευομένης δημοκρατίας αλλά τη σύγκλιση απλώς αναθεωρητικής συνέλευσης για την αναθεώρηση του ισχύοντος Συντάγματος. Στις εκλογές που διεξάγονται το 1910 για την Αναθεωρητική Βουλή τα παλιά κόμματα συγκεντρώνουν από κοινού μόλις 60% των εδρών του Κοινοβουλίου. Όλες οι υπόλοιπες έδρες κατακτώνται από ανεξάρτητους, οπαδούς της κίνησης του 1909. Ως ανεξάρτητο βουλευτής εκλέγεται και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος συγκεντρώνει μάλιστα τον μεγαλύτερο αριθμό ψήφων από όλους τους Βουλευτές.

Κατά παράβαση της αρχής της δεδηλωμένης, αλλά σε απόλυτη αντιστοιχία με τους νέους πολιτικούς συσχετισμούς, ο βασιλιάς

αναθέτει το 1910 στον Βενιζέλο την εντολή για τον σχηματισμό κυβέρνησης ο Βενιζέλος ιδρύει το κόμμα των φιλελευθέρων και προκηρύσσει για δεύτερη φορά μέσα στον ίδιο χρόνο εκλογές, τις οποίες και κερδίζει με μεγάλη πλειοψηφία. Το 87,5% των μελών του νέου κοινοβουλίου του 1910 εκλέγονταν βουλευτές για πρώτη φορά.

Είναι κοινή πεποίθηση των περισσότερων ιστορικών αναλύσεων που αναφέρονται στην περίοδο από το 1909 και μετά ότι η ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Βενιζέλο εγκαινιάζει τη διαδικασία οικοδόμησης του κράτους δικαίου στην Ελλάδα. Εκεί που δίστανται οι απόψεις είναι στην ερμηνεία σχετικά με την κοινωνική σημασία και το περιεχόμενο αυτού του κράτους δικαίου. Χρειάζεται λοιπόν στο σημείο αυτό να επιμείνουμε.

Το Σύνταγμα του 1911 συνεχίζει τη φιλελεύθερη παράδοση του Συντάγματος του 1864. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Σύνταγμα αυτό η αναστολή ορισμένων διατάξεων που αφορούν προσωπικές, κοινωνικές ή πολιτικές ελευθερίες και δικαιώματα, προβλέπεται αποκλειστικά και μόνο σε περίπτωση πολέμου.

Η περίοδος της κοινωνικής μεταρρύθμισης ξεκινάει ήδη πριν την ψήφιση του Συντάγματος και συνεχίζεται μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε εδώ. Το 1911 κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κράτους να πραγματοποιεί απαλλοτριώσεις ιδιωτικής ιδιοκτησίας προς όφελος του Κοινωνικού συνόλου. Ανοίγει έτσι ο δρόμος για την αγροτική μεταρρύθμιση. Το 1912 νομοθετείται η αγροτική μεταρρύθμιση για τα Ιόνια Νησιά, το 1917 για τη Θεσσαλία την Ηπείρο και τη Μακεδονία. Το 1914 ψηφίζονται νόμοι για την προώθηση των αγροτικών συνεταιρισμών. Μέσα σε δέκα χρόνια, το 1924, λειτουργούσαν 3.020 γεωργικοί συνεταιρισμοί

με 167 χιλιάδες μέλη. Ακόμη εντυπωσιακότερα ήταν τα μέτρα που αφορούσαν τις εργασιακές σχέσεις στη βιομηχανία. Ήδη το 1909 εξαιρούνται από τις κατασχέσεις λόγω χρέων οι χαμηλόμισθα εργαζόμενοι.

Το 1909 νομοθετείται επίσης η υποχρεωτική αργία της Κυριακής ενώ το 1910 νομιμοποιούνται τα εργατικά κέντρα της Αθήνας και τον Πειραιά. Το 1914 γενικεύεται η υποχρεωτική ασφάλιση των εργαζομένων έναντι ατυχήματος, ενώ ταυτόχρονα απαγορεύεται η σύσταση κοινών σωματείων της εργοδοσίας και των εργαζομένων και θεσμοθετούνται οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Με τον νόμο 4029 του 1912 απαγορεύεται η εργασία των παιδιών κάτω των 12 χρόνων και των γυναικών σε κατάσταση εγκυμοσύνης επί 4 βδομάδες πριν και 4 μετά τον τοκετό. Με τον ίδιο νόμο το ανώτατο όριο εργασιμων ωρών την ημέρα για τους ανηλίκους και τις γυναίκες καθορίζεται στις 10 ώρες. Με τον συμπληρωματικό νόμο περί υποχρεωτικής ασφαλίσεως των εργατών και ιδιωτικών υπαλλήλων του 1922 ολοκληρώνεται η νομοθεσία που σχετίζεται με την ασφάλιση έναντι ατυχήματος και λόγω γήρατος. Ήδη από το 1911 καθορίζονται οι κανόνες υγιεινής και λειτουργίας που πρέπει να τηρούν οι εργοδότες στα εργοστάσιά τους και ανατίθεται στην Επιθεώρηση Εργασίας να ελέγχει την τήρηση των κανόνων αυτών, καθώς και την τήρηση της νέας εργατικής νομοθεσίας γενικότερα. Για τους παραβάτες ορίζονται χρηματικά πρόστιμα και ποινές φυλάκισης μέχρι 3 μηνών. Με άλλο νόμο και πάλι του 1912 ορίζεται ότι η πληρωμή των ημερομισθίων πρέπει να γίνεται σε εβδομαδιαία βάση και κατ'εξαίρεση σε δεκαπενθήμερη. Όταν το 1918 ιδρύεται η ΓΣΕΕ, στη δύναμή της εντάσσονται 214 εργατικής ενώσεις με 65 χιλιάδες μέλη. Για την

ίδια εποχή υπολογίζεται πάντως ότι υπήρχαν στην Ελλάδα 366 εργατικές ενώσεις με 79 χιλιάδες μέλη.

Τέλος, την περίοδο αυτή αρχίζει η σταδιακή μείωση του ωραρίου εργασίας. Το 1914 σε 8 Βιομηχανικούς κλάδους η εργάσιμη μέρα είναι 12 ώρες, σε 3 κυμαίνεται από 10-12 ώρες, σε 4 είναι 10 ώρες, ενώ τέλος σε 2 κυμαίνεται από 8 έως 10 ώρες και μόνο σε ένα βιομηχανικό κλάδο είναι 8ώρες. Το 1919 η Ελλάδα υπογράφει το Σύμφωνο της Ουάσιγκτον, το οποίο, πέρα από τα ζητήματα που αναφέρονταν στην ασφάλιση, τη συνταξιοδότηση, την αρρωγή των ανέργων κ.λ.π., υποχρέωνε τις συμβαλλόμενες χώρες να εφαρμόσουν το οκτάωρο σε όλους τους κλάδους της βιομηχανίας.

Στην Ελλάδα παραχωρήθηκε η δυνατότητα να εφαρμόσει σταδιακά το οκτάωρο μέχρι την 1η Ιουλίου 1924. Η Βούλη επικύρωσε το 1920 το Σύμφωνο της Ουάσιγκτον και τον ίδιο χρόνο ψήφισε τους νόμους 2111 και 2112 με βάση τους οποίους απαγορευόταν τόσο η παρεμπόδιση όσων εργατών επιθυμούν να δουλέψουν κατά τη διάρκεια μιας απεργίας.

Παρά την επικύρωση του Συμφώνου της Ουάσιγκτον, η οκτάωρη εργασία δεν θα γενικευτεί στην Ελλάδα παρά μόνο στη δεκαετία του 1930. Το 1920 είχε πάντως κυριαρχήσει η δεκάωρη απασχόληση και ήταν ήδη εμφανής η τάση γενίκευσης του οκτάωρου : Τρεις μόνο κλάδοι εφαρμόζαν το 1920 ωράρια από δέκα έως δώδεκα ώρες εργασίας. Από τους υπόλοιπους, πέντε κλάδοι εφαρμόζαν το δεκάωρο, οκτώ το οκτάωρο, ενώ σε τρεις κλάδους η εργάσιμη μέρα κυμαίνονταν από 8 ως 10 ώρες εργασίας.

Εδώ πρέπει βεβαίως να σημειώσουμε, ότι όπως στην περίπτωση του ωραρίου έτσι και σχετικά με τα άλλα μέτρα της

Εργατικής νομοθεσίας, η ψήφισή τους από τη βουλή δε σήμαινε την άμεση γενίκευσή τους, αλλά εγκαινίαζε απλώς τη φάση της σταδιακά εφαρμογής τους. Ανάλογη ήταν άλλωστε και εξέλιξη στις άλλες καπιταλιστικές χώρες. Επιπλέον, τα μέτρα αυτά, αν και προφανώς συνεπάγονται τη βελτίωση της θέσης της εργατικής τάξης της εποχής. Από έρευνα της Επιθεώρησης Εργασίας το 1920 σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των εργατών στην Αθήνα και τον Πειραιά, συνάγεται ότι κατά μέσον όρον εστεγάζοντο εις ένα δωμάτιο 4-5 άτομα.

Τα μέτρα της ανορθωτικής κίνησης εγκαινιάζουν πάντως χωρίς αμφιβολία μια νέα φάση της οργάνωσης της καπιταλιστικής εξουσίας και εκμετάλλευσης : Σηματοδοτούν τη διαδικασία μετάβασης στον καπιταλισμό της σχετικής υπεραξίας. Υιοθετούνται δηλαδή τα μέτρα αυτά σε μια συγκεκριμένη φάση της ανάπτυξης των συνολικών καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας με έναν και μόνο στόχο : τη σταθεροποίηση του καπιταλισμού συστήματος.

Οι παραδοσιακές αριστερές αναλύσεις θεωρούν όπως ήδη αναφέραμε το κίνημα το 1909 ως μια αστική επανάσταση. Ο Κορδάτος θεωρεί για παράδειγμα ότι οι αξιωματικός αποτελούσαν απλώς τα εκτελεστικά όργανα των αποφάσεων και των συμφερόντων των καπιταλιστικών ενώσεων. Άλλοι συγγραφείς, όπως για παράδειγμα ο Σβορώνος θεωρούν το κίνημα του 1909 ως την πολιτική επικύρωση της νίκης της αστικής τάξης, νίκης που είχε σταδιακά υλοποιηθεί μέσα από την οικονομική ανάπτυξη και τις φιλελεύθερες συνταγματικές κατακτήσεις της προηγούμενης περιόδου. Και οι δύο εκδοχές υποθέτουν βεβαίως την ύπαρξη μιας προκαπιταλιστικής ολιγαρχίας, η οποία μάλιστα αποτελούσε και

την κυρίαρχη τάξη του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού κατά την περίοδο από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 1909.

Η μέχρι τώρα ανάλυσή μας έδειξε εντούτοις ότι ένας τέτοιος ισχυρισμός παρανοεί και ως εκ τούτου παραποιεί τον αστικό χαρακτήρα της κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας που προέκυψε από την Επανάσταση του 1821 και τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Πολύ περισσότερο, που στα πλαίσια αυτού του κράτους απουσίαζαν αρχικά κάθε είδους συγκροτημένες μορφές προκαπιταλιστικής εκμετάλλευσης και αντίστοιχα εξουσίας.

Πέρα από αυτό δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η μεταρρυθμιστική κίνηση που διαδέχθηκε τη στρατιωτική εξέγερση δεν αποτέλεσε κατά κανένα απολύτως τρόπο ένα άμεσο προϊόν εκείνης της εξέγερσης. Εντελώς αντίθετα, προέκυψε από τη ριζική αναδιάρθρωση της πολιτικής σκηνής και την άμεση παρέμβαση των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο που έφερε στην επιφάνεια μια αντίστοιχη, μέχρι τότε υπόγεια, κοινωνική δυναμική. Οι διαδικασίες αυτές πυροδοτήθηκαν βέβαια από την πρωτοβουλία των στρατιωτικών, δεν είχαν όμως προδιαγραφές από αυτούς, ούτε στη συνέχεια καθοδηγήθηκαν από αυτούς. Οι αξιωματικοί και το κίνημα τους απλώς ξεπεράστηκαν και παραμερίστηκαν από τη δυναμική των πολιτικών και κοινωνικών διαδικασιών που ήρθαν στην επιφάνεια.

Είναι εδώ χαρακτηριστικό ότι ένας συντηρητικός αστός πολιτικός, ο Σπ.Μαρκεζίνης, είναι σε θέση να καταλάβει από τη μια ότι το 1909 δεν μετασχηματίστηκαν οι δομές της Κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας, και από την άλλη ότι αυτό που κυρίως μετασχηματίστηκε ήταν οι κοινωνικοί ταξικοί συσχετισμοί

δύναμης θεωρεί έτσι το 1909 και τη μεταρρυθμιστική κίνηση του Βενιζέλου αποτέλεσμα της ανόδου των λαϊκών τάξεων.

Την αντίληψη αυτή και μάλιστα στη σωστή της διάσταση εξέφραζαν όμως και οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές των γεγονότων, με πρώτο τον Ελ.Βενιζέλο. Μιλώντας στη βουλή το 1911 ο Βενιζέλος υποστήριξε λοιπόν ότι η δύναμις του αστικού καθεστώτος είναι να βλέπει τον κίνδυνον, ο οποίος επέρχεται κατά τον εικοστόν αιώνα από τα κάτω, κίνδυνον του οποίου ένα μέσον έχει να προλαμβάνει τις εκρήξεις - δια της εγκαίρον ικανοποίησεως των δικαίων αξιώσεως των εργατών.

Μετά το 1909 έχουμε, λοιπόν να κάνουμε με μια αναδιοργάνωση των κρατικών μηχανισμών και των κοινωνικών στη κατεύθυνση της οικοδόμησης του θεσμικού και κοινωνικού πλαισίου. Οι κοινωνικές προϋποθέσεις αυτού του μετασχηματισμού δεν ήταν μόνο η οικονομική ανάπτυξη και η αντίστοιχη ενδυνάμωση των οικονομικών αγώνων και της θέσης της εργατικής τάξης, αλλά μια εξέλιξη στο συνολικό κοινωνικό επίπεδο, στα πλαίσια της οποίας καθοριστικό ρόλο επίσης έπαιξαν πολιτικές και ιδεολογικές διαδικασίες. Μέσα από τη συνολική αυτή εξέλιξη και σαν αποτέλεσμα της πρέπει να δούμε και τον μετασχηματισμό των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών προς όφελος των λαϊκών τάξεων μετασχηματισμό που αποτέλεσε και την κατ'εξοχήν προϋπόθεση για τη μεταρρύθμιση των δομών και μηχανισμών της εξουσίας.

Ο βασικός άξονας αυτής της μεταρρύθμισης και ταυτόχρονα το βασικό μέσο για το ξεπέρασμα της κρίσης της προηγούμενης περιόδου ήταν η δημιουργία της κοινωνικής πολιτικής και η παράλληλη θεσμοθέτηση του εργατικού συνδικαλισμού, δηλαδή

θεσμοποίηση στο εσωτερικό των κρατικών μηχανισμών των νέων ή προδιαγραφόμενων ταξικών συσχετισμών δύναμης, κατά το πρότυπο των καπιταλιστικών χωρών της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης.

Το νέο θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο είχε σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο επίπεδο της οικονομίας όσο και στο επίπεδο της εθνικής πολιτικής και του εθνικού ζητήματος.

Για πρώτη φορά μετά το 1909 η Ελλάδα είναι σε θέση να επιχειρήσει και διεξαγάγει με επιτυχία την επεκτατική προέλαση που σχεδίαζε επί ογδόντα τόσα χρόνια.

Με τους βαλκανικούς πολέμους η ελληνική επικράτεια διπλασιάστηκε. Ταυτόχρονα αυξήθηκε η συνοχή του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος, καθώς το κύρος της εξουσίας και η συναίνεση προς τον βασιλιά και την κυβέρνηση Βενιζέλου έφθασαν στο απογειό τους. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτούργησε και η οικονομική ανάπτυξη και σταθεροποίηση που πραγματοποιείται καθόλη τη δεκαετία του 1910.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Η πολιτική κατάσταση των Ελλήνων

Η έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έθεσε όμως σε κίνηση μια σειρά πολιτικές διαδικασίες και αντιπαραθέσεις που οδήγησαν τελικά, περίπου ένα χρόνο αργότερα, στον περίφημο εθνικό διχασμό, ο οποίος και κορυφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1916 με τη δημιουργία της προσωρινής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη.

Λίγες μόλις βδομάδες μετά την έκρηξη του πολέμου η ελληνική κυβέρνηση υπό τον Βενιζέλο αποφασίζει να συμμετάσχει στον πόλεμο στο πλευρό της Entente, ελπίζοντας ότι θα κατορθώσει έτσι να επεκτείνει τα σύνορά της προς Ανατολάς, σε βάρος της Τουρκίας. Επειδή όμως η Τουρκία τηρούσε ακόμα ουδέτερη στάση απέναντι στους δύο εμπόλεμους συνασπισμούς, οι δυτικές Δυνάμεις απορρίπτουν την ελληνική προσφορά.

Τον Οκτώβριο του 1914 η Τουρκία μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων. Η Ελλάδα προτείνει και πάλι τη στρατιωτική της βοήθεια προς την Entente, αλλά συναντάει αυτή τη φορά την άρνηση της Ρωσίας. Ο Βενιζέλος ξεκίνησε τότε διαπραγματεύσεις με την Αγγλία για τους όρους υπό τους οποίους η Ελλάδα θα έμπαινε στο πόλεμο και για τις εγγυήσεις και τα ανταλλάγματα που θα της δινόταν από τους δυτικούς συμμάχους. Την 11/24 Ιανουαρίου 1915 η αγγλική κυβέρνηση προτείνει επισήμως εις την Ελλάδα να εξέλθη της ουδετερότητας βοηθούσα την Σερβίαν. Τον Φεβρουάριο του 1915 οι σύμμαχοι της Entente αποφασίζουν την κατάληψη των Δαρδανελίων από τη θάλασσα και

ζητούν και πάλι τη συνδρομή της Ελλάδας, προσφέροντάς της ως άμεσο αντάλλαγμα την Κύπρο.

Ο βασιλιάς απορρίπτει κατόπιν την πρόταση της Entente και η κυβέρνηση του Βενιζέλου παραιτείται και αναλαμβάνει η κυβέρνηση υπό τον Δ.Γούναρη. Ο Γούναρης δεν κατέχει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και προκηρύσσονται εκλογές τις οποίες κερδίζει πάλι ο Βενιζέλος με μεγάλη πλειοψηφία. Ήδη από την προεκλογική περίοδο η προοπτική του εθνικού διχασμού είχε αρχίσει να διαφαίνεται στον ορίζοντα.

Ο Βενιζέλος σχηματίζει τη νέα του κυβέρνηση τον Αύγουστο του 1915. Τον Νοέμβρη του 1915 αποβιβάζονται στη Θεσσαλονίκη στρατεύματα της Entente για να αναχαιτίσουν τη γερμανοβουλγαρική προέλαση στα Βαλκάνια. Η μοναρχική παράταξη πείθεται από τις εξελίξεις όχι μόνο η συνέχιση της ουδετερότητας μπορεί να εξασφαλίσει στην Ελλάδα τα συνόρα της του 1913 και για τον σκοπό αυτό επιδιώκει διαπραγματεύσεις και με τους δύο εμπόλεμους.

Την 1η Ιανουαρίου 1916 καταλαμβάνεται από τους συμμάχους η Κέρκυρα, για να διευκολυνθεί η υποχώρηση του σερβικού στρατού μέσω Αλβανίας. Στις 13 Μαΐου οι Βούλγαροι καταλαμβάνουν από την άλλη μεριά το Ρούπελ.

Εθνικός διχασμός

Η συνέχιση της ουδετερότητας είναι πλέον για την Ελλάδα εντελώς αδιέξοδη. Μια νίκη των κεντρικών Δυνάμεων θα είχε χωρίς αμφιβολία ως συνέπεια τον περιορισμό της Ελληνικής επικράτειας προς όφελος τουλάχιστον της Βουλγαρίας, ενώ

αντίστοιχα μια νίκη της Entente θα συνεπαγόταν πιθανότατα μια αντίστοιχη σερβική επέκταση σε βάρος της Ελλάδας. Ενώ εντούτοις η μοναχική παράταξη, που βρίσκεται στην Κυβέρνηση παρατείνει την Ελληνική ουδετερότητα, ξεσπάει στις 18 Αυγούστου 1916 το στρατιωτικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, στο οποίο προσχωρούν και αξιωματικοί του στρατού της Καβάλας, ο οποίος είχε διαλυθεί μετά τη γερμανοβουλγαρική προέλαση. Ο Βενιζέλος προσχωρεί στο κίνημα της Θεσσαλονίκης και τον Σεπτέμβρη του 1916 σχηματίζεται εκεί η προσωρινή κυβέρνηση, που κηρύσσει τον πόλεμο στη Βουλγαρία και στις κεντρικές Δυνάμεις. Η Ελλάδα διχάζεται σε δύο κυβερνήσεις και δύο κρατικές εξουσίες. Κάθε μια στηρίζεται πάλι σε ένα πλατύ λαϊκό κίνημα συμπάρτασης, που καθιστά τον χωρίς σύγκρουση συμβιβασμό αδύνατο. Ο εθνικός διχασμός βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο του.

Ογκώδεις διαδηλώσεις στην Αθήνα και αντίστοιχες μαζικές εκδηλώσεις των επιστράτων καταδικάζουν τον πόλεμο και τη στρατηγική του Βενιζέλου και συντάσσονται έτσι πίσω από τις σημαίες της βασιλικής παράταξης. Την ίδια στάση υιοθετούν και όλες οι σοσιαλιστικές οργανώσεις της εποχής. Η παλιά Ελλάδα στην πλειοψηφία της τάσσεται με την κυβέρνηση των Αθηνών. Μια αντίστοιχη μαζική υποστήριξη υπέρ του Βενιζέλου εκδηλώνεται στη Θεσσαλονίκη.

Η κυβέρνηση της Αθήνας επιχειρεί να έρθει σε ένα συμβιβασμό με την Entente και να παραδώσει ειρηνικά την εξουσία στον Βενιζέλο. Η παρέμβαση όμως των αντιβενιζελικών μαζών και των επιστράτων υπήρξε τόσο βίαιη που η προοπτική αυτή ακυρώνεται. Τελικά η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης θα

επικρατήσει, με τη βοήθεια των συμμάχων, πάνω στην κυβέρνηση των Αθηνών και η νίκη της αυτή θα επισημοποιηθεί με την Εξωση του βασιλιά Κωνσταντίνου στις 29 Μαΐου 1917 και την ανάληψη της βασιλείας από τον δευτερότοκο γιό του Αλέξανδρο.

Μετά την ήττα της μοναρχικής παράταξης παίρνει τέλος και ο εθνικός διχασμός με τη μορφή του διχασμού της πολιτικής και κρατικής εξουσίας. Ο βασιλιάς μέσα από τον εθνικό διχασμό έγινε κομματάρχης η λειτουργία του ως υπερκομματικού ρυθμιστή του πολιτεύματος σχεδόν εκμηδενίστηκε. Άνοιξε έτσι ο δρόμος για τη μετατροπή του πολιτεύματος από βασιλευόμενη σε προεδρευόμενη Δημοκρατία. Η ανακήρυξη της Δημοκρατίας το 1914 έχει τις ρίζες σ'αυτόν ακριβώς τον μετασχηματισμό του πολιτικού ρόλου του θρόνου, μετασχηματισμό που προέκυψε από τον εθνικό διχασμό.

Η απολογητική εθνικιστική - σωβινιστική ιδεολογία, που κυριαρχεί πλέον ακόμα και μέσα στην Αριστερά, θεωρεί την εξάρτηση των Ελληνικών κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων από τις Ιμπεριαλιστικές Δυνάμεις ως την κύρια αιτία ή έστω την κατ'εξοχήν προϋπόθεση του εθνικού διχασμού. Για να το πούμε κάπως απλουστευμένα, ο Βενιζέλος ήταν σύμφωνα με αυτή την άποψη εκπρόσωπος των αγγλικών συμφερόντων και της εξάρτησης από τις δυτικές Δυνάμεις, ενώ αντίθετα ο βασιλιάς πρακτόρευε τα συμφέροντα των κεντρικών Δυνάμεων. Αυτή η απολογητική εκδοχή της θεωρίας της εξάρτησης επιχειρεί δύο πραγματικότητες τις οποίες μας κατέστησε ήδη σαφείς η λεπτομερειακή αναφορά στα γεγονότα της περιόδου 1914-17 :

α) ότι ο διχασμός προέκυψε ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης δύο εθνικών στρατηγών. Παρ'ότι δηλαδή αλληλοαποκλείονταν, οι

δύο πολιτικές στρατηγικές που διατυπώθηκαν στόχευαν στη διατήρηση ή και την επέκταση της ελληνικής εθνικής επικράτειας που έμοιαζε να απειλείται από την εξέλιξη του φονικότερου πολέμου που είχε ποτέ γνωρίσει η περιοχή της Α.Μεσογείου και των Βαλκανίων.

β) ότι η όξυνση της σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο στρατηγικές ήταν κατά κύριον λόγο το αποτέλεσμα της πολιτικής παρουσίας και παρέμβασης των πλατιών λαϊκών μαζών, που στήριξαν τόσο τη Βενιζελική όσο και τη μοναρχική πτέρυγα. Χωρίς αμφιβολία η μοναρχική στρατηγική εξασφάλισε την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας των κινητοποιημένων λαϊκών μαζών της πλατιάς Ελλάδας, που είχαν ήδη χύσει το αίμα τους στους πολέμους του 1912-13. Έτσι η υποστήριξη προς τη μοναρχική πολιτική στρατηγική προσέλαβε ένα ανοιχτά αντιπολεμικό περιεχόμενο και χαρακτήρα, δεν ταυτιζόταν δηλαδή κατ'ανάγκην με το γενικότερο πολιτικό πρόγραμμα ή την ιδεολογία του μοναρχισμού. Ήταν τελικά αγώνας ενάντια στη Μεγάλη Ιδέα, ενάντια στην κυρίαρχη επεκτατική στρατηγική του Ελληνικού αστισμού από την ίδρυση ακόμα του Ελληνικού κράτους, στρατηγική που από το 1912 και μετά είχε αρχίσει να γίνεται πραγματικότητα. Με την έννοια αυτή έχει απόλυτο δίκιο ο Σεραφείμ Μάξιμος, μέχρι το 1927 μέλος του Πολιτικού Γραφείου και κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΚΚΕ, όταν γράφει : Η σύγκρουση δύο αστικών μερίδων εξελίχθηκε σε σύγκρουση τάξεων, κατά την οποία τα κοινωνικώς καταπιεζόμενα στρώματα σηκώσανε την αντιβενιζελική σημαία ως σύμβολο αγώνος κατά του κεφαλαίου. Χαρακτηριστικό της υποστήριξης που εξασφάλισε η αντιπολεμική στάση της αντιβενιζελικής παράταξης είναι και το

γεγονός ότι στις εκλογές της 1-1-1920 το κόμμα των φιλελευθέρων συγκέντρωσε μόλις 44,1% των ψήφων έναντι 55,9% της αντιβενιζελικής Ενώσεως, παρ'ότι οι εκλογές διεξήχθησαν αμέσως μετά τη γνωστοποίηση των αποφάσεων της Συνθήκης των Σερβών, με τις οποίες είχε δικαιωθεί ιστορικά ο Βενιζέλος. Ενδεικτική είναι επίσης και η αντίσταση που πρόβαλαν οι στρατευμένοι της Μικράς Ασίας και η οποία έφτασε μέχρι τις μαζικές εκδηλώσεις λιποταξίας.

Όμως και η βενιζελική παράταξη, που έκφραζε την πάγια επεκτατική σημαντική στρατηγική του Ελληνικού κεφαλαίου, τη Μεγάλη ιδέα, βρήκε σημαντική λαϊκή υποστήριξη, κυρίως από τον Ελληνικό πληθυσμό της βόρειας Ελλάδας, που αισθανόταν να απειλείται άμεσα από τις βουλγαρικές αλλά και τις σερβικές βλέψεις στη Μακεδονία. Το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Βενιζελισμού συνέβαλε επίσης αναμφίβολα στην εξασφάλιση αυτής της υποστήριξης. Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να αντιληφθούμε το γεγονός ότι ένα από τα πρώτα μέτρα που πήρε η προσωρινή βενιζελική κυβέρνηση της Θεσσαλικής ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση, η απελευθέρωση δηλαδή των κολλίγων της νέας Ελλάδας κι η διανομή της γης των τσιφλικιών.

Οι εθνικοί πόλεμοι της Ελλάδας κατά την περίοδο που εξετάζουμε ήταν ως επί το πλείστον ιμπεριαλιστικοί πολέμοι, ανάλογοι με τους πολέμους των άλλων καπιταλιστικών χωρών την ίδια εποχή. Οι πόλεμοι αυτοί νομιμοποιούνταν βέβαια στα πλαίσια της κυρίαρχης εθνικιστικής αστικής ιδεολογίας. Η νομιμοποίηση του Ελληνικού Ιμπεριαλισμού εισέρχεται όμως κατά την περίοδο 1915-17 σε κρίση. Οι λαϊκές μάζες της παλιάς Ελλάδας αντιστέκονται στη στρατηγική των πολεμικών

προσαρτήσεων και οξύνουν έτσι σε εκρηκτικό σημείο τις ενδοαστικές αντιφάσεις. Ο επεκτατισμός μπορεί να επιβληθεί μόνο χάρη στην ευνοϊκή γι'αυτόν, αλλά και χάρη στην υποστήριξη που βρήκε από τον βορειοελλαδίτικο πληθυσμό, που το αργότερο από τις αρχές του 1916 αισθανόταν να απειλείται από μια νέα εθνική υποδούλωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Οι μεγάλες απεργίες 1908 - 1918

Μέσα σ'αυτήν την δεκαετία ξέσπασαν σχεδόν σ'όλες τις πόλεις της χώρας μεγάλες εργατικές απεργίες. Οι καπνεργάτες από τις αρχές το 1909 άρχισαν να εκδηλώνουν την αγανάκτηση τους και να μιλούν για απεργία, μια που οι εργοδότες αδιαφορούσαν για την κατάσταση τους.

Στις 23 Φλεβάρη 1909 οι καπνεργάτες του Βόλου κήρυξαν απεργία. Μέχρι της 27 του μηνός η απεργία είχε ειρηνικό χαρακτήρα και οι απεργοί ελπίζανε να γίνουν δεκτά τα αιτήματά τους. Οι εργοδότες όμως δεν κάνουν την παραμικρή υποχώρηση. Έτσι στις 2 Μάρτη η απεργία εξελίχτηκε σε επαναστατική διαμαρτυρία. Τα γεγονότα που επακολούθησαν προκάλεσαν ζωηρή εντύπωση σ'ολόκληρη την Ελλάδα. Η απεργία είχε επιτυχία.

Μέσα στον ίδιο χρόνο όμως οι καπνέμποροι προσπαθούν να επαναφέρουν το παλιό καθεστώς με αποτέλεσμα να ξαναγίνει απεργία στις 10 Φλεβάρη του 1910. Αυτή η απεργία κρατάει τρεις εβδομάδες και τελειώνει με επιτυχία.

Στις αρχές Μάρτη του 1911 γίνεται τρίτη καπνεργατική απεργία και ζητούν οκτάωρο, εργοστάσια και μαγαζιά υγιεινά, καθίσματα, νιφτήρες, φαρμακευτικής και ιατρικής περίθαλψης του 1% στα μεροκάματά τους και αναγνώριση δικών τους αντιπροσώπων στο Εποπτικό Συμβούλιο. Η απεργία αυτή κράτησε ένα μήνα και λύθηκε με υποχώρηση των καπνεργατών.

Καπνεργατική απεργία είχε ξεσπάσει και στην Καρδίτσα που λύθηκε στις 9 Μάρτη του 1909 με επιτυχία. Στις 13 Ιουνίου 1908

απεργήσανε οι εργάτες της Πάτρας της "Ελληνικής Εργατικής Ενωσης" που τρόμαζε τους πατρινούς εργοδότες που με την σειρά τους πίεσαν τον Εισαγγελέα να τρομοκρατήσει του απεργούς με την αστυνομία αλλά και καταδιώκοντάς του εφαρμόζοντας το άρθρο 167 του Ποινικού Νόμου.

Τον Μάρτη του 1910 ξέσπασε η μεγάλη απεργία των καπνεργατών στο Πειραιά. Ζητώντας καλή τροφή και κανονισμό δουλειάς, καθορισμό ωρών εργασίας. Τα αιτήματά τους γίνονται δεκτά με τον όρο να διαλύσουν το σωματείο τους.

Ο τότε Πρωθυπουργός Στέφανος Δραγούμης, που αιματοκύλησε από αγρότες την Λάρισα στο Κιλελέρ, ενθαρύνει τους εφοπλιστές και προσπαθεί να σπάσει την απεργία χωρίς όμως αποτέλεσμα. Τα εργατικά σωματεία της Αθήνας αποφασίζουν να γίνει κοινό συλλαλητήριο, για την ενίσχυση των ναυτοθερμαστών. Η συγκέντρωση έγινε στις 9 Απριλίου του 1910 στο εργοστάσιο Φίξ και ξεκίνησαν όλοι μαζί για τους Στύλους του Ολυμπίου Διός. Εκεί εγκρίθηκε ψήφισμα με την εντολή να επιδοθεί στην κυβέρνηση διαμέσου επιτροπής. Οι απεργοί αγανακτημένοι από την αδιαφορία του Πρωθυπουργού εξαγριώνονται, και κάνουν επιθέσεις στους αστυνομικούς και στο σπίτι του πρωθυπουργού. Τέλος η εργατική γροθιά αναγκάζει τον πρωθυπουργό να υποχωρήσει και να δεχτεί τα αιτήματα των απεργών.

Λίγες μέρες αργότερα στις 10 Μάη του 1910 ξεσπάει στον Πειραιά μεγάλη απεργία των τσιγαράδων. Αφορμή αυτής είναι η κατάργηση των χειροποίητων τσιγάρων με αντικατάσταση σιγαροποιητικών μηχανών, που είχε σαν αποτέλεσμα μείωση εργατικού προσωπικού. Οι απεργοί ξεσπούν την αγανάκτησή τους στις μηχανές όπου και αρκετές τις καταστρέφουν. Το

απονενοημένα κινήματά τους είχαν καθαρά αναρχική έμπνευση γιατί πιστεύανε πως εχθρός τους είναι τα άψυχα μηχανήματα και όχι η καπιταλιστική τάξη. Τέτοιες είναι καταδικασμένες να μην φέρουν κανένα θετικό αποτέλεσμα. Ο εργάτης ποτέ δεν πρέπει να βλέπει τον εχθρό του ψωμιού του στην βιομηχανική εξέλιξη. Εχθρός του είναι ο εκμεταλλευτής εργοδότης του και ο εχθρός της τάξης του ο καπιταλισμός.

Τον Οκτώβρη του 1910 απεργήσανε οι σιδηροδρομικοί καθώς και οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου που δείξανε άλλη μια φορά την μαζική τους δύναμη. Στις αρχές του 1911 Γενάρη απεργούν οι τραμβαγέρηδες της Αθήνας που παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Η Ηλεκτρική εταιρεία αποφασίζει να διαλύσει το σωματείο τους, το σύνδεσμο των τροchioδρόμων έτσι κυρίσουν την Απεργία στις 21 Γενάρη. Η εταιρεία αν και οι απεργοσπάστες ήταν λίγοι αποφάσισε να λειτουργήσει. Οι Απεργοί επαναστατούν ηρωικά και δείχνουν ότι στην Ελλάδα το εργατικό κίνημα έχει ζωντάνια. Η κυβέρνηση στέλνει στρατό για εκφοβισμό. Στις 24 Γενάρη έρχεται ομάδα από τσιγαράδες και αρβυλοεργάτες του εργατικού κέντρου, το κόκκινο λάβαρο του Σοσιαλιστικού Ομίλου των τσιγαράδων ανεμίζει ενώ οι εργάτες σιγοτραγουδούν κάποιο σοσιαλιστικό μάργς. Οι περισσότεροι απεργοί ενθουσιάζονται και παίρνουν κουράγιο. Εδώ μπορούμε μα πούμε ότι γίνεται το ο "αραβώνας" της εργατικής και της ταξικής αλληλεγγύης.

Τα πνεύματα ήταν ερεθίσματα, στην κυβέρνηση, που ήταν σαστισμένη, διαμαρτύρονται οι πλουτοκράτες. Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός, πονηρός και έμπειρος δεν βιάζεται και τον καθησυχάζει, στέλνοντας τον Θεοδωρόπουλο να δώσει υποσχέσεις στους απεργούς. Η τακτική του έχει επιτυχία, και υπόσχεται

στους απεργούς να υποστηρίξει τα αιτήματά τους υπό τον όρο να αναλάβουν πρώτα οι απεργοί εργασία. Ο Θεοδωρόπουλος με τις κυβερνητικές υποσχέσεις κάνει προπαγάνδα για τη διάσπαση της απεργίας. Πριν εφαρμοστούν οι συμβατικές λύσεις η αστυνομία και η εισαγγελία βγάλανε πολλά εντάλματα για συλλήψεις.

Παρόλες τις άσχημες καιρικές συνθήκες οι απεργοί βρίσκονται στη θέση τους όλη την νύχτα και δέχονται επίθεση του πεζικού. Η μάχη αρχίζει και όλοι μαζί οι απεργοί φωνάζουν "ΖΗΤΩΝ Η ΑΠΕΡΓΙΑ". Δίνεται το πυρ και οι απεργοί καταφεύγουν στα γραφεία του σωματείου τους. Το ιππικό κάνει επέλαση, αρχίζει τότε το κυνηγιτό και οι συλλήψεις. Την άλλη μέρα λύνεται η απεργία και στις 26 Γενάρη η εταιρεία αναγκάστηκε να πάρει όλους τους απεργούς. Η νίκη δεν ανείκει σε κανέναν, βγήκε όμως ένα δίδαγμα για τους απεργούς το βάφτισμά τους στους ταξικούς αγώνες. Η εταιρεία απαγορεύει την λειτουργία συνδέσμου των τραμβαγέρηδων που φαινομενικά διαλύθηκε μα μυστικά ξανασυστήθηκε. Η κατάσταση στους εργαζόμενους δεν καλυτερεύει έτσι το 1913 γίνεται άλλη μια απεργία, μα αυτή τη φορά η εταιρεία χρησιμοποιεί την προδοσία και καταφέρνει να σπάσει την απεργία.

Στην Κέρκυρα στις αρχές Ιούλη το 1912 απεργούν οι εργάτες φωταερίου. Η απεργία αυτή είχε επαναστατικό χαρακτήρα και γι' αυτό άρχισαν και εκεί καταδιώξεις.

Τον Μάρτη του 1914 ξεσπάει μια μεγάλη απεργία των καπνεργατών της Καβάλας που ξαπλώνεται στην Θεσσαλονίκη και την υπόλοιπη Μακεδονία. Έτσι η απεργία γίνεται παγκαπνεργατική, κρατάει οκτώ μέρες και δέχονται οι απεργοί επιθέσεις από την χωροφυλακή. Οι καπνέμποροι τέλος υποχωρούν

και δέχονται τα αιτήματα των απεργών.

Η επιτυχία της απεργίας είχε σαν αποτέλεσμα να ενωθούν δύο καπνεργατικά σωματεία που υπήρχαν στην Θεσσαλονίκη και να δημιουργήσουν στέρεους δεσμούς αλληλεγγύης ανάμεσα στους καπνεργάτες.

Τον Ιούνιο του 1914 απεργούν οι σιδηροδρομικοί, αιτία της απεργίας η άρνηση των εταιρειών να εφαρμόσουν το νόμο 4028 "περί κανονισμού της υπηρεσίας των σιδηροδρομικών και τροχιοδρομικών υπαλλήλων". Η απεργία αυτή αναγκάζει τον Βενιζέλο να δώσει καινούριες υποσχέσεις για τον "φιλεργατισμό" του. Υστερα από λίγους μήνες πέρασε από τη Βουλή ένα νόμο που έδινε το δικαίωμα στην κυβέρνηση να επιστρατεύει τους σιδηροδρομικούς όταν απεργούν.

Άλλες μεγάλες απεργίες είναι : των γαιανθράκων στον Πειραιά το 1915, η γενική απεργία τυπογράφων στις 20 Γενάρη του 1914 που προκάλεσε μεγάλο θόρυβο. Η απεργία των εργατών φωταερίου στις 10 Απριλίου του 1914, η μεγάλη απεργία των ηλεκτροτεχνικών στις 13-14 Μάρτη του 1917, η απεργία των σιδηροδρομικών Λαρισιακού στις 14 Οκτώβρη 1916, των ναυτεργατών στις 20 Οκτώβρη 1916, η απεργία των ραφτεργατών της Αθήνας της 1 Νοεμβρίου το 1916 κι άλλες που γίνανε στο Βόλο, στην Σύρα και στην Πάτρα.

Μια άλλη μεγάλη απεργία που χαρακτηρίζεται ολότελα αυθόρμητο ξέσπασμα και όχι συνειδητή ταξική αντίληψη είναι των μεταλλωρύχων του Μεγάλου Λιβαδιού στην Σέριφο. Μέχρι το 1916 οι εργάτες ήταν ανοργάνωτοι την ίδια χρονιά όμως αποφάσισαν να οργανωθούν φτιάχνοντας σωματείο που αναθέτει στην προσωρινή επιτροπή να ζητήσει ορισμένα αιτήματα από την Εταιρεία, που

σταματάει τις ερασίες για να κάνει τους εργαζόμενους να πεινάσουν.

Η επιτροπή πηγαίνει στην Αθήνα να καταγγείλει την εταιρεία στην κυβέρνηση, ότι δεν εφαρμόζει τους εργατικούς νόμους. Στις 21 Αυγούστου του 1916 η κυβέρνηση στέλνει στρατό για την τήρηση της τάξης. Οι απεργοί άφοβοι συνεχίζουν τον αγώνα τους, που εξελύσσεται σε σωστή μάχη ανάμεσα στους απεργούς και στους χωροφύλακες. Από την φονική αυτή μάχη σκοτώθηκαν και απεργοί και χωροφύλακες και αρκετοί ήταν οι τραυματίες.

Εδώ κλείνουν οι απεργίες στα χρόνια 1908 - 1918 χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν οι μόνες. Υπήρχαν και άλλες χωρίς όμως ιδιαίτερο ιστορικό και διδαχτικό ενδιαφέρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Το Εργατικό κέντρο της Αθήνας

Τα πιο πολλά εργατικά σωματεία ήταν μέχρι το 1910 οργανωμένα συντεχνιακά δηλαδή ανήκανε στις ίδιες ενώσεις που ανείκαν και οι οργανώσεις εργοδοτών.

Στην Αθήνα το Νοέμβρη του 1909 γίνεται το πρώτο Πανελλαδικό Συνέδριο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας που παίρνουν μέρος μικροεπαγγελματίες και εργάτες. Ένα χρόνο αργότερα στις αρχές Μάρτη του 1910 στην Εμπορική Ακαδημία Ρουσοπούλου έγινε η πρώτη γενική συνέλευση Πανελλήνιου Συνδέσμου των Παραγωγικών σωματείων που συμμετείχαν πάλι μικροεπαγγελματίες και εργάτες. Εκεί υποστηρίχθηκε η άποψη ότι οι εργάτες έχουν θέση στις πλουτοπαραγωγικές δυνάμεις της χώρας και γι'αυτό πρέπει να συμπεριληφθούν ως μέλη του Συνδέσμου και τα εργατικά σωματεία. Υπήρχαν όμως αντιθέσεις από κεφαλαιοκρατικές οργανώσεις και δεν πάρθηκαν ξεκαθαρισμένες αποφάσεις για το θέμα αυτό.

Στις 7 Μάη έγινε νέα συνέλευση με σκοπό να ψηφιστεί το καταστατικό του Συνδέσμου των Παραγωγικών Σωματείων. Εκεί υποστήριξε ο Παπαναστασίου, αντιπρόσωπος εργατικών σωματείων, ότι οι εργάτες και οι εργοδότες έχουν αντίθετα συμφέροντα και δέχονταν να μείνουν στον Σύνδεσμο τα εργατικά σωματεία αλλά με κάποια αυτονομία. Υπήρχαν πολλές αντιδράσεις και το αποτέλεσμα ήταν να φύγουν τα εργατικά σωματεία από τον εργοδοτικό σύνδεσμο για να οργανωθούν ξεχωριστά. Το γεγονός αυτό επισημοποίησε την πάλη των τάξεων.

Δύο μήνες πριν στις 21 Μάρτη ιδρύθηκε το εργατικό κέντρο της Αθήνας που σημειώνει σταθμό στο εργατικό κίνημα. Στην Αθήνα γίνεται και το πρώτο εργατικό συνέδριο με 25 αντιπροσώπους από διάφορες εργατικές οργανώσεις και αποφασίστηκε η ίδρυση "Πανελληνίας Εργατικής Ομοσπονδίας". Η ίδρυση της ΠΕΟ ήταν η πρώτη επίσημη πράξη της εργατικής μας τάξης που έδειχνε πως ήταν αποφασισμένη να πραγματοποιήσει την ενότητά της. Στα πρώτα της βήματα καθοδηγούνταν από το ΕΚΑ και στις 4 Δεκέμβρη του 1913 με ημερομηνία 29 Νοεμβρίου του 1912 κυκλοφόρησε ένα υπόμνημα εργατικών οργανώσεων που ήταν γραμμένο από το Θεοδωρόπουλο και απευθυνόταν στην Κυβέρνηση, στη Βουλή και στους ελεύθερους πολίτες. Το υπόμνημα αυτό το υπογράφανε έξι εργατικές οργανώσεις.

Την ίδια εποχή ιδρύεται στον Πειραιά εργατικό κέντρο χωρίς όμως να παρουσιάσει καμιά εξαιρετική δράση. Τα χρόνια αυτά στην Αθήνα παίζανε συνειδητό ρόλο και οι υπάλληλοι των ξενοδοχείων και ζαχαροπλαστείων, ιδρύοντας το 1911 συνδικάτο με τον τίτλο Αμυνα. Το καταστατικό της οργάνωσης δημοσιεύτηκε στις 28 Οκτώβρη 1911 και σε μια παράγραφο αυτού επιζητούσε σύμπραξη με κάθε σωματείο που είχε σαν αρχή την πάλη των τάξεων και αναγνώριζε την "Πρωτομαγιά ως διεθνή εργατική εορτή". Οι σοσιαλιστές αυτής της οργάνωσης βγάλανε την εφημερίδα με το τίτλο Αμυνα σαν όργανο του Εργατικού συνδικάτου Αμυνα των υπαλλήλων ξενοδοχείων, εστιατορίων, καφενείων κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Το Σοσιαλιστικό κέντρο της Αθήνας

Το 1911 μέσα στον Σύνδεσμο των εργατικών τάξεων της Ελλάδος (ΣΤΕΤ) πρωτοσχηματίστηκε η σοσιαλιστική ομάδα του Γιαννιού και στα 1914 πάλι από εκεί βγήκε η σοσιαλιστική ομάδα της εφημερίδας "Οργάνωσις" που ύστερα εξελίχτηκε στην Σοσιαλιστική Ένωση. Την εποχή αυτή ήρθε σημαντική ενίσχυση σοσιαλιστική από το εξωτερικό, κυρίως από την Γερμανία. Στα χρόνια 1905-1908 η νεαρή ακόμα γερμανική βιομηχανία των τσιγάρων τράβηξε από την Ελλάδα και την Αίγυπτο αρκετούς Έλληνες-εργάτες γιατί ήταν ειδική στο φτιάξιμο των τσιγάρων και γιατί τους καλοπλήρωνε. Έτσι το 1909 ιδρύθηκε στο Βερολίνο από τους εκεί Έλληνες εργάτες κι εργάτριες ένα σύλλογος με τον τίτλο Πρόοδος που άρχισε να οργανώνει διαλέξεις για το σοσιαλισμό και το συνδικαλισμό. Ο σύλλογος αυτός ίσα με το 1914 έπαιξε σημαντικό ρόλο γιατί ενίσχυσε υλικά και ηθικά το ελλαδικό εργατικό κίνημα. Στην καθαυτό όμως Ελλάδα και μάλιστα στην Αθήνα συστηματικά πια η σοσιαλιστική προπαγάνδα αρχίζει από το 1911. Από τότε δημιουργείται ο πρώτος υπολογίσιμος σοσιαλιστικός όμιλος κι αρχίζει η δράση του Σοσιαλιστικού Κέντρου της Αθήνας. Ο Ν. Γιαννιός στις αρχές του 1911 όταν έρχεται στην Αθήνα αρχίζει την σοσιαλιστική προπαγάνδα. Έρχεται σε επαφή με τον Δρακούλη ο οποίος τον κάνει αρχισυντάκτη στην Έρευνα. Σύντομος, όμως ο Γιαννιός αποχωρεί γιατί η σοσιαλιστική του ιδέα δεν συμφωνούσε με τον Δρακούλη. Φεύγοντας από την Έρευνα και το ΣΤΕΤ, ιδρύει μαζί με άλλους

το πρώτο πυρήνα του Σοσιαλιστικού Κέντρου της Αθήνας (ΣΚΑ) στο οποίο ηγείτε. Σαν γραμματέα της ΣΚΑ ο Γιαννιός αντιμετώπιζε πολλές αντιδράσεις από αναρχικές ιδέες, αλλά με ενθουσιασμό και επιμονή, προσπάθησε να διαμορφώσει ένα πυρήνα με ξεκαθαρισμένες σοσιαλιστικές αντιλήψεις αφού πρώτα κάνει διαλέξεις.

Ο Γιαννιός την μεγαλύτερη αντίδραση βρήκε από τους αναρχικοσυνδικαλιστές που είχαν αρχηγό τους τον Μ.Χατζόπουλο ή Μποέμι και συνεργάτης αυτού ο Σπύρος Μελάς. Ετσι χωρίστηκαν σε σοσιαλιστές με τον Γιαννιό και σε συνδικαλιστές με τον Χατζόπουλο. Οι συνδικαλιστές δε θέλανε πολιτική δράση και προπαγάνδιζαν μόνο την επαγγελματική οργάνωση. Καταπολεμούσαν κάθε ιδέα πολιτικής δράσης της εργατικής τάξης και με κάθε τρόπο εμπόδιζαν την χειραφέτηση του νεαρού προλεταριάτου. Λόγω των μεγάλων διαφωνιών οι συνδικαλιστές αναγκάστηκαν να φτιάξουν δικό τους κέντρο και να ιδρύσουν αργότερα, για λίγο διάστημα, την Συνδικαλιστική Ένωση.

Ο Γιαννιός έχοντας υπόψη του το πρόγραμμα του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος, σύνταξε και το πρόγραμμα του Σοσιαλιστικού κέντρου της Αθήνας, που κυκλοφόρησε σε μπροσούρα (σελ.156 + 157αρχή). Λίγο πιο ύστερα συστήθηκε η Σοσιαλιστική Νεολαία κι όπως τιτλοφορούνταν τότε Σοσιαλιστικός όμιλος της Ελληνικής Νεολαίας. Η Σοσιαλιστική Νεολαία είχε δικό της περιοδικό, την "Ανάσταση" που πρωτοβγήκε το Μάη του 1912, δεκαπενθήμερη, εικονογραφημένη και κράτησε μέχρι τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς. Ο Γιαννιός έρχεται συνέχεια σε επικοινωνία με τα άλλα Εργατικά Κέντρα και το 1911 κάνει την πρώτη προσπάθεια για μια σοσιαλιστική συνδιάσκεψη, με σκοπό να

αρχίσει μια κοινή σοσιαλιστική ενέργεια. Σε κάθε συνέδριο υπήρχαν διαφωνίες, η μεγαλύτερη όμως ήταν πάνω στο γλωσσικό ζήτημα.

Ο γλωσσικός φανατισμός που είχε συνταράξει όλη την ελληνική κοινωνία είχε επηρεάσει και τους σοσιαλιστές με αποτέλεσμα να κατηγορηθεί ο Γιαννιός σαν προδότης της ιδέας. Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλους σοσιαλιστικούς Ομίλους όπως της Κέρκυρας που το 1912 γίνεται το ξεκαθάρισμα και ο σοσιαλιστικός Όμιλος της Κέρκυρας ξαναδιοργανώνεται. Ο όμιλος αυτός έβγαλε στην Κέρκυρα εφημερίδα με τον τίτλο Σοσιαλιστική Δημοκρατία.

Την ίδια χρονία ύστερα από χρόνια ξαναγιορτάστηκε στην Αθήνα η εργατική Πρωτομαγιά, υψώθηκε η κόκκινη σημαία και άρχισαν να ακούγονται οι πρώτοι ήχοι των σοσιαλιστικών ύμνων. Σε λίγο όμως κατέφτασε η Αστυνομία και άρχισε τις συλλήψεις που μετά από της ανάλογη ανάκριση αφέθηκαν ελεύθεροι. Ζητωκραυγάζοντας ΖΗΤΩ η εργατική πρωτομαγιά.

Την ίδια χρονιά το "Κρητικό Ζήτημα" γίνεται Ζήτημα της ημέρας, ο δε Καλλέργης δημοσίεψε μια προκήρυξη στα ελληνικά και γαλλικά κάνοντας έκκληση στους σοσιαλιστές και εργάτες της Ευρώπης και Αμερικής να ενισχύσουν τον εθνικό αγώνα της Κρήτης. Προκήρυξη για το Κρητικό ζήτημα δημοσιεύει και το Σοσιαλιστικό κόμμα της Αθήνας με πρωτοβουλία του Ν. Γιαννιού.

Ανάλογη σοσιαλιστική κίνηση, με της Αθήνας, το 1908 υπήρχε στο Βόλο στην Λάρισα, στην Κέρκυρα και στο Λαύριο. Στην Λάρισα μάλιστα το Σοσιαλιστικό κέντρο που το αποτελούσαν μικροαστικά αναρχούμενα στοιχεία βδομάδες ολόκληρες συζητούσαν αν υπάρχει ή όχι θεός, υπήρχαν έτσι δύο παρατάξεις οι θρησκόι.

και οι ελευθερόφρονες.

Αυτό μας δείχνει από την μια μεριά πόση σύγχυση βασίλευε εκείνα τα χρόνια μέσα στους σοσιαλίζοντες εργάτες και μικροαστούς κι από την άλλη πως το εργατικό σοσιαλιστικό κίνημα της ιδεολογία του, και στην πιο πρωτόγονη ακόμα εξέλιξη του, ζητάει να την στηρίξει πάντα σε υλιστικές βάσεις. Υστερα από τους Βαλκανικούς πολέμους, που στάθηκαν η αιτία να σταματήσει κάθε κίνηση και προπαγάνδα σοσιαλιστική, το εργατικό σοσιαλιστικό κίνημα άρχισε να παίρνει ξανά ζωή.

Έτσι αυτό το Γενάρη το 1914 το Σοσιαλιστικό Κέντρο της Αθήνας αρχίζει την δράση του κυρίως με διαλέξεις πάνω σε γενικά ζητήματα. Εστειλε μάλιστα και μια εγκύκλιο σε μερικούς διανοούμενους και τους ζητούσε να κάνουν διαλέξεις πάνω σε διάφορα κοινωνιολογικά, ιστορικά και φιλοσοφικά θέματα. Από το σημείο αυτό συστηματοποιείται καλύτερα η σοσιαλιστική προπαγάνδα, εκδίδονται φυλλάδια και γίνονται διαλέξεις με σοσιαλιστικό συνδικαλιστικό περιεχόμενο.

Παρόλα αυτά οι διαφωνίες υπήρχαν, είτε θεωρητικές, είτε προσωπικές εχθρότητες. Κανένα πρόσωπο δεν μπόρεσε να επιβληθεί με το κύρος ενός θεωρητικού του σοσιαλισμού, γενικά υστερούσαν σε σοσιαλιστική κατάρτιση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης

Ένα μεγάλος γεγονός που δεν μπορούμε να το παραβλέψουμε είναι πως η Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης ύστερα από το 1918, παίζει σπουδαίο ρόλο στο εργατικό μας κίνημα. Κι' αυτό, γιατί συγκέντρωνε περισσότερο σοσιαλιστική πείρα.

Η ίδρυση της Φεντερασιόν σχετίζεται με τη Νεοτουρκική επανάσταση (1908) που οργανώθηκε και ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη. Οι πολιτικές "ελευθερίες" που δώσανε οι Νεότουρκοι ήταν επόμενο να ξυπνήσουν στις ξένες εθνικότητες που ζούσαν στην Τουρκία το αίσθημα της χειραφέτησης τους. Έτσι ξεφύτρωναν ένας ένας οι πολιτικοί σύλλογοι. Οι Έλληνες ίδρυσαν τον Εθνικό Πολιτικό Σύνδεσμο. Οι Εβραίοι δικές τους λέσχες. Οι Βούλγαροι το κέντρο των συνταγματικο - δημοκρατικών κ.λ.π. Μα και το εργατικό στοιχείο άρχισε να ξυπνάει. Οι εργάτες απ' όλες τις εθνότητες δεν ζητωκραυγάζανε και δεν πανηγυρίζανε μόνο για τις "πολιτικές ελευθερίες" μα απεργούσαν κιόλας ζητώντας καλύτερευση της οικονομικής τους θέσης. Τέτοιες απεργίες έχουμε των εργατών του Μονοπωλίου του καπνού (ρεζη) των τυπογράφων, των ραφτεργατών των υπαλλήλων που δούλευαν στα μεγαλοκαταστήματα των αρτεργατών κ.λ.π. Στην αρχή οι απεργίες αυτές παρουσίαζαν σα μια παρτά με μουσικές και ζητωκραυγές υπέρ του κομιτάτου. Οι απεργίες περνούσαν σε διαδήλωση από τα γραφεία του κομιτάτου υποβάλλοντας τα αιτήματά τους.

Το Νεοτουρκικό κομιτάτο είχε τότε την πρωτοβουλία για όλα τα ζητήματα. Αυτό συγκέντρωνε τη νομοθετική και την

εκτελεστική εξουσία. Γι'αυτό πότε με υποσχέσεις και πότε με απεργίες. Δημοσιογράφοι κομιτατικά κι "εργατόφιλοι" όλοι συνιστούσαν στους εργάτες να φτιάσουν ταμεία, λέγοντας τους πως αυτά θα ήταν η σωτηρία τους. Έτσι άρχισαν να ιδρύονται αλληλοβοηθητικά ταμεία. Οι Έλληνες είχαν τα δικά τους. Οι Εβραίοι και οι Τούρκοι το ίδιο. Τα αλληλοβοηθητικά αυτά ταμεία ήταν ένα είδος συντεχνίες χωρίς όμως καμιά απολύτως καμιά επαφή αναμεταξύ τους.

Υστερα από το πραξικόπημα το Χαμιμ (Μάρτης 1909) ενάντια στην επανάσταση και την επικράτηση των Νεότουρκων τα πράματα πήραν άλλο δρόμο. Οι Νεότουρκοι γίνανε τώρα πανίσχυροι μα κι'οι εργάτες πιο απαιτητικοί. Νέες απεργίες ξέσπασαν, χωρίς αυτή τη φορά ν'ανακατεύονται πρόσωπα ή σύλλογοι έξω από την εργατική μάζα. Στις απεργιακές συγκεντρώσεις πολλές φορές ακούονταν τα συνθήματα "ένωση" που έδειχνε πως κάποια μεγάλη αλλαγή είχε γίνει μέσα στις εργατικές μάζες της Θεσσαλονίκης.

Η καθαυτή δράση της Φεντερασιόν μέσα στη Θεσσαλονίκη στη πρώτη περίοδο της ίδρυσής της είναι : Με τον ιταλο - τουρκικό πόλεμο και τις δυσκολίες που έβρισκε το Νεοτουρκικό κομιτάτο, τα παλαιοτουρκικά φεουδαρχικά στοιχεία άρχισαν να ξεθαρεύουν.

Από την άλλη μεριά και μέσα στις τάξεις του Νεοτουρκικού Κομιτάτου άρχισε να δημιουργείται αντιπολίτευση. Μάλιστα η αντιπολίτευση που εμφανίστηκε με το όνομα Ιντέλαφ, ήταν πολύ επικίνδυνη. Οι Νεότουρκοι τα βρήκανε σκούρα. Από παντού βρίσκανε αντιδράσεις. Ακόμα κι'ο εργατισμός κι ο εθνικισμός των εθνοτήτων τους ήταν πολύ ζόρικος και μεγάλος μπελάς στα χρόνια εκείνα. Το κρητικό ζήτημα, η αλβανική επανάσταση κι'άλλες εσωτερικές αδυναμίες της Τουρκίας ανάγκασαν τους

Νεότουρκους να εφαρμόσουν τρομακτικά μέτρα ενάντια σε κάθε εσωτερική κίνηση που εμπόδιζε την πολιτική τους. Μάλιστα επειδή η Φεντερασιόν πήρε το μέρος της αλβανικής επανάστασης κι'έδειξε τη συμπαθεία της προς το αλβανικό εθνικισμό άρχισε να δέχεται τα τρομοκρατικά χτυπήματα των Νεότουρκων. Ωστόσο η Φεντερασιόν έζησε και δε διαλύθηκε.

Σε λίγο κηρύχτηκε ο βαλκανικός πόλεμος. Η Φεντερασιόν δημοσίεψε στην Εργατική Αλληλεγγύη μια προκήρυξη για τον πόλεμο, όπου καυτηρίαζε την ανόητη νεοτουρκική πολιτική, καθώς και την "τρέλλα" της βαλκανικής μπουρζουαζία. Την προκήρυξη αυτή την είχαν υπογράψει όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα της Βαλκανικής. Οι Νεότουρκοι αυτή τη φορά βρήκαν αφορμή να πάψουν για πάντα την Εργατική Αλληλεγγύη. Μα σε λίγο η Φεντερασιόν εδίδει το Αβάντι που στην αρχή κυκλοφορούσε τρεις φορές την εβδομάδα κι από τα 1915 άρχισε να κυκλοφορεί καθημερινά. Η επιρροή του Αβάντι ανάμεσα στους Εβραίους της Μακεδονίας ήταν μεγάλη γιατί το περιεχόμενό τους ήταν σοσιαλιστικό. Οι βαλκανικοί πόλεμοι το 1912 - 13 προκάλεσαν βαθιές αλλαγές στην οικονομία της Μακεδονίας. Το γεγονός αυτό και η προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα αλλάξαν και το ρόλο της Φεντερασιόν σαν οργάνωσης σοσιαλιστικής.

Σχέσεις Φεντερασιόν και Σοσιαλιστικών Κέντρων της παλιάς

Ελλάδος

Με τους βαλκανικούς πολέμους 1912-1913 σημειώθηκε χαλάρωση στις σοσιαλιστικές ζυμώσεις της Παλιάς Ελλάδας. Οι περισσότεροι από τους σοσιαλιστές επιστρατεύτηκαν και μπορούμε

να πούμε πως τα σοσιαλιστικά κέντρα πέσανε σε μαρασμό. Στην Παλιά Ελλάδα ένα κύμα εθνικισμού είχε παρασύρει τα λαϊκά στρώματα κι'αυτή ακόμα την εργατική τάξη. Στην Θεσσαλονίκη που ο πληθυσμός της ήταν πραγματικά ένα μωσαϊκό από εθνότητες, η σοσιαλιστική προπαγάνδα δεν έπαψε.

Η Φεντερασιόν εξακολούθησε τη δουλειά της και το θάρρος της της περίοδο αυτή της έδωσε κύρος και κάποια αίγλη. Οι εργάτες που περνούσαν από κει άκουαν ή μαθαιναν τη σοσιαλιστική δράση της Φεντερασιόν. Οι παλαιολαδίτες πάλι σοσιαλιστές και σοσιαλίζοντες, περνώντας από τη Θεσσαλονίκη γνωρίστηκαν με τους ηγέτες, της Φεντερασιόν και η επικοινωνία αυτή είχε αποτελέσματα θετικά. Καινούργια περίοδος αρχίζει. Όσον κι'αν την πλειοψηφία μέσα στη Φεντερασιόν εξακολουθούν να την έχουν οι Εβραίοι σοσιαλιστές, η επιρροή της μέρα τη μέρα απλώνεται ολοένα και πιο πολύ στη εργατική τάξη της Μακεδονίας.

Στην Καβάλα ιδρύεται Σοσιαλιστική Νεολαία και μέσα στους καπνεργάτες η σοσιαλιστική προπαγάνδα βρίσκει ανταπόκριση. Οι απεργείες που γίνανε (των εργατών της Ρεζη, καπνεργατών, ραπτεργατών) δείξαν πως ανάμεσα στους εργάτες των διαφόρων εθνοτήτων (Εβραίων Ελλήνων και Τούρκων) άρχισε ν'αναπτύσσεται το αίσθημα του διεθνισμού και της ταξικής αλληλεγγύης. Το Αβαντι, παρ'όλη την ελληνική λογοκρισία θαρρετά αντιμετωπίζει τα διάφορα εργατικά ζητήματα.

Στην Ανατολική Μακεδονία που υπήρχαν καπνά, άρχισε μια εντατική καπνεργατική κίνηση. Πρέπει να σημειώσουμε πως και στην περίοδο της Βουλγαρικής κατοχής της Ανατολικής Μακεδονίας είχε κάποια προπαγάνδα από τους Βούλγαρους σοσιαλιστές

(στρατιώτες και εφέδρους αξιωματικούς).

Στην Καβάλλα, που ήταν το μεγαλύτερο κέντρο της καπνεργατικής μάζας ο δημοσιογράφος Ζορμπάς έβγαλε μια τοπική εφημεριδούλα με "φιλεργατική" αρθρογραφία. Στα 1913 όταν πια είχε πάψει ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος κι'είχαν ησυχάσει τα πράγματα όλοι οι οργανωμένοι καπνεργάτες της Ανατολικής Μακεδονίας πραγματοποιούν στη Θεσσαλία το πρώτο συνέδριό τους. Το συνέδριο αυτό έγινε στα γραφεία της Φεντερασιόν και κάτω από την επιρροή της. Σ'αυτό κατορθώθηκε να συγκροτηθεί μια κεντρική Επιτροπή Δράσης για να διευθύνει τον καπνεργατικό αγώνα με έδρα την Καβάλα. Ο Εβραίος σοσιαλιστής Γιόνας από τα δραστηριότερα στελέχη της Φεντερασιόν στέλνεται στην Καβάλα για να γίνει καθοδηγητής της Κεντρικής Επιτροπής Δράσης. Επίσης κι'ο Ζέκος γραμματέας του ελληνοτουρκικού καπνεργατικού σωματείου. Την ίδια εποχή ο Μπεναρογιάς αφήνει τους τυπογράφους και γίνεται γραμματέας των καπνεργατών Θεσσαλονίκης.

Πιο ύστερα (αρχές του Μάρτη 1914) ξεσπάει η μεγάλη καπνεργατική απεργία της Μακεδονίας για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Το εργατικό στοιχείο στις Νέες Χώρες δίνει μεγάλα δείγματα ταξικής πάλης. Η Ελληνική κεφαλαιοκρατία τα χρειάζεται και η κυβέρνηση αποφασίζει να χρησιμοποιήσει κι'εδώ τις πιέσεις και τις διώξεις. Οι αρχηγοί της Φεντερασιόν έπρεπε να καθήσουν φρόνιμα, έπρεπε να τρομοκρατηθούν. Η τρομοκρατία είναι το αιώνιο γιατροσόφι της κάθε κυρίαρχης τάξης μέσα στην ιστορία.

Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας δίχως να χάσει καιρό ψάχνει κι ανακαλύπτει το νόμο περί "εκτοπίσεων των επικίνδυνων εις

της δημόσιας ασφάλειας". Έτσι για πρώτη φορά (Ιούνιος 1914) στα ελληνικά εργατικά χρονικά εξορίζονται στη Νάξο ο Μπεναραγιάς κι ο Γιόνας.

Λίγο πριν (Μάης 1914) ο Αρδίτσ αρχισυντάκτης του Αβάντι είχε γράψει ένα σημείωμα που κατέκρινε τη διαταγή της Διοίκησης για να κλείσουν "υποχρεωτικός" τα μαγαζιά και οι καπναποθήκες στην ονομαστική γιορτή του βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο Αρδίτς πολύ σωστά υποστήριξε πως δεν έπρεπε να κλείσουν αναγκαστικά οι καπναποθήκες και να χάσουν χιλιάδες εργάτες τα μεροκάματά τους. Επειδή όμως έγραφε "τί διάβολο από πότε οι ονομαστικές γιορτές των βασιλιάδων γιορτάζονται με το ζόρι" χαρακτηρίστηκε το άρθρο του "εξύβριση του ιερού προσώπου του βασιλέως". Έτσι ο Αρδίτς καταδιώχτηκε, περισσότερο όμως σαν Εβραίος και λιγότερο σα σοσιαλιστής. Η βενιζελική κυβέρνηση από τη μια μεριά έκανε λιβάνι στο βασιλιά - Κωνσταντίνο κι από την άλλη ήθελε να τρομοκρατήσει γενικά τους Εβραίους που από οικονομική άποψη εξουσίαζαν τη Θεσσαλονίκη.

Την ίδια εποχή στην Αθήνα ύστερα από πολλές ζυμώσεις και τσακώματα ξεφυτρώνουν δύο σοσιαλιστικές ομάδες. Η μια είναι το παλιό Σ.Κ.Α (Πατάρι). Η άλλη επηρεάζεται από τον Παναγή Δημητράτο. Ο Πλ. Δρακούλης με το Σ.Τ.Ε.Τ. και το Σοσιαλιστικό Κόμμα του έδειχνε ακόμα σημεία ζωής στην περίοδο αυτή (1914 - 1915). Στο εξωτερικό το κύρος του ήταν μεγάλο. Ο Δρακούλης λοιπόν που από τα 1911 τα είχε χαλάσει με το Γιαννιό τώρα είχε βρει έναν άλλο σοσιαλιστή που τον είχε δεξί του χέρι. Αυτός ήταν ο Παναγής Δημητράτος Αγνώστος ίσαμε τότε δημοδιδάσκαλος και παλιός αντύπικος που όπως είδαμε και πιο πάνω στα 1914, για ένα φεγγάρι πήγε στο Σ.Κ.Α. Εκεί όμως δεν τα ταίριαξε με

το Γιαννιό. Προικισμένος με οργανωτικές ικανότητες αν και η θεωρητική του κατάρτιση ήταν μικρή δούλεψε εκείνα τα χρόνια με όλες τους τις δυνάμεις κι' αυτό πρέπει να του το αναγνωρίσουμε. Ο Δημητράτος λοιπόν αφού διαγράφηκε από το Σοσιαλιστικό Κέντρο πλησίασε το Δρακούλη και τα κατάφερε να γίνει αντιπρόσωπος του μέσα στο Σ.Τ.Ε.Τ και στο Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Ετσι με χρηματοδότη το Δρακούλη από τις αρχές του Φλεβάρη του 1914, άρχισε να βγάζει μian εφημερίδα με τον τίτλο "Οργάνωσις" που είχε τον υπότιτλο "σοσιαλιστική εφημερίς - όργανων του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος (Σ.Τ.Ε.Τ)".

Η "Οργάνωσις" όσο κι αν βρισκόταν κάτω από την επιρροή του Δρακούλη γραφόταν ζωντανά και δημοσίεψε και μερικά άρθρα πολύ επίκαιρα και πολύ καλά. Με τον καιρό μάλιστα άρχισε να κηδεμονεύεται από τη Φεντερασιόν και να γίνεται ένα φύλλο όλο και πιο πολύ σοσιαλιστικό ο Γιαννιός την εποχή αυτή αρχίζει πιο φανερά τον πόλεμο ενάντια στην κίνηση Δημητράταιων Φεντερασιόν και σηκώνει δική του ανεξάρτητη σημαία.

Ο Γιαννιός για να μπορεί να υποστηρίξει τις απόψεις του έβγαλε δική του εφημερίδα το "Σοσιαλισμό" (Γενάρης 1915). Είναι αλήθεια πως ο "Σοσιαλισμός" δεν ήταν τόσο μαχητικός όσο η "Οργάνωσις" είχε όμως περισσότερη θεωρητική ύλη. Σε λίγο η ομάδα του Παναγή Δημητράτου αρχίζει τις απιστίες της και προς το Δρακούλη και το "κόμμα του". Ο Δημητράτος ήταν ποια όργανο της Φεντερασιόν. Γι αυτό και ίδρυσε με τους φίλους του τη "Σοσιαλιστική Ένωση" που ακόμα στεγαζότανε στα γραφεία του Σ.Τ.Ε.Τ στην οδό Πειραιώς γιατί ο Δρακούλης δεν είχε μυριστεί τις παρασκηνιακές ενέργειες των Δημητράταιων. Ετσι στην Αθήνα

στο τέλος του 1914 υπήρχαν εξον από το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Δρακούλη δύο σοσιαλιστικές ομάδες. Η ομάδα του Γιαννιού (Σοσιαλιστικό Κέντρο) και η ομάδα του Π. Δημητράτου (Σοσιαλιστική Ένωση) και οι δύο ομάδες είχαν συγκέντρωση γύρω τους αρκετούς οπαδούς. Όμως η διαμάχη μεταξύ τους άρχισε να έχει τον αντίκτυπό της και μέσα στα εργατικά σωματεία.

Στην Θεσσαλονίκη την ίδια εποχή η Φεντερασιόν ολοένα και δυναμώνει αν και τα τρομοκρατικά ενάντιά της μέτρα δεν λιγότεψαν. Η εξορία μάλιστα του Μπεναρόγια και του Γιόνα είχε απήχηση στις εργατικές μάζες. Η Κυβέρνηση όμως ήταν αποφασισμένη να δείξει τη γροθιά της και γι' αυτό εξόρισε του δύο "επικίνδυνους" σοσιαλιστές στη Νάξο. Η Φεντερασιόν έρχεται τότε σ' επίσημη επαφή με την ομάδα του Π. Δημητράτου και γίνανε με την πρωτοβουλία τη Φεντερασιόν, αρκετές προσπάθειες για να ενωθούν οι δύο σοσιαλιστικές ομάδες της Αθήνας, μα στο τέλος αυτές οι προσπάθειες αποτύχανε.

Προσπάθειες για τη συγκρότηση ενός κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου.

Η ίδρυση της Πανελληνίας Εργατικής ομοσπονδίας έγινε το Δεκέμβρη του 1911 με την πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου της Αθήνας και ήταν η πρώτη απόπειρα για συνένωση όλων των εργατικών οργανώσεων της χώρας σε μια κεντρική συνδικαλιστική οργάνωση. Η προσπάθεια αυτή τελικά απέτυχε κι η Πανελλήνια Εργατική Ομοσπονδία περιορίζοντας την ύπαρξή της στα χαρτιά και στις σφραγίδες, έσβησε σιγά σιγά κάτω από την αδιαφορία των εργατικών οργανώσεων.

Άλλη μια τέτοια απόπειρα έγινε το 1914 ευθύς μόλις τέλειωσαν οι βαλκανικοί πόλεμοι. Την πρωτοβουλία τώρα την πήραν οι οργανωμένοι καπνεργάτες που καλέσανε στην Αθήνα μια συνδιάσκεψη με τον ίδιο σκοπό. Πάρθηκαν στην συνδιάσκεψη αυτή σχετικές αποφάσεις, όμως δεν μπόρεσαν να εφαρμοστούν. Δεν είχαν ωριμάσει ακόμα οι προϋποθέσεις για μια γερή κεντρική συνδικαλιστική οργάνωση.

Τρίτη απόπειρα έγινε το 1916 με πρωτοβουλία τούτη τη φορά του Εργατικού Κέντρου του Πειραιά. Και η προσπάθεια αυτή δεν έφερε αποτελέσματα θετικά. Παράλληλα προς τις προσπάθειες αυτές για τη συνένωση των συνδικαλιστικών εργατικών οργανώσεων εκδηλώθηκαν προσπάθειες για την ενοποίηση των σοσιαλιστικών ομάδων. Η Συνδιάσκεψη ανέθεσε την οργάνωση του ιδρυτικού σοσιαλιστικού κομματικού συνεδρίου στην Σοσιαλιστική Ένωση του Δημητράτου.

Ο Γιαννιός που αγνοήθηκε από την σοσιαλιστική συνδιάσκεψη δεν κάθησε με σταυρωμένα χέρια. Σταμάτησε το "Σοσιαλισμό" και στη θέση του έβγαλε το περιοδικό "Σοσιαλιστικά Φύλλα". Για πρώτη φορά η Ελλάδα αποκτά περιοδικό με περιεχόμενο πραγματικά σοσιαλιστικό. Τα Σοσιαλιστικά Φύλλα δίνουν την εντύπωση στην αρχή ότι ακολουθούν με συνέπεια το σοσιαλιστικό δρόμο, οι θέσεις όμως που παίρνει πάνω στα σοβαρά ζητήματα πολέμου της εποχής είναι εντελώς λαθεμένες.

Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης διορίζει τον Γιανιό τμηματάρχη στο υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Ο Γιανιός για να δικαιολογήσει την στάση του αυτή είπε πως έτσι θα κατόρθωνε να κάνει διατάγματα μερικά άρθρα σοσιαλιστικού προγράμματος ή να καταργήσει αντισοσιαλιστικούς νόμους.

Το 1917 γίνεται νέα σοσιαλιστική συνδιάσκεψη. Ο Ζορίν ρώσος μονσεβίκος κατάφερε να συμφιλιώσει τους δημητρατικούς με τους γιαννικούς. Αυτοί συμφώνησαν να καλέσουν συνέδριο που ν'αποφασίσει την ίδρυση του πολιτικού οργάνου του ελληνικού προλεταριάτου. Ένα χρόνο νωρίτερα το 1916 με την πρωτοβουλία φοιτητών ιδρύθηκε στην Αθήνα Σοσιαλιστική νεολαία, που έδειχνε ιδιαίτερη συμπάθεια στην Σοσιαλιστική Ένωση Δημητράτου που έκανε εντονότερη αντικυβερνητική πολιτική και φαινόταν επαναστατικότερη. Την Σοσιαλιστική Ένωση την ενισχύουν και οι βουλευτές της Φεντερασιόν ακόμη και με χρηματική ενίσχυση και έτσι καταφέρνουν να εκδόσουν μια εβδομαδιαίτη εφημερίδα τον Ιούλη του 1917 με τον τίτλο ο Εργατικός Αγώνας. Η επιρροή και το κύρος γενικά των σοσιαλιστών μέρα με την μέρα μεγάλωνε και ρίζωνε ανάμεσα κυρίως στους συνδικαλισμένους εργάτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

Οι Έλληνες σοσιαλιστές στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Όταν τον Αύγουστο του 1914 ξέσπασε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος οι Έλληνες σοσιαλιστές κρατήσανε στην αρχή μια ασυγχώρητη παθητική στάση. Ούτε καν μια απόφαση δεν τόλμησαν να πάρουν πάνω στο σοβαρότατο αυτό ζήτημα του πολέμου που έμελλε να αιματοκυλήσει όλο τον κόσμο. Αντίθετα προς την αδράνεια αυτή των σοσιαλιστών οι δύο μεγάλες πολιτικές παρατάξεις της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας οι Βενιζελικοί και οι αντιβενιζελικοί, από την πρώτη κιόλας στιγμή άρχισαν να κινούνται και να εκδηλώνουν τις προτιμήσεις τους και τις συμπάθειές τους, οι πρώτοι, μ'επικεφαλής τον Βενιζέλο προς τις εμπόλεμες δυνάμεις της Αντάντ και οι δεύτεροι μ'επικεφαλής στα προσκήνια το θρόνο, προς τις κεντρικές δυνάμεις που αποτελούσαν το συνασπισμό της Γερμανίας.

Σιγά σιγά οι προτιμήσεις και οι συμπάθειες αυτές πήραν συγκεκριμένη μορφή και τάκτηκαν φανερά με το μέρος της Αντάντ, ζητώντας την έξοδο της Ελλάδας στο πλευρό της ενώ οι αντιβενιζελικοί κυρούχτηκαν υπέρ της ουδετερότητας που από τη μια μεριά ικανοποιούσε τη θέληση του λαού να μην πάρει μέρος στον πόλεμο, κι από την άλλη εξυπηρετούσε, την περίοδο εκείνη, τις επιδιώξεις της Γερμανίας.

Όπως αποδείχτηκε αργότερα από μια σειρά γεγονότα, η ουδετερότητα των γερμανόφιλων αντιβενιζελικών σκοπό είχε να ρίξει στάχτη στα μάτια του κόσμου, για να βοηθείται η Γερμανία στις πολεμικές της ενέργειες ενάντια στους αντιπάλους της, κι

ακόμα σε βάρος κι'αυτής της ίδιας της Ελλάδας που με τρόπο την βοηθούσε. Η γνήσια φωνή του λαού με το στόμα των σοσιαλιστών δεν ακούστηκε.

Την άνοιξη που 1915 ο βασιλιάς Κωνσταντίνος διαφώνησε με τον Πρωθυπουργό Βενιζέλο πάνω στο ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής ή πιο σωστά, στο ζήτημα του προσανατολισμού της Ελλάδος προς τη μια από τις δύο εμπόλεμες παρατάξεις και προκηρύχθηκαν βουλευτικές εκλογές για τις 31 Μάη. Ορισμένοι σοσιαλιστές σκέφτηκαν πως ήταν ευκαιρία να πάρουν κι αυτά μια θέση και να εκμεταλλευτούν τις αντιθέσεις τους δύο μεγάλων αστικών κομμάτων. Έτσι οι Φεντερασιόν παραπλανήθηκε από το δημαγωγικό και ύποπτο τότε σύνθημα της ουδετερότητας των γερμανόφιλων αντιβενιζελικών το πήρε σαν αντιπολεμικό σύστημα κι έπεσε στο μεγάλο πολιτικό λάθος να δεθεί στο άρμα των αντιβενιζελικών και να παρασύρει όσες μάζες επηρέαζε να παίξουν κι αυτές το παιχνίδι της γερμανικής πολιτικής. Η πολιτική αυτή ενέργεια της Φεντερασιόν κατακρίθηκε και τότε και αργότερα. Η θέση που πήρε υπέρ της ουδετερότητας των γερμανόφιλων αντιβενιζελικών και η εκλογική σύμπραξη μαζί τους ήταν πέρα για πέρα απάρνηση των σοσιαλιστικών αρχών.

Το ξέσπασμα του πολέμου και τα γεγονότα που διαδέχονται το ένα το άλλο προκάλεσαν μεγάλη αναστάτωση μέσα στις πλατιές λαϊκές μάζες και στην χώρα μας. Ήταν το ζήτημα της κάθε στιγμής. Σε μια τέτοια κατάσταση οι σοσιαλιστές δεν μπορούσαν να μείνουν αμέτοχοι, αναγκάστηκαν να κινηθούν. Έτσι η Φεντερασιόν και οι σοσιαλιστικές ομάδες που συνεργαζόταν μαζί της αποφασίζουν να πάρουν μέρος στην σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη που έγινε στο Βουκουρέστι το Φθινόπωρο του 1914, και στείλανε

αντιπροσώπους τους. Η Συνδιάσκεψη αυτή ψήφισε απόφαση ενάντια στον πόλεμο, έβγαλε σχετική προκήρυξη κι οργάνωσε αντιπολεμική συγκέντρωση, στην οποία μίλησε ελλ.αντιπρόσωπος Αρισ.Σιδέρης.

Παρ'όλα αυτά οι σοσιαλιστές στην Ελλάδα δεν παρουσιάζουν αξιόλογη σοσιαλιστική αντιπολεμική δράση. Τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα οδήγησαν τελικά την Ελλάδα στον πόλεμο, οι βενιζελικοί φανερά ενώ οι αντιβενιζελικοί ύπουλα με την ψευτοουδετερότητα. Η εμφύλια σύρραξη ήταν γεγονός. Οι Ελλ.σοσιαλ. ηγέτες της εποχής σαστισμένοι και άτολμοι δεν μπόρεσαν να κινηθούν δραστήρια για να φωτίσουν τις λαϊκές μάζες και τις άφησαν να παρασυρθούν από τους βενιζελικούς και τους αντιβενιζελικούς. Η αδράνεια κυρίως των σοσιαλ. της Αθήνας κίνησε την αγανάκτηση στις επαρχίες.

Από τη Θεσσαλονίκη και το Βόλο, από την Πάτρα και την Κέρκυρα στάλθηκαν στην ομάδα Δημητράτου έντονες διαμαρτυρίες που του ζητούσαν ν'αποδοκιμάσει την φιλοπολεμική πολιτική της Ελλ.κυβέρνησης.

Τελικά οι σοσιαλ. της Αθήνας και του Πειραιά κινούνται. Γίνονται ειδικές συσκέψεις όπου παίρνονται σχετικές αποφάσεις.

Στις 7 Μάη 1917 κυκλοφορεί μια αντιπολεμική προκήρυξη, με την οποία οι σοσιαλιστές αποδοκιμάζουν την πολιτική του πολέμου, καθώς και ορισμένες ενέργειες και πράξεις της κυβέρνησης.

Τα τμήματα της Αθήνας και Πειραιά παρουσιάζουν τώρα μεγάλη δράση. Πρώτος ο Π.Δημητράτος πηγαίνει μόνος έξω από τα σωματεία και πουλάει τον εργατικό αγώνα.

Μια αντιπολεμική προκήρυξη στον Εργατικό αγώνα κοστίζει στον Δημητράτο και Κωνσταντινίδη κάμποσους μήνες φυλακή. Ο

Γιαννιός αφού άφησε τη θέση του στο υπουργείο εθνικής οικονομίας ξαναβάζει τα Σοσιαλιστικά φύλλα όχι όμως με σοσιαλιστικό περιεχόμενο όπως πρώτα αλλά λίγο πολύ φιλοβενιζελικό. Έτσι άρχισαν έντονες διαφωνίες που είχαν σαν αποτέλεσμα να αναβληθεί η συνδιάσκεψη που είχε οριστεί τον Δεκέμβριο του 1917.

Το εργατικό κέντρο της Θεσσαλονίκης

Από τις αρχές του 1917 το εργατικό κίνημα στην Θεσσαλονίκη πλαταίνει ολοένα και περισσότερο. Η σοσιαλιστική προπαγάνδα μεγαλώνει και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις αγκαλιάζουν κάθε φορά και πιο πολλούς εργάτες.

Μολονότι αυξήθηκαν τα εργατικά σωματεία δεν έχουν μια κοινή τοπική ανώτερη οργάνωση, έλειπε δηλαδή το εργατικό κέντρο που να τα συνδέει και να τα καθοδηγεί. Η προσωρινή κυβέρνηση, του Βενιζέλου θέλοντας να 'χει με το μέρος της τους εργάτες για να μπορεί να εκμεταλλεύεται και στο εξωτερικό το "φιλεργάρισμό" της βιάστηκε να ιδρύσει εργατικό κέντρο με δική της πρωτοβουλία. Η δουλειά αυτή ανατέθηκε στον επιθεωρητή εργασίας Αναπλιώτη. Ο Αναπλιώτης έχοντας εμπιστευτικές οδηγίες από τον υπουργό του, κάλεσε στο γραφείο τους διάφορους εργατικούς "παράγοντες" για να συνεννοηθεί μαζί τους για την ίδρυση του Εργατικού κέντρου. Απ' αυτούς οι σοσιαλιστές υποστηρίζουν πως το υπουργείο δεν πρέπει να ανακατεύεται στα εργατικά ζητήματα και πως το εργατικά κέντρα θα το φτιάξουν μόνοι τους οι εργάτες. Μερικοί αποχώρησαν οι άλλοι όμως μείνανε και παραδεχτήκανε την άποψη των σοσιαλιστών.

Ο αντιπρόσωπος του υπουργείου βλέποντας το κλίμα που επικρατούσε προσποιήθηκε ότι είναι σύμφωνοι. Σπείτα όμως με ρουσφέτια και κολακειές πλησίασε διάφορους παράγοντες για να φτιάξει μια φιλοκυβερνητική παράταξη μέσα στην Εργατιά. Οι σοσιαλιστές όμως αδιαφορόντας για κάθε ενέργεια του αντιπροσώπου αποφάσισαν να γίνει δεύτερη σύσκεψη για να εγκριθεί το καταστατικό.

Σ' αυτή τη σύσκεψη και ύστερα από πολλές συζητήσεις το καταστατικό ψηφίστηκε. Στο νέο κέντρο δημιουργήθηκαν δύο παρατάξεις : η σοσιαλιστική και η συντηρητική. Παρ' όλη όμως την πεισματική αντίδραση των συντηρητικών, η σοσιαλιστική παράταξη κέρδιζε έδαφος, γιατί ήξερε πώς να κριτικάρει τα γεγονότα κι έριχνε πάντα τα σωστά συνθήματα, υπερασπίζοντας με τον πιο θετικό τρόπο τις εργατικές δυνάμεις. Σιγά σιγά δημιουργήθηκαν αντιπάθειες ανάμεσα στα ηγετικά στελέχη. Τους Εβραίους ηγέτες τους αντιπαθούσαν οι Έλληνες.

Ο ανταγωνισμός τα προσωπικά, οι ραδιουργίες του υπουργείου, οι επιθέσεις του Γιαννισού είχαν σαν αποτέλεσμα να αλυθούν οι σχέσεις του ΕΚΘ και της Φεντερασιόν. Με το καιρό η κατάσταση διορθώνεται. Αφορμή ήταν η πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης που για να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα αυτής σχηματίστηκε κοινό εργατικό εργατικό μέτωπο. Η συνεργασία αυτή ήταν αφορμή να γνωριστούν καλύτερα οι ηγέτες μεταξύ τους. Είναι η εποχή που το επαναστατικό κύμα φουσκώνει παντού στην Ευρώπη κι αυτό έχει βαθιά απήχηση στην Ελλάδα. Το ΕΚΘ με διάφορες προσχωρήσεις παίρνει σοσιαλιστικό προσανατολισμό και γενικά το εργατικό κίνημα της Θεσσαλονίκης στρέφεται σ' αριστερά. Οι σοσιαλιστές και οι συμπαθούντες στο σοσιαλισμό επικρατούν τώρα

μέσα στην εργατιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

Το πρώτο Πανελλαδικό εργατικό συνέδριο και η ίδρυση της γενικής συνομοσπονδίας

Το πρώτο (Α) Πανελλαδικό συνέδριο πραγματοποιήθηκε παρόλες τις αντιδράσεις ορισμένων σωματείων κυρίως του Γιαννιού στις 21 Οκτώβρη του 1918 και κράτησε οκτώ μέρες. Πήραν μέρος 44 εργατικά σωματεία που αντιπροσώπευαν εξήντα χιλιάδες εργάτες περίπου. Πρωτεργάτης και μαχητικός ομιλητής του Συνεδρίου ήταν ο Αβραάμ Μπεναρόγια. Στις δύο πρώτες μέρες η συζήτηση περιορίστηκε σε δευτερεύοντα θέματα, από την τρίτη όμως άρχισε πάνω στις καταστατικές διατάξεις που θ'αποτελούσαν και το πρόγραμμα επιδιώξεων της ανώτατης σοσιαλιστικής οργάνωσης της εργατικής τάξης. Πρώτος πήρε το λόγο ο αναρχικοσυνδικαλιστής κ. Σπέρας που επέμενε στην άποψη ότι ο εργάτης πρέπει να μένει μακριά από κάθε πολιτική, μακριά από το κοινοβούλιο και να ενδιαφέρεται μόνο για τα σωματεία του και την επαγγελματική του οργάνωση.

Ο Αβ. Μπεναρόγια, αντικρούει με μαρξιστικά επιχειρήματα και υποστηρίζει πως δεν καθορίζετε από πριν καμιά πολιτική για την εργατική ομοσπονδία, που θα μένει οικονομικός επαγγελματικός οργανισμός της εργατικής τάξης. Πρέπει όμως να μπει στο άρθρο "έξω από κάθε πολιτική τάση" στο καταστατικό για να δείχνει πως η εργατική τάξη χωρίζεται από την κεφαλαιοκρατία και πως δεν έχει δική της υπόσταση, δικούς της σκοπούς δική της κατεύθυνση, σύμφωνα με ιστορικούς νόμους.

Ο Κανελλόπουλος συμφωνεί με τον Μπεναρόγια και

υποστηρίζει την άποψη της πάλης των τάξεων, το ίδιο υποστηρίζει και ο Παπαδόπουλος. Ο Παπανικολάου υποστηρίζει ότι η εργατιά είναι μια χωριστή τάξη που έχει αντίθετα συμφέροντα από την πλουτοκρατική τάξη, και οι εργάτες δεν πρέπει να έχουν την εντύπωση ότι όλοι μέσα στην κοινωνία είναι μια τάξη και πως ο κάθε εργάτης μπορεί να γίνει πλουτοκράτης και εργοδότης κάνοντας λίγη οικονομία. Μόνο, υποστηρίζει, με την πάλη των τάξεων θα υπερασπιστούμε τα δικαιώματά μας. Δεν συμφωνεί πως πρέπει με καταστατική διάταξη ν'αποκλείεται κάθε πολιτική, γιατί μόνο με πολιτική θα μπορέσει η εργατιά ν'αφαιρέσει από τους εχθρούς της και τους κυρίαρχους της τα μέσα που την κρατούν υποδουλωμένη. Και η πολιτική αυτή είναι η σοσιαλιστική. Σ'αυτήν την πολιτική έχουν προσανατολιστεί οι εργάτες του κόσμου.

Οι Οικονομόπουλος, Κιμουλάκης, Πολυδωρόπουλος, Παπαδάκης και Παπαδόπουλος λίγο πολύ συμφωνούν με τον Μπεναρόγια. Ο Δελαζάνος μιλάει με το ίδιο πνεύμα που μίλησε ο Παπανικολάου και υποστηρίζει πως η εργατική τάξη πρέπει να μεταχειριστεί όλα τα μέσα για να επιβληθεί, τόσο την απεργία όσο και το κοινοβούλιο. Λέει ακόμα πως τους νόμους τους ψηφίζουν οι αστοί και όταν φητούν στην βουλή εργάτες τότε θα ψηφίσουν δικούς τους νόμους.

Μετά από πολλές συζητήσεις και διαφωνίες των αναρχικών αρχίζει η ψηφοφορία και γίνεται δεκτή η αρχή της πάλης των τάξεων και η διατύπωση έξω από κάθε αστική επιρροή.

Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας αυτής και η υπερψήφιση του πιο πάνω επίμαχου και βασικής σημασίας άρθρου του καταστατικού δείχνουν πόσο μεγάλη ήταν η υπεροχή των αριστερών στοιχείων

μέσα στο Συνέδριο και πόσο σωστά χειρίστηκαν οι σοσιαλιστές αντιπρόσωποι το ζήτημα των μελλοντικών κατευθύνσεων της ιδρυόμενης ανώτατης εργατικής συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Η συνένωση του συνδικαλισμένου προλεταριάτου της χώρας μας κάτω από ένα ανώτατο ηγετικό όργανο ήταν πια γεγονός. Από την άποψη αυτή το Α' Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο αποτελεί έναν σημαντικό σταθμό στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Το ανώτατο αυτό ηγετικό όργανο των εργατών, που ιδρύθηκε από το πρώτο εργατικό συνέδριο, ονομάστηκε Γενική Συνομοσπονδία των Εργατών Ελλάδος.

Τα αποτελέσματα του Συνεδρίου ξαφνιάσανε τους βενιζελικούς και η κυβέρνηση βάλθηκε με την τρομοκρατία και την αντεργατική τακτική των οργάνων της μέσα στα σωματεία να πετύχει ότι ακριβώς δεν μπόρεσε να πετύχει με το Συνέδριο.

Όταν τελείωσε το Συνέδριο άρχιζε αμέσως τις δραστηριότητές του. Ούτε οι διώξεις των σοσιαλιστών ούτε οι διαλυτικές προσπάθειες των οργάνων της μέσα στο σωματεία μπόρεσαν ν'αλλάξουν την όχι ευχάριστη για την κυβέρνηση κατάσταση.

Οι σοσιαλιστές και τα συνειδητά εργατικά στελέχη κράτησαν τα πόστα τους μέσα στα συνδικάτα και με την εμπιστοσύνη των εργατών προωθούσαν ολοένα και σταθερότερη τους επαγγελματικούς αγώνες.

Το Α' Πανελλαδικό σοσιαλιστικό συνέδριο

Λίγες μέρες μετά το Εργατικό συνέδριο δηλ. στις 4 Νοέμβρη, αρχίζει στον Πειραιά το Α' Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό

Συνέδριο. Τριάντα αντιπρόσωποι απ'όλη την Ελλάδα μαζεύτηκαν για να θεμελιώσουν τον πολιτικό οργανισμό της εργατικής και τάξης. Μεγάλος ο ρόλος τους και ιστορική η αποστολή τους. Είναι αλήθεια πως την εποχή εκείνη δε δόθηκε όση έπρεπε σημασία στο γεγονός αυτό.

Το ίδιο συνέβη και σε άλλες παρόμοιες περιστάσεις. Κανένας από τους τρανούς πολιτικούς της άρχουσας τάξης δεν μπορούσε να φανταστεί πως στον Πειραιά σε μια απόμερη συνοικία, στην Τούμπα, οι πρωτοπόροι τότε του εργατικού κινήματος βάζανε τις οργανωτικές βάσεις του πολιτικού αγώνα του ελληνικού προλεταριάτου. Το ίδιο και ο αστικός τύπος, πολύ μικρή σημασία έδωσε στο γεγονός αυτό. Μόνο στο Βαλκανικό Ταχυδρόμο της Αθήνας δημοσιευόταν καθημερινό ρεπορτάζ για το Συνέδριο από τον δημοσιογράφο Κ.Καραμούζη.

Προσωρινός πρόεδρος του Συνεδρίου ορίστηκε ο ηλεκτροτεχνίτης Κόκκινος και η πρώτη μέρα πέρασε με συζητήσεις και χαιρετισμούς. Αφού γίνεται έλεγχος στα πλήρηξούσια των αντιπροσώπων ο Μπαλαμπανίδης δηλώνει από μέρος της οργάνωσης του πως οι βουλευτές Σιδέρη, Κουριές καθώς και Δημητράτος και Γιαννιός δεν πρέπει να πάρουν μέρος στο Συνέδριο γιατί βαρύνονται με κατηγορίες. Οι τρεις πρώτοι πήγαν στην συμμαχική Σοσιαλιστική Διάσκεψη του Λονδίνου χωρίς να ρωτήσουν κανένα και με χρήματα του κράτους, κι ο Γιαννιός για όσα δημοσίεψε στις εφημερίδες ενάντια στην Φεντερασιόν και στην οργάνωση της Αθήνας. Η πρόταση αυτή δημιουργεί σύγχυση και για μια στιγμή απειλήθηκε με διάλυση το Συνέδριο. Ο Μπεναρόγια όμως θέλοντας να προλάβει την διάσπαση και το ναυάγιο του Συνεδρίου μπαίνει στη μέση και προσπαθεί να συμβιβάσει τα πράγματα. Έτσι

προτείνει να εκλεγεί μια επιτροπή, η οποία αφού εξετάσει το ζήτημα να φέρει στο Συνέδριο μια έκθεση για τα παραπέρα. Γίνεται εκλογή του προεδρίου με πρόεδρο τον Πεχνά Αντζελ καπνεργάτη Εβραίο από την Θεσσαλονίκη. Αντιπρόεδρος ο Δελουλοινός και γενικός γραμματέας ο φοιτητής της φιλολογίας Μιχάλης Οικονόμος.

Μετά από συζητήσεις διαφόρων θεμάτων γίνεται συζήτηση, για τον θεσμό της Κοινωνίας των εθνών. Πολλοί είναι υπέρ της Κοινωνίας των εθνών και υποστηρίζουν, όπως ο Γιαννιός, πως η αρχή για μια ΚΤΕ είναι στο βάθος σοσιαλιστική και γι' αυτό το σοσιαλιστικά κόμματα την παραδέχονται.

Άλλοι πάλι υποστηρίζουν πως η Κ.Τ.Ε. είναι κατασκεύασμα των αστικών κυβερνήσεων, μια καθαρή αστική προπαγάνδα που δεν έχει καμιά σχέση με τα παρόμοια σοσιαλιστικά συνθήματα.

Μετά από πολλές αντιπαραθέσεις γίνεται ψηφοφορία με 16 υπέρ και 7 κατά. Έπειτα αρχίζει η συζήτηση για το άρθρο περί "συμμαχιών και πολέμων". Υπάρχουν δύο προτάσεις, η μια αναγνωρίζει την ανάγκη της "εθνικής αμύνης" και η άλλη είναι ενάντια σε κάθε "αστικό πόλεμο". Από τις δύο ψηφίζεται, η πρώτη πρόταση. Ύστερα γίνεται συζήτηση για τις διατάξεις του ισχύοντος τότε Συντάγματος "περί θρησκείας και γλώσσας" και το Συνέδριο έπειτα από πρόταση του χλωμού αποφασίζει να βάλει στο πρόγραμμά του την κατάργηση της απαγορευτικής συνταγματικής διάταξης για την δημοτική γλώσσα. Η συζήτηση συνεχίζεται με το αγροτικό ζήτημα και υπόθηκαν οι εξής αποφάσεις : Να συνταχθεί αγροτικό πρόγραμμα και να μπει άρθρο στο πρόγραμμα του Κόμματος που να δέχεται την εθνικοποίηση της γης και όχι την μικροιδιοκτησία. Ο Μπεναραγίαν υποστηρίζει πως πρέπει αμέσως

να ζητήσουν την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και το μοίρασμά τους στους αγρότες.

Υστερα συζητήθηκαν τα εργατικά αιτήματα που περιλαμβάνονταν σε υπόμνημα της Γενικής Συνομοσπονδίας των Εργατών Ελλάδος. Κατόπιν γίνεται συζήτηση για το αν πρέπει να μπει στο πρόγραμμα ξεχωριστό άρθρο για την Λαϊκή Δημοκρατία. Ο Γιαννιός και Σιδέρης υποστηρίζουν πως είναι ανάγκη να μπει άρθρο στο πρόγραμμα του Κόμματος για Λαϊκή Δημοκρατία, εφόσον δρούμε μέσα σε αστικό καθεστώς. Αν παρουσιαστεί ευκαιρία να εφαρμόσουμε το μέγιστο πρόγραμμά μας, τότε φυσικά το άρθρο αυτό θα είναι νεκρό. Οι Τζουλάτης Λιγδόπουλος και Κομιώτης είναι ενάντιοι και υποστηρίζουν πως για τους σοσιαλιστές δεν υπάρχει διαφορά στα αστικά πολιτεύματα. Ο Γιαννιός επιμένει στην γνώμη του. Η λαϊκή δημοκρατία, λέει, είναι ένα γεφύρι απ'όπου θα περάσει το σοσιαλιστικό κίνημα για να φτάσει στην σοσιαλιστική πολιτεία.

Τελικά το άρθρο ψηφίζεται και διατυπώθηκε ως εξής : Το συνέδριο του κόμματος δέχεται : την κατάργησιν του Βασιλικού θεσμού και την εκδημοκράτησιν της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, δηλαδή την εγκαθίδρυσιν της Λαϊκής Δημοκρατίας ως μεταβατικής περιόδου δια την πραγματοποίησιν της σοσιαλιστικής πολιτείας.

Παρόλες τις διαφωνίες που παρουσιάστηκαν το Συνέδριο κατόρθωσε να ξεπεράσει τις δυσκολίες και να τελειώσει τις εργασίες του χωρίς διάσπαση. Οπως στο Α' Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο υπήρξε ιδρυτικό της Γενικής Συνομοσπονδίας των εργατών Ελλάδας έτσι και το Α' Σοσιαλιστικό Συνέδριο υπήρξε ιδρυτικό του σοσιαλιστικού Εργατικού κόμματος.

Έτσι μέσα σε δύο μήνες Οκτώβρη Νοέμβρη του 1919 η εργατική τάξη της χώρας μας αποκτά δύο μεγάλα καθοδηγητικά για τους αγώνες της όργανα. Την ανώτατη συνδικαλιστική οργάνωση με τη μορφή της Συνομοσπονδίας, που αγκάλιασε όλα τα εργατικά συνδικάτα, και το δικό της πολιτικό κόμμα, το Σοσιαλιστικό που ενοποίησε στους κόλπους του όλες τις σοσιαλιστικές ομάδες και οργανώσεις που η καθεμιά τους είχε δική της ως τότε κατεύθυνση.

Από δω και μπρος το Ελλ.εργατ.κίνημα αναπτύσσεται ραγδαία. Τα παλιά συνδικάτα πλατύνουν ολοένα και πιο πολύ, καινούργια δημιουργούνται. Η ταξική αλληλεγγύη των εργατών εκδηλώνεται τώρα γρήγορα και θαρραλέα, χάρη στην ύπαρξη της Γενικής Συνομοσπονδίας. Οι απεργιακοί αγώνες των εργατών δεν είναι πια εύκολο να λυγίσουν.

Δεν πρέπει όμως να ξεχνούμε πως οι οικονομικοί αγώνες της εργατικής τάξης δεν είναι παρά μια μορφή της ταξικής πάλης, που στην καλύτερη περίπτωση απλώς πετυχαίνει ανθρωπινότερες συνθήκες δουλειάς, όχι όμως και την κατάργηση του καθεστώτος του μεροκάματου.

Δύο Ιστορικές Συνδιασκέψεις

Μια από τις κυριότερες αποφάσεις της Α' Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης του 1916 ήταν εκείνη που αφορούσε τη σύσταση του πολιτικού οργανισμού της εργατικής μας τάξης. Η απόφαση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε στα αμέσως δύο κατοπινά χρόνια γιατί έπρεπε πρώτα να ξεπεραστούν πολλά εμπόδια και δυσκολίες.

Το ζήτημα της ενοποίησης όλων των σοσιαλιστικών ομάδων

είχε πια ωριμάσει και το Γενάρη του 1918, έπειτα από συνεννόηση της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ένωσης και της Φεντερασιόν, αποφασίστηκε να γίνει μια νέα πανελλαδική σοσιαλιστική συνδιάσκεψη. Η Β' Σοσιαλιστική λοιπόν Συνδιάσκεψη έγινε στη Θεσσαλονίκη μυστικά. Η νέα συνδιάσκεψη ορίστηκε για το μήνα Ιούλη.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου μαθαίνοντας τις κινήσεις αυτές, όχι μόνο δεν εμπόδιζε τις προσπάθειες για τη δημιουργία του κόμματος της εργατικής τάξης, μα και τις ενίσχυσε με την ελπίδα πως θα μπορούσε να πατρονάρει αυτός το κόμμα τούτο. Έτσι η κυβέρνηση έρχεται σ'επαφή με την σοσιαλιστική οργάνωση, που ήταν αναγνωρισμένη κι από την δεύτερη Σοσιαλιστική Διεθνή, με το Π.Αργυρόπουλο που μίλησε σχετικά με τον Μπεναρόγια γραμματέα της Φεντερασιόν. Ο Αργυρόπουλος μετά από συνεννόηση με την κυβέρνηση κάνει επίσημη πρόταση προς την Φεντερασιόν για συζήτηση αντιπροσωπείας της με τον πρόεδρο της Κυβέρνησης. Η πρόταση αυτή εκπλήσει μια αστική κυβέρνηση να ενδιαφέρεται για την οργάνωση πολιτικού κόμματος εργατικής τάξης ήταν πρωτάκουστο. Γι'αυτό μέσα στην Φεντερασιόν δημιουργούνται αντιδράσεις για το αν πρέπει ή όχι να δεχτούν την πρόταση. Μετά από πολλές συζητήσεις δέχονται την κυβερνητική πρόταση υπό τους εξής όρους : α) Να της δοθεί καιρός, ένας μήνας, για να συνεννοηθούν μεταξύ τους όλοι οι σοσιαλιστές, β) Να γίνει στην Αθήνα η Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη χωρίς περιορισμούς και γ) να πάψουν οι διώξεις των σοσιαλιστών. Οι όροι γίνονται δεκτοί και τέλος Ιούλη του 1918 φτάνουν αντιπρόσωποι της Φεντερασιόν στην Αθήνα και αρχίζει η Β' Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη στα γραφεία της Σοσιαλιστικής

Εργατικής Οργάνωσης. Η Συνδιάσκεψη αποφασίζει να γίνει τον Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς, πανελλαδικό σοσιαλιστικό συνέδριο, για να ιδρυθεί ο πολιτικός οργανισμός της Ελλην.τάξης - το κόμμα της.

Την ίδια χρονιά τον Αύγουστο αρχίζει και η Εργατική Συνδιάσκεψη με 3 αντιπροσώπους του ΕΚΘ άλλου 3 του ΕΚΑ, 3 του ΕΚΠ, και 1 του συνδικάτου η "Πρόοδος". Στην Συνδιάσκεψη παίρνουν μέρος ο Μπεναρόγια και ο Δημητράτος σαν ο τελευταίος αντιπρόσωπος των δημοδιδασκάλων που είχαν προσχωρήσει στο ΕΚΑ.

Η Σοσιαλιστική και Εργατική συνδιάσκεψη βγάλανε από μια επιτροπή που θα φρόντιζε για την προετοιμασία των συνεδρίων. Η εργατική συνδιάσκεψη έβγαλε και προκήρυξη προς την εργατική τάξη στην οποία τονιζόταν η σημασία κι ο σκοπός του συνεδρίου.

Στις αρχές Σεπτέμβρη η Επιτροπή της Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης παρουσιάζεται όπως είχε συμφωνηθεί στον Βενιζέλο. Έτσι οι σοσιαλιστές θέτουν τα αιτήματά τους που είναι : άδεια για δύο συνέδρια, δύο μήνες ελεύθερη δράση για την επιτυχία των συνεδρίων, κατάργηση του στρατιωτικού νόμου, και παύση κάθε ανάμειξης των υπουργείων στα εσωτερικά των εργατικών σωματείων.

Ο Βενιζέλος δέχεται τους δύο όρους και υπόσχεται χαλάρωση του στρατιωτικού νόμου γιατί δεν μπορεί να τον καταργήσει. Όσο για την ανάμειξη των υπουργείων στα εργατικά σωματεία ο Βενιζέλος αρνήθηκε κάθε τι που τον συμπεριλάμβανε στο θέμα αυτό.

Εκεί συζητήθηκε η αντιπροσώπευση των Ελλ.σοσιαλιστών στην Σοσιαλ.Συνδ. του Λονδίνου και πάρθηκε η γνωστή απόφαση για τη μη συμμετοχή Ελλήνων αντιπροσώπων. Επίσης συζητήθηκε η ίδρυση

του κόμματος του προλεταριάτου. Αποφασίστηκε το ζήτημα αυτό να συζητηθεί εκτενέστερα σε νέα συνδιάσκεψη που θα γινόταν στην Αθήνα, έστω και μυστική, και στην οποία θα καλούσαν να πάρουν μέρος όλες ανεξαιρέτα τις σοσιαλιστικές οργανώσεις και ομάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

Η Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου

Από το μέσα του 1917 οι σύμμαχοι της Αντάντ άρχισαν να φοβούνται για το τέλος του πολέμου. Στην Ρωσία είχε ξεσπάσει η Επανάσταση Φλεβάρη του 1917 και προς το τέλος της ίδιας χρονιάς του Οκτώβρη, οι Μπολσεβίκοι παίρνουν αυτοί στα χέρια τους την πολιτική εξουσία. Η σύμμαχη Ρωσία όχι μόνο δεν ήταν πια σε θέση να πολεμήσει στο πλευρό των συμμάχων, μα και προπαγάνδιζε την παγκόσμια ειρήμη και τη συναδέλφωση των στρατών.

Οι Μπολσεβίκοι ρίχνουν την ιδέα να γίνει ένα παγκόσμιο σοσιαλιστικό συνέδριο στην Στοκχόλμη.

Οι κυβερνήσεις των δυνάμεων της Αντάντ βιάζονται να καλέσουν κι αυτές μια δική τους συνδιάσκεψη.

Ετσι προετοιμάζουν και συγκαλούν την Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Στη Συνδιάσκεψη αυτή 20-23 Φλεβάρη του 1918 δεν πήραν μέρος όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα, παρά μόνο τα κόμματα των συμμαχικών χωρών.

Από την άποψη λοιπόν αυτή η συνδιάσκεψη δεν είχε χαρακτήρα διεθνικό, γιατί γινόταν με την πρωτοβουλία και την επιροή των κυβερνήσεων του συμμαχικού συνασπισμού της Αντάντ. Για την Συνδ. του Λονδίνου πήραν πρόσκληση και οι Έλληνες σοσιαλιστές, δηλαδή το Σοσιαλιστικό τμήμα της Αθήνας, που την εποχή εκείνη είχε τον τίτλο "Σοσιαλιστική Εργατική Οργάνωσις" και η φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης. Η Σοσιαλιστική Οργάνωση στις αρχές του 1918 στέλνει μια επιτροπή στην Θεσσαλονίκη να

πάρει μέρος στην Β' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη και να πληροφορηθούν, αν η Φεντερασιόν θα'παιρνε μέρος στην Συνδιάσκεψη του Λονδίνου.

Υστερα από πολλές συζητήσεις και αντιγνώμεις πάνω στο ζήτημα αυτό πάρθηκε απόφαση να μην πάει κανένας αντιπρόσωπος από την Ελλάδα.

Ωστόσο στην Αθήνα οι πράκτορες της κυβέρνησης καταφέρνουν τους, Σιδέρη Κουριέλ και Δημητράτο, ύστερα από πολλές υποσχέσεις, να πάνε σαν Επιτροπή της Σοσιαλιστικής Εργατικής Οργάνωσης στην Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Δέκτηκαν την κυβερνητική παράκληση και με χρήματα του υπουργείου των εξωτερικών φύγανε για το Λονδίνο, οι τρεις, σαν αντιπρόσωποι των Ελλήνων σοσιαλιστών.

Ο Γιαννιός στο μεταξύ ξαναεκδίδει το "Σοσιαλισμό" και αρχίζει αμείλικτο πόλεμο κατά της Φεντερασιόν και των ηγετών της Σ.Ε.Ο. Κατηγορούσε ακόμη τους παραπάνω αντιπροσώπους για προδοσία του σοσιαλισμού.

Η κυβέρνηση του Βενιζέλου επιδιώκοντας με κάθε τρόπο την αντιπροσώπευση των Ελλήνων σοσιαλιστών στην Συνδιάσκεψη του Λονδίνου είχε το λόγο της. Επικρατούσε τότε η γνώμη πως σύντομα θα γινόταν ειρήνη και πως οι σοσιαλιστές θα επηρέαζαν τις αποφάσεις που θα έπαιρναν για τα εδαφικά κυρίως ζητήματα.

Η επίδραση της Ρωσικής επανάστασης και του Διεθνούς Σοσιαλισμού

Μέχρι το 1916 η συνδικαλιστική οργάνωση του ελληνικού προλεταριάτου προχωρούσε με πολύ αργό ρυθμό.

Το 1917 τα σωματεία σε όλη την Ελλάδα δεν ήταν περισσότερα από διακόσια, το 1918 γίνονται τριακόσια είκοσι που αγκαλιάζουν κάπου εκατό χιλιάδες εργάτες. Ο αριθμός αυτός δεν είναι μικρός για μια χώρα αγροτική και με σύνθεση του πληθυσμού της μικροαστικής.

Όμως η εργατική τάξη την περίοδο αυτή δεν έπαιξε στην πολιτική ζωή της χώρας μας το ρόλο που έπρεπε. Η αιτία είναι πως μονάχα ένα μικρό ποσοστό από τους εργάτες απέκτησε ταξική συνείδηση και συνεπώς καθαρό πολιτικό κριτήριο. Στην μεγάλη πλειοψηφία οι εργάτες ακολουθούσαν τα αστικά κόμματα.

Με το ξέσπασμα του πρώτου παγκοσμίου πολέμου παρασύρθηκαν από την πολιτική της ουδετερότητας των αντιβενιζελικών που καθώς είπαμε ήταν πολιτική όχι ενάντια στον πόλεμο αλλά φιλογερμανική. Το ίδιο παρασύρθηκαν κι οι μικροαστικές και αγροτικές μάζες που κι αυτοί ψήφισαν τους αντιπάλους του Βενιζέλου. Τα εργατικά σωματεία όμως από το πόλεμο και μετά μέχρι το 1917 αντανάκλωσαν τις αμαχές του Βενιζελισμού και αντιβενιζελισμού πάνω στο ζήτημα του εξωτερικού προσανατολισμού της χώρας.

Με την κύρηξη του πολέμου τα δύο μεγάλα κόμματα προσπαθούν να πάρουν με το μέρος τους τα εργατικά σωματεία βάζοντας ανθρώπους δικούς τους στις διοικήσεις βοηθώντας την πολιτική τους και αδιαφορώντας για τα συμφέροντα των εργατών.

Μετά όμως από μια σειρά συγκλονιστικών γεγονότων οι εργάτες βλέπουν πιο καθαρά. Το έδαφος γίνεται προσοδοφόρο για τη σοσιαλιστική ιδεολογία προπάντων στα αστικά κέντρα.

Μέσα στο 1917 ξεσπάσανε στην αυτοκρατορική Ρωσία που ήταν ένας από τους πιο ισχυρούς συμμάχους της Αντάντ δύο μεγάλες

επαναστάσεις παγκόσμιας σημασίας που συγκέντρωσαν την προσοχή και το ενδιαφέρον των λαών όλων των χωρών.

Η πρώτη ρωσική επανάσταση, η Φεβρουαρινή φέρνει στην εξουσία τους δημοκράτες του Κερένσκη.

Η δεύτερη η Οκτωβριανή φέρνει στην εξουσία το Σοβιέτ των εργατών και των αγροτών μ' επικεφαλής το Κομμουνιστικό Κόμμα.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση συντομεύει το τέλος των πολέμων και ανοίγει το δρόμο για την ειρήνη. Συντρίβει την τσαρική απολυταρχία, καταργεί το κεφαλαιοκρατικό καθεστώς και επηρεάζει σ' αφάνταστο βαθμό το παγκόσμιο σοσιαλιστικό κι' εργατικό κίνημα.

Ο σοσιαλισμός σε όλες τις χώρες σημειώνει άνοδο. Τα σοσιαλιστικά κόμματα και τα εργατικά συνδικάτα στην Ευρώπη, τόσο στη νικήτριες όσο και στις νικημένες χώρες, πρωταστατούν στην πολιτική ζωή κι' αγκαλιάζουν την εμπιστοσύνη εκατομμυρίων απλών ανθρώπων.

Είναι φανερό πως η Ελλάδα δεν μπορούσε ν' αποτελέσει εξαίρεση. Το σοσιαλιστικό κι' εργατικό της κίνημα ήταν βέβαια περιορισμένο και δεν μπορούσε να συγκριθεί με τα μαζικά και τα πλατιά κινήματα της Ευρώπης. Όμως η Οκτωβριανή Επανάσταση από τη μια μεριά και η αναζωογόνηση του διεθνούς σοσιαλισμού και συνδικαλισμού από την άλλη ασκήσανε βαθιά επίδραση στο νεαρό μας εργατικό κίνημα.

Επίλογος

Παρακολουθώντας την πορεία του εργατικού κινήματος παρατηρούμε ότι οι ρίζες του έρχονται από πολύ παλιά, πριν ακόμα κι απ'την Οθωμανική αυτοκρατορία. Ο σπόρος υπάρχει στις καρδιές των κατακτημένων αλλά και των ξενιτεμένων Ελλήνων. Ο καημός της Ρωμισσύνης είναι το αίσθημα που τους διακατέχει.

Ο τελικός ξεσηκωμός του '21 ενάντια στην καταπίεση του Σουλτάνου, της εκκλησίας που παίζει τον ίδιο σχεδόν ρόλο και των αβάσταχτων φόρων θα φέρει τη λύτρωση από το Τουρκικό ζυγό. Αλλά αλοιμόνο ! Οι αγώνες του λαού έχουν τόσο ακόμα δρόμο μπροστά τους.

Η αποτίναξη του Τούρκου όμως θα τους οδηγήσει στην νέα υποτέλειά τους, από τους Φαναριώτες και τους προύχοντες των πόλεων. Νέα βάσανα αλλά και νέοι αγώνες. Το όνειρο των Ελλήνων για την ελευθέρωση και την καλύτερευση της ζωής τους πραγματοποιήθηκε στο ελάχιστο. Η πραγματική λύτρωση θ'αργήσει πολύ ακόμα να έρθει.

Μετά την επανάσταση η μόνη οικονομική διέξοδος είναι η πρωτογενείς καλλιέργειες. Τα έσοδα είναι ελάχιστα και τα δάνεια απ'τους τοκογλύφους εξοντωτικά. Με αυτές τις συνθήκες ζωής θα ξεσπάσουν συχνά διάφορες επαναστάσεις και γενικά θα επικρατήσει ένα κλίμα αναταραχής ιδίως ο 1834 έως το 1862. Μετά το 1860 η κατάσταση θα βελτιωθεί κάπως με την αύξηση του πληθυσμού των πόλεων, την ανάπτυξη της βιοτεχνίας, ναυτιλίας και του εμπορίου.

Οι πρώτες βιομηχανικές επιχειρήσεις στην ελεύθερη Ελλάδα ήταν ανεμόμυλοι, βυρσοδεψία, νηματοκλωστήρια, ναυπηγεία και

σιδηρουργεία. Με την ίδρυση βιομηχανιών γεννιέται η εργατική τάξη. Αγνή, αδύναμη ασυνειδητοποιήτη ακόμα. Δουλεύει κάτω από άθλιες εργατικές συνθήκες με μεροκάματο για 10-15 ώρες ημερησίως. Μέσα από αυτές τις συνθήκες θα ξεσπάσουν οι πρώτες απεργίες των βυρσοδεψίων και ναυπηγών που θα έχει σαν αποτέλεσμα την ίδρυση εργατικού σωματίου το 1879 στη Σύρα. Συνέχει με τη νομισματική κρίση που θα πλήξει και πάλι τους εργαζόμενους θα σχηματιστούν νέες απεργιακές κινητοποιήσεις όπως αυτή του Λαυρίου. Οι εργάτες σ'αυτή τη φάση έχουν αρχίσει να καταλαβαίνουν τη δύναμή τους μέσα απ'την απεργία. Ο απεργιακός αυθορμητισμός τους δεν είναι κατά βάθος παρά η εμβρυακή μορφή της ταξικής συνείδησής τους.

Ετσι σιγά σιγά μέσα από τους αγώνες και τις απεργιακές κινητοποιήσεις θα γεννηθεί η γνώση και η επιθυμία για περισσότερη ένωση και οργάνωση που θα φέρει βέβαια και την καλύτερη αποτελεσματικότητα των αγώνων της εργατιάς.

Την εποχή αυτή εμφανίζονται σημαντικές μορφές που φέρνουν διάφορες σοσιαλιστικές ιδέες, οραματιστές ενός ενιαίου και οργανωμένου εργατικού κινήματος. Είναι ο Καλλέργης ο Δρακούλης, ο Χοιδάς. Μαζί μ'αυτούς έχουμε και την εμφάνιση διαφόρων σοσιαλιστικών εφημερίδων που κάθε μια θα μεταβιβάσει και τα δικά της μηνύματα άλλα συντηρητικά και άλλα πιο επαναστατικά.

Στην πορεία θα υπάρξουν διασπάσεις και διαχωρισμός ιδεολογικών αλλά οι βάσεις σχηματισμού τους παραμένουν οι ίδιες. Ετσι λοιπόν έχουμε ένα βομβαρδισμό από σοσιαλιστικές ιδεολογίες, της εργατικής τάξης.

Ο Δρακούλης θα είναι ο πρωτεργάτης της δημιουργίας του

ΣΤΕΤ δηλ. του Συνδέσμου των εργατικών τάξεων και αργότερα του ΕΣΚ του εργατικού συνδικαλιστικού κόμματος, το 1908. Τα προγράμματά του θα μείνουν όμως ανεφάρμοστα γιατί η εργατική τάξη είναι ακόμα ανώριμη για ένα τέτοιο συνδικαλιστικό άλμα. Οι χρονιές 1908-1909 κατέχονται από πυκνή δράση και μια σειρά γεγονότα θα συμβούν. Η επανάσταση των νεότουρκων, η ανεξαρτοποίηση της Βουλγαρίας, η προσάρτηση πρόσθετων εδαφών στην Αυστρία και η ένωση της Κρήτης με την υπόλοιπη Ελλάδα θα φέρουν γενικά μια πολιτική και οικονομική κρίση, στον ελληνικό χώρο. Από την συγκιρία της ανοιχτής εθνικής κρίσης αναδύεται ο στρατιωτικός σύνδεσμος τον Αύγουστο του 1909 θα συγκεντρωθούν στο Γουδί και θα απαιτήσουν απ' το βασιλιά την αναδιοργάνωση του στρατού και συνεπέστερη εθνική πολιτική καθώς και άλλα πολιτικά αιτήματα που αφορούσαν ολόκληρο το λαό.

Με αφορμή αυτό, συγκεκριμένα αιτήματα ώριμα πια στην συνείδηση του λαού θα ξεσηκώσουν το λαϊκό του αίσθημα και θα ενωθεί με τους στρατιωτικούς, δημιουργώντας μια πρωτοφανή για την εποχή διαδήλωση με πρόσθετα αιτήματα την μεταρρύθμιση της φορολογίας, προστασία της παραγωγής κ.α.

Η στρατιωτική επανάσταση στο Γουδί αποτέλεσε καθοριστικό γεγονός για τις κατοπινές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα αν και σαν κοινωνικό κίνημα δεν χρησιμοποίησε όλες του τις δυνάμεις για να αποτρέψει εντελώς το πολιτικό καθεστώς της εποχής. Το κυρίαρχο αίτημα των λαϊκών μαζών που ήταν η ανανέωση των πολιτικών στελεχών δεν καρποφόρησε διότι οι παλιοί πολιτικοί βρήκαν στέγη στο κόμμα των φιλελευθέρων ξεχνώντας τον απλό λαό και αψηφώντας το επαναστατικό αίσθημα.

Υπήρχαν όμως και πολιτικοί, πιστοί στην επανάσταση που

ακολούθησαν δικιά τους πορεία για τη δικαίωση των αγώνων της εργατιάς.

Ο ερχομός του Α' παγκοσμίου πολέμου φέρνει το διχασμό στην Ελλάδα ο λαός μοιράζεται σε δύο παρατάξεις. Οι σοσιαλιστές της εποχής προτιμούν την ουδετερότητα και παρασύροντας και το λαό μαζί τους πέφτουν όπως αποδεικνύεται αργότερα σε σοβαρό λάθος εφόσον εν αγνοία τους δείχνουν φιλογερμανική στάση. Τάσσονται δηλ. στο πλευρό του βασιλιά. Μετά από όλα αυτά τα έντονα πολιτικά γεγονότα ο Ελληνικός λαός αποκτά συνείδηση γνωρίζει τα δικαιώματά του και κατ'επέκταση καθορίζει τις απαιτήσεις του. Αυτό γίνεται φανερό με τις μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις του 1908 έως 1918. Αντίπαλοι τους στις απεργίες είναι πάντα το κεφάλαιο σε συνδυασμό με την εκάστοτε κυβέρνηση.

Οι προυπάρχουσες σοσιαλιστικές ιδέες θα πάρουν σχήμα με την ίδρυση κέντρων - εργατικό κέντρο της Αθήνας -. Οι αλληπάλληλες συνελεύσεις των διαφόρων εργατικών σωματείων έχουν σαν σκοπό τη δημιουργία ενός κεντρικού οργάνου με την επωνυμία ΠΕΟ (πανελλήνια εργατική ομοσπονδία). Η ίδρυσή της ήταν η πρώτη επίσημη πράξη της εργατικής μας τάξης, που έδειχνε αποφασισμένη να πραγματοποιήσει την ενότητά της. Σημαντικό σημείο επίσης είναι ο διαχωρισμός των εργατών από τον εργοδοτικό σύνδεσμο και η χωριστή οργάνωσή τους.

Παράλληλα ο Γιαννιός ιδρύει το σοσιαλιστικό κέντρο της Αθήνας, που καθορίζει την πολιτικοποίηση του εργατικού κινήματος και διαχωρίζει τη θέση του απ'αυτούς που υποστηρίζουν μόνο την επαγγελματική δράση του κινήματος και όχι την πολιτική.

Ενώ αυτά συμβαίνουν στην ελεύθερη Ελλάδα σημαντική στάση παρουσιάζει και ο υπόδουλος λαός της Θεσσαλονίκης, δημιουργώντας τη Φεντερασιόν, ένωση σωματείων διαφόρων εθνικοτήτων. Η Φεντερασιόν συνεργάζεται με τα σωματεία της παλιάς Ελλάδας και με τα σοσιαλιστικά κέντρα της Αθήνας προσφέροντας σημαντική εισβολή στη πορεία του κινήματος χωρίς όμως εμφανή τελικά αποτελέσματα. Οι διαφωνίες των σοσιαλιστικών σωματείων γίνονται εμπόδιο στον σχηματισμό ενός κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου. Τέλος η σύσπαση των σοσιαλιστικών ομάδων και η συνδικαλιστική συνδιάσκεψη του 1917 θα επιφέρει την ίδρυση του πολιτικού οργάνου του ελληνικού προλεταριάτου. Το εργατικό κίνημα παίρνει σάρκα και οστά και πορεύει για την προσχώρησή του στην πολιτική ζωή της Ελλάδος. Η προσωρινή κυβέρνηση του Βενιζέλου διαβλέποντας τον κίνδυνο για σχηματισμό ισχυρού εργατικού κόμματος στο πολιτικό προσκήνιο της Ελλάδος με δική του πρωτοβουλία ιδρύει το εργατικό κέντρο της Θεσσαλονίκης με δισταχτικές βλέψεις. Παρά την παλαιότερη παθητική στάση τους οι σοσιαλιστές καταλαβαίνουν τις πραγματικές προθέσεις της κυβέρνησης, αντιδρούν αρνητικά και στρέφονται προς αριστερά.

Η θέση των σοσιαλιστών είναι πλέον διαχωρισμένη και με το πανελλαδικό εργατικό συνέδριο που συμμετέχουν 44 εργατικά σωματεία ιδρύουν την Γενική συνομοσπονδία εργατών Ελλάδος. Σ' αυτό ακούγονται διάφορες απόψεις και καταλήγουν στην αρχή της πάλης των τάξεων και στη διατύπωση έξω από κάθε αστική επιρροή. Η εργατιά είναι πλέον μια χωριστή τάξη που έχει αντίθετα συμφέροντα από αυτή της πλουτοκρατικής. Η σοσιαλιστική πολιτική είναι το μέσον που θα φέρει την ελευθερία στην εργατική τάξη. Το κορύφωμα της πολιτικής δράσης

του εργατικού κινήματος είναι το Α' πανελλαδικό σοσιαλιστικό συνέδριο με 30 αντιπροσώπους απ'όλη την Ελλάδα, όπου θεμελίωσε τον πολιτικό οργανισμό της εργατικής τάξης και έπαιξε σπουδαίο ρόλο.

Μια ακόμα λανθασμένη κίνηση των σοσιαλιστών είναι η συμμετοχή τους στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου όπου παίρνουν μέρος μόνο συμμαχικές χώρες και γι'αυτό δεν είχε διεθνικό χαρακτήρα.

Γεγονότα που επίσης άσκησαν βαθιά επίδραση στο νεαρό μας εργατικό κίνημα είναι η Φεβρουαρινή και Οκτωβριανή επανάσταση από τη μια μεριά και η αναζωογόνηση του διεθνούς σοσιαλισμού και συνδικαλισμού από την άλλη.

Είναι δύσκολο να γραφεί η λέξη "Επίλογος" για ένα εν εξελίξη κίνημα που είναι ο μοχλός της νεότερης ιστορίας.

Αυτό το κίνημα πέρασε από πολλές δυσκολίες, κέρδισε σπουδαίες νίκες, συγκρούεται καθημερινά με τους καπιταλιστές, ηττάται, ανασυντάσσεται, προχωρεί, νικά. Οι νίκες του εργατικού κινήματος γιορτάζονται από τους Εργαζόμενους. Οι ήττες γίνονται αντικείμενο σκέψης, συζήτησης, προβληματισμού και αναθεώρησης της τακτικής του. Δεν μπορούμε όμως να το κρίνουμε προσθέτοντας και αφαιρώντας τόσα θετικά και τόσα αρνητικά πρέπει πάντα να βλέπουμε πόσο έχει προωθηθεί το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και τις θεσμικές αλλαγές που έφερε και που αυτές καθορίζουν στην ουσία τις σχέσεις εργοδότη - εργαζομένου.

Μέσα από αυτά σίγουρα το οργανωμένο εργατικό κίνημα πέτυχε, έβαλε τη σφραγίδα του στον 20ο αιώνα, άλλαξε ριζικά την πορεία της ιστορίας. Τα αίτημα του για μια πιο δίκαιη

κοινωνία συγκίνησε και εξακολουθεί να συναρπάζει άλλα κοινωνικά στρώματα όπως η διάνοση και ολόκληρο τον προοδευτικό κόσμο. Το εργατικό κίνημα θα υπάρχει όσο υπάρχουν εργοδότες είναι γέννημα θρέμα της ταξικής πάλης αυτής της ανειρήνευτης διαδικασίας που θα διέπει την κοινωνία όσο ο τρόπος παραγωγής θα είναι καπιταλιστικός, όσο οι λίγοι θα ζουν σε βάρος των πολλών και θα βασιλεύουν μάλιστα.

Σ' αυτή την πάλη οι εργαζόμενοι θα νικήσουν παρά τις κίρκες και τις σειρήνες του καπιταλισμού, τη βιομηχανία των ελπίδων που δεν εκπληρώνονται ποτέ και τις παράδεισους ελευθερίας. Για ποιούς άραγε ;

Το εργατικό κίνημα έχει φυτέψει το δέντρο των κατακτήσεων και το ποτίζει με αίμα, στο κορμό του έχουν γράψει τα ονόματα τους χιλιάδες αγωνιστές.

Της γης οι φυλακισμένοι έχουν μακρύ δρόμο μπροστά τους αλλά σίγουρα θα φτάσουν στη πολυπόθητη δική τους Ιθάκη. Το δέντρο θα σκεπάσει όλο το κόσμο, έτσι κι αλλιώς δεν έχουν να χάσουν τίποτα στο δρόμο τους παρά μόνο τις αλυσίδες τους.

